

5

การศึกษา

พ.ศ.

กองวัฒนธรรม เพลิดเพลิน

ของประเทศไทย

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสาวนีย์ พรหมพันธุ์

รายงานการวิจัย ฉบับที่ 4

ของ

ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

294.3072
ส391ก

คำนำ

งานวิจัยเรื่อง "การศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย" ฉบับนี้อยู่ในโครงการวิจัย ซึ่งได้รับเงินงบประมาณแผ่นดินเพื่ออุดหนุนการวิจัยของคณะมนุษยศาสตร์ แม้ว่าเงินอุดหนุนที่ได้รับนี้จะมีจำนวนค่อนข้างจำกัด แต่ผู้วิจัยก็ได้แสดงน้ำใจของความเป็นนักวิจัยที่แท้จริง โดยใช้เงินส่วนตัวสมทบ คณะมนุษยศาสตร์ซึ่งมีนโยบายสนับสนุนการวิจัยของคณาจารย์ในคณะ และได้เห็นความสำคัญของงานวิจัยนี้ จึงได้ให้ความช่วยเหลือในเรื่องของวัสดุและการพิมพ์ทั้งหมดเพื่อเผยแพร่งานวิจัยครั้งนี้

จากเนื้อหาสาระและผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่างานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัย
เพื่อการสร้างสรรค์ และเพื่อการแก้ปัญหาาร่วมกันเพื่อความมั่นคงของชาติ อนุกลาง ๆ ที่ใ้
เพื่อการวิจัยครั้งนี้จะเอื้อยและครอบคลุมเหมาะสม ขบวนการในการวิจัยเป็นไปตามขั้นตอนที่ถูกต้อง
จึงทำให้ผลของการวิจัยนี้สามารถนำมาใช้เพื่อการสร้างเสริม แก้ไข และปรับปรุงพุทธศาสนา อันจะ
นำไปสู่ความมั่นคงของสถาบันศาสนาต่อไป

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่มีคุณค่าทางวิชาการ เป็นการผสมผสานระหว่างงานวิจัยเชิงปริมาณและงานวิจัยเชิงคุณภาพ และมีคุณประโยชน์ต่อสังคมไทยในภาวะปัจจุบัน

ในนามของคณะที่คณะมนุษยศาสตร์ จึงขอแสดงความยินดีกับผู้วิจัย ที่ได้ดำเนินงานมาจน
ผลงานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จดูแล้วก็ หวังว่าผลงานวิจัยนี้จะเป็นโยบายในการอนุรักษ์พุทธศาสนา
อันเป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งของสังคมไทยของเราต่อไป

2/1/55 04:19 pm

(รองศาสตราจารย์ปรีดี ธนะชานันท์)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์

คำนำ

โครงการวิจัยนี้เกิดจากความรัก ความห่วง และความห่วงในความเป็นเอกราชของชาติไทย ผู้วิจัยตระหนักดีว่าความอยู่รอดของประเทศไทยในปัจจุบันขึ้นอยู่กับสถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์เท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากสถาบันชาติในปัจจุบันกำลังคลอนแคลนจากภาวะทางเศรษฐกิจและปัญหาของสังคมซึ่งเกิดจากการมุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวมของประชาชนในปัจจุบัน เหนือที่ประเทศไทยรอดมาได้จนถึงทุกวันนี้เพราะยังมีแรงพยุงอย่างเข้มแข็งจากสถาบันพระมหากษัตริย์ สำหรับสถาบันศาสนาก็มีส่วนช่วยในเรื่องนี้อย่างมาก แต่ในขณะที่สถาบันพระมหากษัตริย์พยายามอย่างสุดกำลังเพื่อจรรโลงไว้ซึ่งสถาบันชาติ สถาบันศาสนาก็กำลังเสื่อมถอยลงและเปิดโอกาสให้ศัตรูของชาติเข้าแทรกแซงเพื่อลดความเข้มแข็งของสถาบันชาติลงได้ การเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่สถาบันศาสนาจึงเป็นเรื่องเร่งด่วนที่จะต้องกระทำ

ความมุ่งมั่นในการวิจัยเพื่อหาแนวทางในการเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาพุทธนี้ เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของคนไทยประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ของประเทศ การที่จะจรรโลงสถาบันศาสนาให้เข้มแข็งจึงควรเริ่มต้นที่พุทธศาสนา ก่อน แล้วจึงค่อยแก้ไขไปถึงศาสนาอิสลามซึ่งมีคนไทยนับถือรองลงมาแล้วจึงไปถึงศาสนาคริสต์

เมื่อเริ่มวิจัยในโครงการนี้ ผู้วิจัยถูกตั้งคำถามในทำนองที่ว่า "ไม่ได้นับถือพุทธ แต่ทำไมมาวิจัยศาสนาพุทธ?" ผู้วิจัยจึงใคร่ขอถือโอกาสชี้แจงให้ทราบ ดังนี้

1. ที่ต้องการวิจัยในเรื่องนี้เพราะต้องการเห็นความแข็งแกร่งของสถาบันศาสนาซึ่งมีความสำคัญสำหรับความอยู่รอดของประเทศไทยในภาวะปัจจุบัน แต่เมื่อศาสนาพุทธเป็นศาสนาหลักของคนไทยเกือบทั้งประเทศ การวิจัยจึงต้องมุ่งที่ศาสนาพุทธ

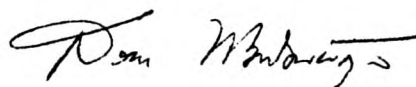
2. ผู้วิจัยยึดถือว่า "ศาสนาพุทธ" เปรียบเสมือนปฐมนิยัตถุหรือโบราณวัตถุที่ล้ำค่าของชาติ จะปล่อยให้เสื่อมสลาย หรือสูญหายไปจากชาติไทยมิได้ ควรที่คนไทยทุกคนต้องช่วยกันรักษาและหวงแหนไว้

3. ถึงผู้วิจัยจะมีได้นับถือพุทธศาสนา แต่ก็สนใจศึกษาเล่าเรียนจนยืนยันได้ว่ามีความรู้ในพุทธศาสนามากกว่าคนไทยที่ปากบอกว่านับถือพุทธศาสนาอีกเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังคุ้นเคยกับพุทธศาสนาและประเพณีทางพุทธศาสนาพอสมควร เพราะถูกเลี้ยงดูด้วยบุคคลที่เคร่งครัดในพุทธศาสนาตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยรุ่น

4. ถึงแม้ว่าจะได้ทำวิจัยเรื่องนี้จบลงไปแล้ว ก็ได้หมายความว่าผู้วิจัยจะละทิ้งศาสนาเดิม ศาสนาทุกศาสนามุ่งสู่จุดหมายปลายทางเดียวกันคือให้คนเป็นคนดีเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การนับถือศาสนาใดไม่สำคัญ แต่สำคัญอยู่ที่ว่าเมื่อนับถือแล้วจริงเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนให้ดีที่สุด

ด้วยเหตุผลทั้งหมดดังกล่าวแล้ว งานวิจัยที่ปรากฏแก่สายตาท่านในขณะนี้ จึงเป็นงานวิจัยที่เน้นประโยชน์ในการสร้างสรรค์มิใช่การทำลาย ผลการวิจัยได้ถูกรายงานด้วยความจริงใจและบริสุทธิ์ใจ โดยมุ่งหวังผลเพื่อหาแนวทางในการแก้ไข ปรับปรุงและสร้างเสริมสถาบันศาสนาในประเทศไทย ของคนไทยโดยรวม เพื่อความอยู่รอดของ "ชาติไทย" แต่ประการเดียวเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ถ้ามีข้อผิดพลาดประการใดเกิดขึ้นในรายงานฉบับนี้ ผู้วิจัยก็พร้อมที่จะน้อมรับคำทักท้วงและคำตำหนิใด ๆ จากท่านผู้อ่านไว้ด้วยความสำนึกในพระคุณเป็นอย่างสูง แต่ถ้างานวิจัยนี้มีข้ออยู่บ้าง ก็ขอมอบความดีนั้นให้แก่คุณยาย นางจันทร์ วงศ์สี ผู้ให้การอบรมเลี้ยงดูและให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของพุทธศาสนาแก่ผู้วิจัยในวัยเด็ก ขอให้วิญญาณของท่านไปสู่สุคติเถอ

(ดร. สานา พรพัฒน์กุล)

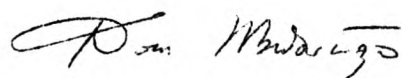
หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตกลาง

ประกาศคุณประการ

ผลงานวิจัยฉบับนี้จะสำเร็จลุล่วงดังปรากฏในขณะนี้ไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับร่วมมือ
ด้วยดีมาตั้งแต่เริ่มต้นเป็นโครงร่างจาก รองศาสตราจารย์ปราณี ชนะชานันท์ คณบดี
คณะมนุษยศาสตร์ ซึ่งให้ความอนุเคราะห์ในด้านวัสดุเมื่องบประมาณที่ได้มาไม่พอ และให้
กำลังใจในการดำเนินงานตลอดมา ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมควร อภัยพันธ์ และรองศาสตราจารย์
ดร. ประเสริฐ วิทย์ราษฎร์ ซึ่งดำรงตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวางแผนในอดีตและใน
ปัจจุบันตามลำดับ ท่านทั้งสองได้กรุณาอนุมัติเงินอุดหนุนโครงการ และให้คำปรึกษาเกี่ยวกับ
งบประมาณตลอดมา

ขอขอบคุณนิสิตภาคสมทบของภาควิชาบริหารธุรกิจ คณะสังคมศาสตร์ และนิสิต
ปริญญาตรีวิชาเอกจิตวิทยา รุ่นที่ 2 (รุ่น 2521) ที่ได้ช่วยในการเก็บข้อมูลและกรอก
คะแนนและข้อมูลเพื่อนำเข้าเครื่องจักรกลในการคำนวณ ขอขอบคุณอาจารย์สังวาลย์
คล้ายกระแสน ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาในการทำแบบสอบถาม และขอขอบคุณคุณทิพย์วรรณ
ณ นคร และ คุณพีรพัฒน์ หาญเบญจพงศ์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่การเงินทุกท่าน ที่ช่วยเป็น
ธุระให้ในเรื่องของการเบิกจ่ายจนสำเร็จโครงการนี้

(ดร. สวณา พรพัฒน์กุล)

หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตกลาง

สารบัญ

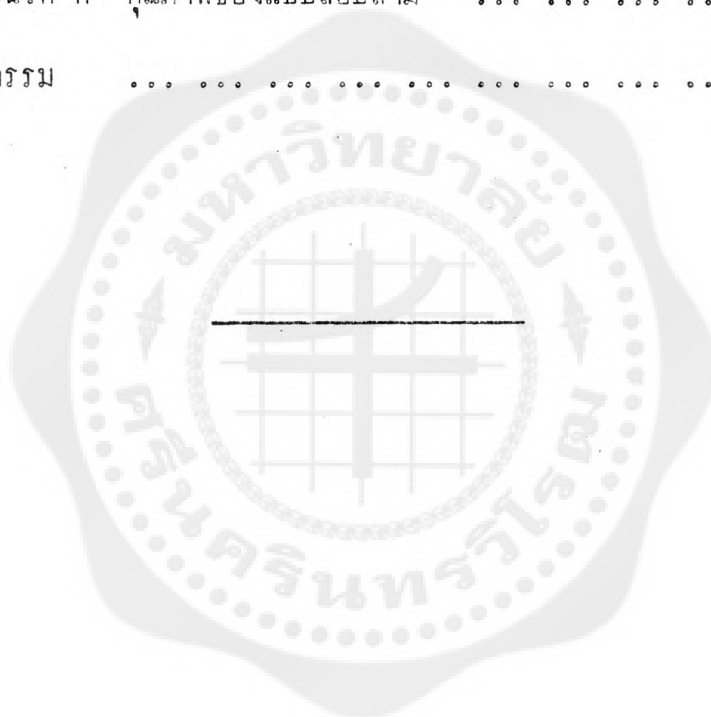
บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1-1
จุดมุ่งหมายของการศึกษา	1-10
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	1-11
ขอบเขตของการศึกษา	1-12
การเก็บรวบรวมข้อมูล	1-12
การจัดกระทำกับข้อมูล	1-12
ตัวแปรที่ศึกษา	1-13
คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ	1-15
สัญลักษณ์ที่ใช้	1-16
2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย	2-1
การศึกษาของสงฆ์ไทย	2-2
สมัยสุโขทัย	2-3
สมัยอยุธยา	2-4
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	2-5
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง	2-6
สมัยปัจจุบัน	2-7
การดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย	2-9
เอกสารและการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า	2-14
สมมุติฐานในการวิจัย	2-26
3 วิธีดำเนินการและการสร้างเครื่องมือ	3-1
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	3-1
การเก็บรวบรวมข้อมูล	3-2

3	วิธีดำเนินการและการสร้างเครื่องมือ (ต่อ)	
	การจัดกระทำ กับข้อมูล	3-3
	การสร้างเครื่องมือในการวิจัย	3-4
	เกณฑ์การให้คะแนน	3-5
4	ผลของการศึกษาค้นคว้า	4-1
	ตอน 1 คุณลักษณะโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง	4-1
	ตอน 2 ทักษะการศึกษาศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย	4-12
	ตอน 3 กิถุวัตรและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย	4-22
5	สรุป อภิปรายผลและขอเสนอแนะ	5-1
	จุดมุ่งหมายของการศึกษา	5-1
	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	5-2
	ขอบเขตของการศึกษา	5-2
	กลุ่มตัวอย่าง	5-3
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	5-3
	การจัดกระทำกับข้อมูล	5-3
	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	5-3
	ตัวแปรที่ศึกษา	5-4
	สมมุติฐานในการวิจัย	5-4
	ผลของการศึกษา	5-5
	การอภิปรายผล	5-9
	ตอน 1 การศึกษาของสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	5-9
	ตอน 2 การดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	5-15
	ตอน 3 ข้อจำกัดของการศึกษาค้นคว้า	5-19

บทที่

หน้า

ข้อเสนอแนะ	...	5-19
ภาคผนวก	...	ก-1
ภาคผนวก ก	แหล่งที่มาของกลุ่มตัวอย่าง	ก-1
ภาคผนวก ข	แบบสอบถามการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย	ข-1
ภาคผนวก ค	คุณภาพของแบบสอบถาม	ค-1
บรรณานุกรม	...	

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	แสดงดินที่อยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละภาค	4-1
2	แสดงระดับอายุของกลุ่มตัวอย่างแยกตามภาคต่าง ๆ	4-2
3	แสดงระดับการศึกษาของบรรพบุรุษของกลุ่มตัวอย่างแยกตามภาคต่าง ๆ ..	4-3
4	แสดงจำนวนพรรษาที่กลุ่มตัวอย่างได้อุปสมบทมาแล้ว	4-4
5	แสดงจุดมุ่งหมายของการอุปสมบทของพระภิกษุในกลุ่มตัวอย่าง ...	4-5
6	แสดงอาชีพหลักก่อนการอุปสมบทของกลุ่มตัวอย่าง	4-6
7	แสดงระดับการศึกษาในปัจจุบันของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่าง	4-7
8	แสดงหน้าที่หลักของพระสงฆ์ในขณะบวชเรียนของกลุ่มตัวอย่าง ...	4-8
9	แสดงการใช้เวลาในการเรียนของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่าง	4-9
10	แสดงสถานะภาพของผู้ให้การอบรมสั่งสอนพระสงฆ์ทั้งทางวินัยและ ทางธรรมแก่กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา	4-10
11	แสดงการใช้เวลาที่เหลือจากการศึกษาวินัยและธรรมของพระภิกษุ ในกลุ่มตัวอย่าง	4-11
12	แสดงรายละเอียดของทัศนคติต่อการที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องทำหน้าที่สอนพระ ในวัด	4-12
13	แสดงรายละเอียดของความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรที่เรียนของพระภิกษุสงฆ์ ในกลุ่มตัวอย่าง	4-13
14	แสดงรายละเอียดของความพอใจของอุปกรณ์การสอนที่ใช้ประกอบการ ศึกษาธรรม ตามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง	4-14
15	แสดงรายละเอียดของความพอใจของหนังสืออ่านประกอบการเรียน การสอนของกลุ่มตัวอย่าง	4-15

16	แสดงรายละเอียดของวิธีการสอนที่ใช้ในการสอนภิกษุสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่าง	4-15
17	แสดงรายละเอียดของการนำความรู้จากการบวชเรียนไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ของพระภิกษุสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่าง	4-16
18	แสดงรายละเอียดของคำตอบที่แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับ การศึกษาของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	4-17
19	แสดงรายละเอียดของความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำรง สมณเพศของสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	4-18
20	แสดงความถี่ของคำตอบเกี่ยวกับกิจวัตรประจำวันของพระสงฆ์ในแต่ละ ช่วงเวลาแยกตามภาค	4-22
21	สรุปกิจกรรมต่าง ๆ ของพระสงฆ์ที่ทำเป็นกิจวัตรประจำวันโดยคิดเป็น รายละเอียดแยกตามประเภทของกิจกรรมและแยกตามภาคต่าง ๆ	4-27
22	แสดงค่า x^2 จำนวนและอัตราส่วนของพระภิกษุสงฆ์ที่ได้รับการศึกษา ชั้นสูงในภาคต่าง ๆ	4-29
23	แสดงค่า x^2 จำนวนและอัตราส่วนของพระภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติงานหรือ หน้าที่หลักในภาคต่าง ๆ	4-30
24	แสดงค่า x^2 จำนวนและอัตราส่วนของลักษณะในการเรียนรู้ของ พระภิกษุสงฆ์ที่มีภูมิลำเนาแตกต่างกัน	4-31
25	แสดงค่า x^2 จำนวนและอัตราส่วนของการใช้เวลาที่เหลือจาก การเรียนรู้ของพระภิกษุสงฆ์ในภาคต่าง ๆ	4-33
26	แสดงค่า x^2 จำนวนและอัตราส่วนของผู้ดูแลและอบรมสั่งสอน พระภิกษุสงฆ์ในภูมิภาคต่าง ๆ กัน	4-34
27	แสดงค่า x^2 จำนวนและอัตราส่วนของความคิดเห็นของพระภิกษุสงฆ์ ต่อหลักสูตรของการศึกษาทางธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ กัน	4-35

28	แสดงค่า x^2 จำนวนและอัตราส่วนของความคิดเห็นของพระภิกษุสงฆ์ ต่อประโยชน์ที่ได้จากความรู้ในการบวชเรียนในภูมิภาคที่ต่างกัน ...	4-37
29	แสดงค่า x^2 จำนวนและอัตราส่วนของความพึงพอใจของอุปกรณ์ การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในภูมิภาคต่าง ๆ	4-38
30	แสดงค่า x^2 จำนวนและอัตราส่วนของความพึงพอใจของหนังสือ ประกอบการเรียนของพระภิกษุสงฆ์ในภาคต่าง ๆ	4-39
31	แสดงค่า x^2 จำนวนและอัตราส่วนของวิธีการเรียนการสอนของ พระภิกษุสงฆ์ในภาคต่าง ๆ	4-40
32	แสดงผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของคะแนนทัศนคติของ พระภิกษุสงฆ์ในภาคต่าง ๆ ที่มีต่อการศึกษาและการดำรงสมณเพศ ของสงฆ์ไทย	4-41
33	แสดงค่ามัชฌิมเลขคณิตและค่าความแปรปรวนของคะแนนทัศนคติของ พระภิกษุสงฆ์ต่อการศึกษาในภาคต่าง ๆ	4-42
34	แสดงผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของคะแนนทัศนคติต่อการศึกษา ของพระภิกษุสงฆ์ในภาคต่าง ๆ	4-42
35	แสดงค่ามัชฌิมเลขคณิตและค่าความแปรปรวนของคะแนนทัศนคติของ พระภิกษุสงฆ์ต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย	4-43
36	แสดงผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของคะแนนทัศนคติของ พระภิกษุสงฆ์ต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในภาคต่าง ๆ ...	4-43
37	แสดงการทดสอบความแตกต่างของมัชฌิมเลขคณิตโดยใช้	
q - statistic	ของ Newman Koul	4-44

บทที่ ๑

บทนำ

ในขณะที่กระทรวงศึกษาธิการ เห็นความจำเป็นของการให้การศึกษาแก่ระบบ
แก่นคนไทย ซึ่งไม่สามารถรับการศึกษาภาคปกติจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จนกระทั่งได้
ขยายงานการให้การศึกษาแก่ระบบแก่นคนไทยเป็นกรมการศึกษานอกโรงเรียนสังกัดในกระทรวง
ศึกษาธิการนั้น ถ้าพิจารณาผลงานของกระทรวงศึกษาธิการทั้งหมดแล้วทั้งในอดีตและปัจจุบัน
จะพบว่ากระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้การศึกษาแก่ระบบนี้แก่นคนไทยมาเป็นเวลาช้านานแล้ว

ประมาณแปดสิบเปอร์เซ็นต์ของคนไทยทั้งประเทศมีอาชีพกสิกรรมและมีที่อยู่อาศัยใน
ชนบท กลุ่มคนชาวไทยส่วนใหญ่จึงอยู่ในชนบทตามท้องไร่ท้องนา และต้องประกอบอาชีพ
กสิกรรมตามพ่อและแม่โดยภาวะจำยอม เนื่องจากต้องเป็นแรงงานของครอบครัวตั้งแต่วัยเด็ก
ทั้งนี้มิใช่สาเหตุจากภาวะทางเศรษฐกิจบังคับ เขาเหล่านี้ขาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษาชั้นสูง
อย่างคึกฉิบแคชั้นประถมปีที่ 4 แต่อย่างไรก็ตามเขาก็ยังคงได้มีโอกาสที่จะได้รับการศึกษา
เล่าเรียนเพื่อเสริมสร้างสติปัญญา และความรู้ให้แก่ตนเองอีกครั้งเมื่อเขาได้บวชเรียนตาม
ประเพณีทางพุทธศาสนา ไม่ว่าจะบวชรับพรรษาเพียงพรรษาเดียวหรือหลายพรรษาก็ตาม
แล้วสึกออกมาประกอบอาชีพเดิม ย่อมถือได้ว่าเขาเหล่านั้นได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้น

วัตถุประสงค์ของการบวชเรียนของกลุ่มคนชาวไทย โดยทั่วไปเพื่ออบรมให้ผู้ที่ได้
รับการอุปสมบทเป็นคนดีเป็นคนสุก และเพื่อให้ได้เรียนรู้ในเรื่องของพุทธศาสนาเป็นสำคัญ
นอกจากนั้นการบวชเรียนจะเป็นการช่วยพัฒนาสติปัญญา และเพิ่มพูนความรู้ต่าง ๆ ให้แก่ผู้
บวชอีกด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งของ "คามหุโณ" ซึ่งเขียนไว้ในคอลัมภ์ "สังคมและศาสนา"
ในเรื่อง "กลไกให้การศึกษาแก่กลุ่มคนชาวไทยอีกส่วนหนึ่ง" (คามหุโณ กรกฎาคม 2521:
36) ที่ว่า

" พระศาสนาจึงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาของเด็กไทย ในชนบทที่พ่อแม่
ขัดสนเพราะเศรษฐกิจบังคับ ไม่สามารถจะส่งบุตรหลานให้ได้รับการศึกษาในสถาบันการศึกษา
ชั้นสูง เช่น ระดับชั้นมัธยม ระดับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยได้ ก็ได้อาศัยบุญญาพระศาสนา
และพระเจ้าพระสงฆ์ให้การอบรมศึกษาเล่าเรียน"

ผู้เขียนคนเดียวกันนี้ได้ให้ข้อสังเกตว่า ลูกชาวบ้านที่จบแค่ประถมปีที่ 4 ไม่ได้เรียนต่อ แต่มีโอกาสดูบวชเรียน มักจะฉลาดมีความคิดเห็นดีซึ้นและมีความสามารถทางภาษาหนังสือได้ดีกว่าลูกชาวบ้านที่มีพื้นฐานการศึกษาระดับเดียวกันแต่ไม่ได้บวชเรียน อาจจะเป็นด้วยเหตุนี้เอง คนไทยจึงนิยมส่งบุตรหลานไปบวชเรียนกันมาก และถือเป็นประเพณีสืบทอดกันมา

ถ้าพิจารณาถึงคุณภาพของการศึกษาในระหว่างการอุปสมบทแล้วจะพบว่า คุณภาพของการศึกษาที่กุหลุมกรไทยได้รับนั้นจะมีคุณภาพแตกต่างกันออกไปตามสภาพของความเจริญของวัตถุและความเคร่งครัดทางวินัยของสำนักสงฆ์แต่ละแห่ง ทั้งนี้ " เนื่องจากการศึกษาในวงการสงฆ์จำกัดอยู่ในวัดที่เจริญแล้ว และวัดที่เจริญแล้วนั้นเองก็มีพระสงฆ์ทำหน้าที่สอนหนังสืออยู่ตามความจำเป็น....." (บ้านเมือง ตุลาคม 2523 :4) นอกจากนั้นยังขึ้นอยู่กับครูดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดขององค์อุปัชฌาจารย์ ถ้าวัดใดเจริญการศึกษาดี มีพระครูที่สอนหนังสือได้ดีพอเพียง องค์อุปัชฌาจารย์ก็ผู้บวชเรียนก็จะได้รับการศึกษาที่ถูกต้อง

จากการที่ผู้เขียนได้มีโอกาสไปถวายความรู้พระครูผู้สอนพระปริยัติธรรมที่มาจากภาคการศึกษาสงฆ์ภาคต่าง ๆ จังหวัดระยอง จังหวัดอุดร และจังหวัดภูเก็ตนั้น ได้มีโอกาสพูดคุยกับพระครูหลายรูปในเรื่องของการให้การศึกษาส่งฆ์ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้ พระครูบางองค์ท่านเลวว่า ท่านชอบการสอน ท่านอยากสอนแต่ลูกศิษย์ที่บวชใหม่ไม่สนใจเรียน พระบวชใหม่บางองค์เบื่อคำสอนของท่านและไม่เรียนเลยก็มี บางองค์ไม่เชื่อและมีความคิดเห็นขัดแย้งกับคำสอนตามหลักธรรมของพระพุทธองค์ ซึ่งสังเกตได้จากการยกเอาเรื่องของวิทยาศาสตร์มาให้ท่านเปรียบเทียบ ซึ่งท่านก็ไม่เข้าใจตลอดเพราะท่านมุ่งศึกษาแต่ทางศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว เพราะไม่อยากเอาทางโลกมาเกี่ยวข้อง

พระครูบางองค์ปรารถนาว่าการศึกษที่พระได้รับนั้นมีทางโลกน้อยไป ไม่สามารถช่วยชาวบ้านแก้ปัญหาทางโลก ได้ดีอย่างที่ท่านต้องการ เพราะการช่วยชาวบ้านโดยทางธรรมอย่างเดียวอธิบายไม่ได้ชัดเจน และแก้ปัญหาไม่ได้เสมอไปในชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่ในสังคมปัจจุบัน ท่านอยากให้มีการสอนวิชาทางสังคมศาสตร์บ้าง แต่บางองค์ก็ให้ข้อคิดว่าพระครู

ทุกอย่างก็ไม่ได้ยากเป็นครูทั้งหมด บางรูปมาบวชเพื่อตัดจากโลกและสิ่งต่าง ๆ มุ่งหวังจะศึกษาเล่าเรียนแต่ธรรมเพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง แต่ก็มีบางองค์ที่จำเป็นต้องสอน ต้องกังวลต่อการสอน เพราะไม่มีใครสอนได้ และโดยแท้จริงแล้วไม่ต้องการเรียนรู้และรับรู้เรื่องของทางโลกอะไรอีกเลย

จากข้อมูลที่ผู้เขียนได้รับมาจากพระครูผู้สอนพระปริยัติธรรมดังกล่าวข้างต้นนี้ พอสรุปได้ว่า ในความรู้สึกส่วนตัวของพระครูเหล่านั้น บางองค์พอใจต่อการศึกษาศึกษาที่ได้รับ และนำไปถ่ายทอดแก่ลูกศิษย์ แต่บางองค์ไม่พอใจต่อการศึกษามากขึ้น บางองค์ต้องการสอนคือมีความพร้อมจะเป็นครู บางองค์ก็ไม่ต้องการสอนเพราะต้องการสละทุกอย่างจึงมาบวช บางองค์ต้องการช่วยเหลือชาวบ้านทำตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมที่ท่านอยู่ให้มาก

นอกจากข้อมูลทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เรื่องของพระภิกษุสามเณร ที่เป็นชาว อุกุศลลงทางหน้าหนังสือพิมพ์บ่อย ๆ นั้น ก็เป็นจุดที่ก่อให้เกิดความคิดว่า เมื่อการบวชเรียน เป็นการให้การศึกษาเพื่อทำให้เป็นคนดีแล้ว เหตุใดความยุ่งยากต่าง ๆ ในวงการศาสนาจึง ยังบังเกิดขึ้นอยู่เสมอ ๆ ได้อีก เป็นไปได้ใหม่ว่าการศึกษาที่ให้ไปนั้น ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร ในทุก ๆ สำนักสงฆ์ที่ "คามหุโธ" ให้ข้อสังเกตไว้ถ้าเป็นไปได้ จุดบกพร่องอยู่ที่โดยอยู่ที่ เนื้อหาไม่กว้างพอ ระเบียบวินัยไม่ดี อุปกรณ์การสอนไม่ทันสมัย วิธีการสอนล้าสมัย ฯลฯ

ถ้าไม่ใช่เพราะเหตุจากการศึกษาในประเด็นแรก อาจจะเป็นเพราะพระมีเวลาว่างมากเกินไปในแต่ละวัน โดยเฉพาะองค์ที่ไม่ได้เรียนอะไรนอกจากปฏิบัติกิจวัตรของสงฆ์ตามวินัยประจำวัน ถ้าเป็นในกรณีนี้ก็น่าเสียดาย เพราะในสังคมชนบทพระเป็นศูนย์กลางจิตใจของชาวบ้าน เป็นที่พึ่งของชาวบ้าน เวลาว่างของท่านควรจะใช้ ไปในการให้การศึกษอบรมแนะนำชาวบ้านในทางที่ถูกที่ควร เป็นที่ปรึกษาเมื่อชาวบ้านเดือดร้อน หรือชี้แนะแนวทางอาชีพที่สุจริตอันก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจแก่ประเทศทางอ้อม นอกจากนั้นในทางสังคมท่านยังสามารถเป็นผู้ถ่ายทอดและรักษาวรรณธรรม ประเพณีอันดีต่าง ๆ ให้สืบต่อกันเป็นมรดกแก่ลูกหลานไทยในอนาคตอีกด้วย ทั้งนี้เพราะ "....พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมากสำหรับชาวบ้าน ชาวบ้านมักจะฟังพระมากกว่าฟังข้าราชการหรือคนอื่น ๆ พระเป็นที่

เคารพนับถือ ชาวบ้านมีความศรัทธาต่อพระ พระก็สามารถที่จะช่วยเหลือชาวบ้าน สอนให้เขาได้ช่วยเหลือกันและกันได้ดีกว่าใครทั้งนั้น (เสรี พงศ์พิศ 2522 : 6-7)

เมื่อพิจารณาให้ละเอียดและลึกซึ้งลงไปแล้วจะพบว่า "พระสงฆ์" ซึ่งเป็นส่วนประกอบสำคัญที่สุดประการหนึ่งของสถาบันศาสนา มีบทบาทที่เอื้อประโยชน์แก่สาวกของพระพุทธองค์ทั้งทางด้านการศึกษา ทางเศรษฐกิจและสังคมครบถ้วน มีส่วนร่วมในการเมืองและการปกครองอย่างมาก ดังที่ เสรี พงศ์พิศ (เสรี พงศ์พิศ 2522 : 6 - 7) ได้กล่าวไว้ในการสัมมนา เรื่อง "หน้าที่และบทบาทของศาสนาในสังคม" ณ สว่างคนิวาส เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2522 ไว้ว่า

".....บทบาทของศาสนาในฐานะที่จะต้องเป็นประกาศก ที่เราแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า Prophet ซึ่งหมายถึงผู้ที่พระเจ้าได้เลือกสรรให้เป็นผู้พูด เพื่อพูดในสิ่งที่พระเจ้าต้องการจะบอก พูดเกี่ยวกับสถานการณ์ของบ้านเมือง เศรษฐกิจ การปกครอง อะไรที่ไม่ดีไม่งาม ไม่ยุติธรรม ไม่ถูกต้อง ประกาศกคือผู้ที่จะต้องประกาศความยุติธรรมนั้น เราพบว่าศาสนาในปัจจุบัน จำเป็นที่จะต้องไม่เพียงแต่ให้คำนิยามว่าความดี คืออะไร ความชั่วคืออะไร คีล 5 คืออะไร คีล 8 คืออะไร บัญญัติ 10 ประการคืออะไร แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องบอกว่าสิ่งที่ปรากฏเวลานี้ ที่เราเห็นในสังคมอะไรที่ไม่ถูกต้อง ถ้ามันไม่ถูกต้อง ไม่ยุติธรรม ศาสนามีหน้าที่ที่จะต้องเป็นประกาศก"

"..... ถ้าเราจะหางานด้านพัฒนาสังคมโดยอาศัยศาสนาเป็นพื้นฐาน เราจะต้องมีแรงผลักดันที่ถูกต้องบางอย่าง ความเชื่อมั่นในศาสนาว่าเกี่ยวข้องกับสังคม ไม่ใช่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับแต่ละบุคคลอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับคน....."

ดังนั้นการบวชเรียนของพระสงฆ์ในพุทธศาสนานั้น ควรจะได้ให้พระสงฆ์ที่เข้าไปรับราชการบวชเรียนในพุทธศาสนาได้รับการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ให้ท่านได้มีโอกาสเป็น "องค์ประกาศก" ผู้บอกสิ่งดีสิ่งเจริญ และแนะแนวทางในการดำรงชีวิตที่เหมาะสมให้แก่พุทธสาวกได้อย่างถูกต้อง เพื่อให้ประชากรโดยส่วนใหญ่ของประเทศไทยได้อยู่อย่างเป็นสุขตามอัธยาศัยของแต่ละบุคคลทั้งในค่านิยมส่วนตัวและเศรษฐกิจ เพื่อจะได้ลดลงคำพูดที่มักชอบพูดกันเสมอว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เป็นอุปสรรคต่อความเจริญในทางเศรษฐกิจ เพราะเหตุว่าเป็นศาสนาที่ทำให้คนเกียจคร้านเนื่องจากไปยึดถือในเรื่องของบาปบุญ ยึดมั่นในอุเบกขาหรือการวางเฉย และสอนให้มกน้อยเป็นต้น (คึกฤทธิ์ ปราโมช 2523 : 47 - 48)

นอกจากทางด้านศาสนา สังคมและเศรษฐกิจแล้ว ในด้านการปกครองและการเมืองในสถานการณ์ปัจจุบันศาสนาได้เข้ามามีส่วนรวบอยู่เสมอ ดังที่เราจะได้ยินได้ฟังบรรดานักการเมือง ข้าราชการ ประชาชน ตลอดจนนิสิตนักศึกษา และนักเรียนได้กล่าวอ้างอยู่เสมอถึงสถาบัน ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสามสถาบันที่สำคัญของความเป็นอยู่รอดและการดำรงรักษาความเป็น "ไทย" ของคนไทยมาจนทุกวันนี้

สถาบันดังกล่าวทั้งสามนี้ เปรียบเสมือนเป็นร่างกาย ชีวิต และวิญญาณของคนไทย ผู้ซึ่งมีความสำนึกในความเป็น "คนไทย" อย่างแท้จริง และเพราะคนไทยมีสถาบันทั้งสามซึ่งมันคงแข็งแกร่งยากแก่การทำลายโค่นล้มให้หมดไป คนไทยจึงได้มี "ประเทศไทย" ที่เป็นเพียงประเทศเดียวเท่านั้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งยังคงดำรงความเป็นเอกราชได้ตลอดจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยไม่เคยตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศใดทั้งสิ้น ทั้งนี้หลักฐานต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์จะเป็นเครื่องยืนยันข้อเท็จจริงดังกล่าวแล้วได้เป็นอย่างดี

สถาบันชาติซึ่งเปรียบเสมือนร่างกายของคนไทยมันคงแข็งแกร่งยิ่งนัก ผู้ที่เคยรุกรานไทยแล้วแต่ได้รับบทเรียนของความเข้มแข็งของสถาบันนี้ไปแล้วทั้งสิ้น "ไทยจึงคงความเป็นไทย" ตลอดมาจนทุกวันนี้ สำหรับสถาบันศาสนาของประเทศไทย เป็นสถาบันเปิดสำหรับศาสนาทุกศาสนา โดยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของคนไทยส่วนใหญ่ของประเทศ สถาบันศาสนาเปรียบเสมือนเป็นชีวิตของคนไทย เป็นสถาบันที่กำหนดแนวทาง

ชีวิตของคนไทยตลอดจนบุคลิกภาพของคนไทย อาทิเช่น รักความเป็นอิสระ รักสงบ มีวิถีทางในการดำรงชีวิตแบบง่าย ๆ แต่ก็พร้อมเสมอที่จะรักษาร่างกายของตนเมื่อมีภัยมา สถาบันสุดท้ายคือ สถาบันพระมหากษัตริย์เปรียบได้กับวิญญาณของคนไทย เป็นที่รวมของ ชีวิตและร่างกายของคนไทยเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้ได้ส่วนประกอบของความเป็น "ไทย" ที่แข็งแกร่งสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งเป็นผลให้คนไทยเหล่านั้นได้มีประเทศไทย ของตนเองมาจนตราบนานเท่านาน

ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ทั้งทรัพยากรในดินและสินในน้ำมากที่สุดประเทศหนึ่ง ประเทศไทยจึงเป็นที่ปรารถนาของประเทศอื่น ๆ หลายประเทศมาตั้งแต่ในอดีต แต่เนื่องจากความเข้มแข็งของสถาบัน ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ จึงทำให้ยากที่ใครจะเข้ามายึดครองได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้เองการรุกรานโดยตรงจึงไม่อาจเกิดขึ้นได้ แต่ถ้าเมื่อใด สถาบันทั้งสามของไทยอ่อนแอลงเมื่อนั้นการรุกรานโดยทางตรงและทางอ้อมย่อมจะเกิดขึ้นได้ และควรที่คนไทยทุกคนจะพึงสังวรไว้และร่วมมือกันรักษาและส่งเสริมสถาบันทั้งสามให้มั่นคง แข็งแรงยิ่ง ๆ ขึ้นตลอดไป ในสามสถาบันนี้สถาบันทางศาสนาเป็นสถาบันที่ง่ายต่อการทำให้อ่อนแอมากที่สุด ซึ่งสมควรจะได้รับการระมัดระวังป้องกันและแก้ไขอยู่เสมอ

ดังได้กล่าวแล้วว่าสถาบันทางศาสนาของไทยเป็นสถาบันที่เปิดกว้างสำหรับทุกศาสนา แต่ในปัจจุบันนี้ช่องว่างระหว่างศาสนาในแง่ของความแตกต่างทางความเชื่อ ข้อยึดถือและข้อปฏิบัติประกอบกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วจนเกินกว่าที่ประชาชนคนไทยจะปรับตัวได้ทัน อันเป็นผลทำให้สถาบันทางศาสนาของไทยกำลังอ่อนลง ทั้งนี้จะเห็นได้จากข้อคิดเห็นของคนไทยด้วยกันเองดังนี้

"ประเทศไทยมีวัดกว่า 25,609 วัด พระกว่า 200,000 รูป เณรกว่า 100,000 รูป พุทธศาสนิกชนอีกเต็มประเทศ โฉนเราจึงมีปัญหาทางสังคมมากขึ้นเรื่อย ๆ บางอย่างถึงขั้นวิกฤติ ก็คงจะต้องลงความเห็นทางใดทางหนึ่งในสองทาง คือ หนึ่ง พระพุทธศาสนาไม่เกี่ยวกับความดี ความเลวในสังคม หรือ สอง ประเทศของเราไม่ได้ประยุกต์พระพุทธศาสนาในสังคมมาใช้อย่างถูกต้อง" (ประเวศ วะสี 2524 : 74)

"เมืองไทยนั้นเป็นเมืองมีศาสนา ศาสนาที่ประชาชนจำนวนมาก
นับถือ คือ ศาสนาพุทธ ศาสนานี้ก็ดี ศาสนาอื่น ๆ ที่ศาสนิกชน
ชาวไทยนับถือก็ดี ต่างก็สอนให้ประชาชนมีเมตตาและเสียสละแบ่งปัน
ปัจจัยให้เกิดความสุขแก่กันและกัน สภาพสังคมไทยมีศาสนากล่อมเกล่า
ประชาชนให้มีจริยธรรมดังกล่าว สังคมไทยจึงมีความสุขมาโดยตลอด
แต่ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา วัฒนธรรมตะวันตกที่นิยม
วัตถุคือการถือความร่ำรวยวัตถุเป็นของสำคัญได้หลั่งไหลเข้ามาเมืองไทย
.....สังคมไทยจึงหันเหไปในทางแข่งขันกันร่ำรวย เลยเกิดสภาพเมื่อ
ใครยวสาวได้สาวเอา เลยเกิดผลตามคิดขึ้นมาเป็น ที่ร่ำรวยก็ร่ำรวย
เหลือล้น ส่วนที่ยากจนก็ยากจนเหลือแสน

ผลร้ายตามมาอีก ก็คือ ไม่เคยมีผู้ก่อการร้าย ก็เกิดมีรอบประเทศ "

"สังคมไทยมีความโลภเป็นพลังนำหน้าต่างก็สะสมความร่ำรวยกันเป็นใหญ่
....ลูกหลานไปจนถึงวัด พระชั้นผู้ใหญ่ภายหลังมรณภาพแล้ว มีเงินฝาก
ธนาคารเป็นล้าน ๆ" (คามฟูโง 2523 : 30)

"...ตัวการที่บ่อนทำลายพระศาสนาที่สุดก็คือ คนที่อยู่ในวงการ
ศาสนา ตัวแปรที่สำคัญก็คือ พระสงฆ์ อันเป็นตัวแทนสืบทอดศาสนา
แต่ทว่าการประพฤติปฏิบัติของสงฆ์ที่ไม่อยู่กับร่องรอยของคำสอนของ
พุทธองค์ เป็นจุดเสื่อมที่มองเห็นไม่ชัด และนับวันจะกว้างไกลออกไป
จนกระทั่งสร้างทัศนคติในทางเสื่อมให้เกิดขึ้นในหัวใจของพุทธศาสนิกชน
ทุกคน

จำนวนพระภิกษุสงฆ์ในประเทศเรานับเป็นแสน ๆ องค์ ที่อยู่ไต่ร่มเงา
ของบวรพระศาสนานั้นตามความจริงแล้ว มีจำนวนผู้ที่ประพฤติมิชอบไม่
มากนัก แต่ทว่าศรัทธาที่ประชาชนมอบให้แก่พระสงฆ์ อันเป็นสถาบัน
หลักหนึ่งในสามของชาตินั้น แน่นหนาและมั่นคง เมื่อเกิดความประพฤติ

มิชอบของภิกษุสงฆ์แล้ว ก็ยอมกระหมกกระเพือนจิตใจของประชาชน
อย่างรุนแรง และเมื่อบ่อยครั้งเข้า จะกลายเป็นความชินชา และ
ทำให้ประชาชนเกิดความเฉื่อยชาต่อสถาบันนี้ และมีแต่จะเกิดทัศนคติ
ในด้านลบลงไปเรื่อย ๆ อันเป็นสิ่งที่อันตรายต่อสังคมอย่างแท้จริง..."
(มนต์ เมืองเหนือ สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 2523 : 43)

"....ชาวบ้านปัจจุบันหันหลังให้สังคมสงฆ์เป็นส่วนมาก และมี
ให้หันหลังให้พระสงฆ์เป็นส่วนมากเท่านั้น ออกจะถูกพระสงฆ์เป็น
ส่วนมากนั้นด้วย.....ที่เขาถูก ที่เขาหันหลังให้ ส่วนหนึ่งเพราะ
เขาถือว่า พระสงฆ์ไม่บริสุทธิ์..." (สุลักษณ์ ศิวรักษ์ 2522:24)

"....เหตุที่เราทางศีลธรรมไปทุกวันเพราะสิ่งที่เรานับถือและ
เชื่อว่าเป็นพระพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่พระพุทธศาสนาที่แท้จริง แต่
ได้ฉกฉวยไปมาก ไม่ใช่แนวที่แท้จริง ฉะนั้นปัญหาความเสื่อมโทรม
จึงเกิดขึ้น...." (คึกฤทธิ์ ปราโมช 2523 : 9 - 10)

"โลกเดือดร้อนทุกวันนี้ ไม่ใช่เพราะว่าไม่รู้วาลิทธิมนุษยชนนั้น
เป็นอย่างไร? แต่โลกเดือดร้อนเพราะ ก็เลศคัมหมันแรงถ้า
ประเทศไทยไร้ศาสนา ถ้าประเทศไทยไร้ศาสนาไม่กลับมาสำนักใน
ศาสนาแล้วก็มาตั้งหน้าตั้งตาส่งเสริมศาสนา อาตมาขอบอกได้อย่าง
เด็ดขาดว่า โคมินี่ ทั่วสุทธายลัมทันที่ เมืองไทยนี้แหละเหลืออยู่
ประเทศเดียวต้องแต่งในอินโดจีนนี้แหละ ลัม จึงขอเตือนสติคุณ
คุณตะโกนว่า รักชาติ รักศาสนา รักพระมหากษัตริย์ อาตมาเห็น
คนในเมืองไทยรักพระมหากษัตริย์พอเพียงรักชาติแรง แต่คุณกำลัง
ไม่มีศาสนา ----- ศาสนาพุทธกำลังจะสูญหมด
ไม่มีเชื้อของเนื้อพุทธเลย-----" (พระโพธิรักษ์ อ้างจาก นัยนา
เถระวงศ์ 2523 : 99)

"ก่อน พ.ศ. 2475 วัดเป็นจำนวนมากทั่วประเทศไทย มีโรงเรียนประถมและมัธยมเป็นส่วนหนึ่งของวัด พระมีส่วนในการสอนและการบริหารด้วย ชุมชนได้รับประโยชน์มากทั้งในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม เด็ก ๆ ใฝ่อยู่กับวัด ได้รับการอบรมคุณธรรมจรรยาความกตัญญูไปทั่ววิชาการ ระบบการศึกษาทำนองนี้หลังจากการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ไม่สู้จะได้รับการทำนุบำรุงเท่าใดนัก ในปัจจุบันนี้เหตุผลหลายประการที่ควรพิจารณาถึงบทบาทของวัดในการศึกษาเยาวชนไทยอีกครั้งหนึ่ง" (ระวี ภาวิไล 2510 : 30)

จากข้อความที่นำมาข้างต้นนี้เป็นเพียงส่วนเล็กน้อยจากแหล่งอ้างอิงต่าง ๆ ที่จะหาอ่านได้แต่ก็พอเพียงที่จะทำให้ทราบว่าในปัจจุบันความอ่อนแอหรือความเสื่อมโทรมทางศาสนาในประเทศไทย โดยเฉพาะพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของไทยกำลังเกิดขึ้น ความอ่อนแอของสถาบันทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นเกิดขึ้นจากกรณีใดจะมีผลกระทบตอคนไทยทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม โดยทางตรงจะมีผลต่อความเชื่อในศาสนาของชาวไทยให้ลดน้อยลง ความยึดมั่นในการทำมาค้าคือความซื่อจะลดลง อันจะมีผลทำให้ระเบียบของสังคมเสื่อมถอยลงด้วยและเมื่อสังคมขาดระเบียบแบบแผนที่ดีความสับสนวุ่นวายทั้งทางใจและการประพฤติปฏิบัติของคนย่อมเกิดขึ้น ปัญหาสังคมจะเพิ่มขึ้นอย่างแน่นอน อีกทั้งปัญหาสังคมก็จะมีผลเป็นลูกโซ่ทำให้กระทบกระเทือนถึงการบริหารและการปกครองประเทศตลอดจนมีผลกระทบถึงเศรษฐกิจของประเทศด้วยในที่สุด สำหรับผลกระทบโดยทางอ้อมนั้นก็จะได้แก่การให้การศึกษาแก่เยาวชนไทยในแง่ของการให้การศึกษาแก่เยาวชนผู้บวชเรียนในพุทธศาสนา ความประเพณีดั้งเดิม ซึ่งย่อมหมายถึงการทำให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศขาดคุณภาพที่ดีไปด้วย ผลกระทบก็ไปตกอยู่ที่ความเสื่อมถอยของสถาบันชาติและถ้าสถาบัน 2 สถาบันดังกล่าวถดถอยลงแล้ว ในวันหนึ่งคนไทยจะไม่เหลืออะไรเลย

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นแล้วทั้งหมด ผู้เขียนจึงเห็นเป็นความจำเป็นที่จะต้องศึกษา
ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความรู้สึกของพระสงฆ์ไทย ทั้งที่เป็นพระเถระและพระภิกษุสามเณร ที่มติดการศึกษา
ทั้งหมดที่ท่านไกรบีในขณะบำเพ็ญสมณะเพศ นอกจากเป็นการทราบสภาพความเป็นอยู่ การะและหน้าที่
ของพระภิกษุสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้ถ่ายทอดศาสนา เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านในฐานะ

๑
จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาทัศนคติของพระสงฆ์ที่มีต่อการศึกษาที่ท่านได้รับในขณะที่บวช เพื่อสอบถามว่าเป็นที่พอใจหรือไม่เพียงไร
2. เพื่อศึกษาทัศนคติต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในปัจจุบันว่ามีทิศทางไปในลักษณะใดบ้าง
3. เพื่อศึกษาภาระหน้าที่และการดำรงสมณเพศของสงฆ์กับตนเอง ท่อชุมชนและสังคมว่ามีมากน้อยเพียงใด
4. เพื่อศึกษาความแตกต่างของการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในภูมิภาคต่าง ๆ กันว่าแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

5. เพื่อทราบแนวทางในการทะนุบำรุงพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น เพื่อส่งเสริมความมั่นคงให้แก่สถาบันหลักของชาติอันมีผลทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมในการดำรงความมั่นคงของประเทศไทยให้คงอยู่ตลอดไป

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. การทราบว่าพระสงฆ์ที่มีความพอใจต่อการศึกษาที่ท่านได้รับหรือไม่นั้น จะเป็นแนวทางในการแก้ไขการศึกษาของพระสงฆ์ให้ดีขึ้น อันเป็นการส่งเสริมการศึกษาแก่ประชาชนโดยทางอ้อม เมื่อพระได้รับการศึกษาดี ผลย่อมถูกถ่ายทอดไปสู่ประชาชนด้วย
2. การทราบทัศนคติต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในปัจจุบัน จะเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนของสงฆ์ส่วนน้อยที่ทำให้เกิดความไม่เหมาะสมแก่สถาบันศาสนาในปัจจุบันให้ลดน้อยลงหรือหมดไป
3. การทราบภาระและหน้าที่ของพระสงฆ์จะช่วยเป็นเครื่องมือในการพิจารณา เวลาว่างและการใช้เวลาของพระโดยทั่วไป เพื่อการปรับปรุงแก้ไขให้ท่านใช้เวลาให้ถูกต้อง เพื่อลดข้อบกพร่องและความยุ่งยากต่าง ๆ ของพระให้หมดไป
4. การทราบความแตกต่างของการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในภูมิภาคต่างกันว่าแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไรนั้น จะช่วยให้มองเห็นจุดบกพร่องในแต่ละภาคได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็ประโยชน์ในการแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านั้นให้ตรงจุดยิ่งขึ้นและได้ผลคุ้มค่าและทันต่อเหตุการณ์มากขึ้น
5. ผลจากการศึกษาจะเป็นแนวทางในการขยายการศึกษาของพระสงฆ์ทั่วประเทศให้กว้างขวางออกไป อันจะเป็นการขยายการศึกษามอกระบบออกไปโดยอัตโนมัติและโดยได้รับความเต็มใจจากชาวชนบท ซึ่งจะเป็นผลดีต่อภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ ของประเทศทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาทำกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ 2 ประเภท คือพระครูซึ่งทำหน้าที่เป็นครูเป็นผู้ให้การศึกษแก่พระ และพระทั้งที่เป็นผู้เรียนจากพระครูเหล่านี้และไม่ได้เรียนจากพระครู โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างในภาคต่าง ๆ ของประเทศทั้ง 5 ภาคทั่วประเทศ

กลุ่มตัวอย่าง

ในขั้นแรกทำการสำรวจชื่อวัดและสถานที่ตั้งในทุกจังหวัด ได้ชื่อวัดที่สามารถติดต่อสื่อสารได้ทั้งการเดินทางและไปรษณีย์ 2853 วัด สุ่ม 15 เปอร์เซ็นต์ของวัดจากจำนวนดังกล่าวโดยการจับสลาก ได้วัดในทุกจังหวัดมาทั้งหมด 428 วัด

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ส่งแบบสอบถามเกี่ยวกับการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยออกไปตามวัดในกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เดินทางไปเก็บข้อมูลเองและส่งไปทางไปรษณีย์ จำนวนข้อมูลที่ส่งออก 21580 ฉบับ ได้กระดาษคำตอบกลับมา 4964 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 23 ของจำนวนแบบสอบถามทั้งหมด ใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งสิ้น 5 เดือน เมื่อแยกกิจกรรมการตอบที่ใช้ได้ไว้แล้ว ได้คำตอบที่มีอยู่ตามเกณฑ์ที่วางไว้ (ดูรายละเอียดตอนที่ 2) จำนวน 2603 ฉบับ จากจำนวนวัดทั้งหมดจาก 59 จังหวัด

การจัดกระทำกับข้อมูล

ใช้เครื่องจักรกลในการคำนวณช่วยแยกประเภทของข้อมูล ศึกษาสถิติพื้นฐาน ตลอดจนคำนวณค่า χ^2 -test, ANOVA และ q - statistic

ตัวแปรที่ศึกษา

1. ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ได้แก่ การศึกษาของสงฆ์ และการดำรงสมณเพศของสงฆ์ ซึ่งแยกออกได้อีกดังนี้

1.1 การศึกษาชั้นสูงตามหลักสูตรสงฆ์ แยกเป็น

- ก. ได้เปรียญ 9 ประโยก
- ข. ได้เปรียญ 6-8 ประโยก
- ค. ได้เปรียญ 4-5 ประโยก
- ง. ได้เปรียญ 1-3 ประโยก
- จ. ไม่ได้เปรียญ

1.2 ภาระหน้าที่สำคัญของสงฆ์ แยกเป็น

- ก. เรียนหรือศึกษาหลักสูตร
- ข. เป็นครูสอนพระนวกะ
- ค. ทำงานทั่วไปในวัด
- ง. อื่น ๆ

1.3 ความสม่ำเสมอในการได้รับการเรียนการสอน แยกเป็น

- ก. เรียนทุกวัน วันละชม.
- ข. เรียนไม่ทุกวัน เฉพาะวัน
- ค. ไม่ค่อยได้เรียน

1.4 การใช้เวลารว่างจากการเรียนของพระสงฆ์ แยกเป็น

- ก. ฝึกวิปัสสนากรรมฐาน
- ข. ช่วยกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด
- ค. จำวัดเมื่อว่าง
- ง. อื่น ๆ

1.5 สถานภาพของบุคคลอบรมสั่งสอนพระ แยกเป็น

- ก. เจาอาวาส
- ข. อุน้อยชาย
- ค. พระผู้ใหญ่
- ง. พระซึ่งเป็นญาติ
- จ. พระจากวัดอื่น
- ฉ. ไม่มีคนอบรมสั่งสอน

1.6 ความคิดเห็นต่อหลักสูตรทางธรรม แยกเป็น

- ก. เนื้อหาสาระทางธรรมมากเกินไป
- ข. เป็นการเรียนภาษาบาลีมาก
- ค. ทำให้ได้ความรู้ทางธรรมอย่างดี
- ง. เนื้อหาทางธรรมน้อยไป
- จ. ได้ทั้งทางธรรมและนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง
- ฉ. ไม่ได้เรียนเลยไม่ทราบ

1.7 ความคิดเห็นต่อประโยชน์ของความรู้ที่ได้ แยกเป็น

- ก. ช่วยแนะทางธรรมแก่ผู้มีทุกข์
- ข. ช่วยพัฒนาสังคมหรือชุมชนได้
- ค. เป็นแนวทางให้หลุดพ้น
- ง. ช่วยในการนั่งวิปัสณากรรมฐาน
- จ. ช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บ
- ฉ. ไม่ได้ทำอะไร

1.8 ความเพียงพอของอุปกรณ์การศึกษา แยกเป็น

- ก. มีอย่างเพียงพอ
- ข. มีไม่เพียงพอ
- ค. ไม่มีเลย
- ง. ไม่มีการเรียน อุปกรณ์ก็ไม่มีให้ศึกษาเอง

1.9 ความเพียงพอของหนังสืออ่านประกอบ แยกเป็น

- ก. มีมากเพียงพอ
- ข. มีน้อยไม่พอ
- ค. ไม่มีเลย
- ง. ไม่มีการเรียนหนังสือจึงไม่มี

1.10 วิธีการเรียนการสอน แยกเป็น

- ก. การอธิบายและให้ทำ
- ข. การศึกษาตนเอง
- ค. การอภิปราย
- ง. หลายวิธีปนกัน
- จ. ไม่ได้เรียนไม่มีการสอน

2. ตัวแปรต้น (Independent Variable) ได้แก่วิธีการของสงฆ์ แยกออกเป็น 5 ตัวแปรย่อย ๆ คือ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคอีสาน และภาคใต้

คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ

ในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดคำนิยามของศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัยเรื่องนี้เท่านั้นดังนี้

การศึกษาของสงฆ์ หมายถึงการเรียนการสอนใด ๆ ทั้งทางธรรมและทางวินัยที่พระเป็นผู้ได้รับเมื่อเข้ามาบวชเรียนในพุทธศาสนาแล้ว

การดำรงสมณเพศของสงฆ์ หมายถึงการประพฤติปฏิบัติตน ตลอดจนกิจวัตรประจำวันของสงฆ์ในขณะที่ยังดำรงสมณเพศในพุทธศาสนา

ทัศนคติต่อการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย หมายถึงความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยเฉพาะในด้านการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย

พระครู หมายถึงพระที่ทำการสอนพระสงฆ์ที่กำลังบวชเรียนไม่ว่าจะเป็นพระนวกะหรือไม่ก็ตาม
 ทั้งนี้ได้หมายรวมถึงตำแหน่งทางสมณศักดิ์ใด ๆ

พระนวกะ หมายถึงพระภิกษุบวชใหม่ ที่เข้ามาบวชเรียนตามประเพณีทางพุทธศาสนาของชาวไทย
 เป็นเวลา 1 พรรษา

สัญลักษณ์ที่ใช้

χ^2	หมายถึงค่า χ^2 = Chi-square
df	หมายถึง Degree of freedom
N	หมายถึง จำนวนของกลุ่มตัวอย่างที่ตอบปัญหาในกลุ่มนั้น ๆ
$\bar{X}$	หมายถึง ค่ามัธยฐานเลขคณิต
S	หมายถึง ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน
S^2	หมายถึง ค่าความแปรปรวน
SS	หมายถึง ผลบวกกำลังสองของข้อมูล
MS	หมายถึง ค่าเฉลี่ยของผลบวกกำลังสองของข้อมูล
F	หมายถึง ค่าอัตราส่วนเปรียบเทียบของค่าความแปรปรวน

L-coefficient หมายถึงค่าความเชื่อถือได้ของแบบสอบถาม ซึ่งคำนวณได้จากสูตร

$$L = \frac{n}{n-1} \left\{ 1 - \frac{S_{C_1}^2}{S_{C_2}^2} \right\}$$

เมื่อ $S_{C_1}^2$ = ความแปรปรวนของแบบสอบถามแต่ละข้อ
 $\frac{S_{C_1}^2}{S_{C_2}^2}$ = ความแปรปรวนของแบบสอบถามทั้งหมด
 n = จำนวนข้อในแบบสอบถาม

(Cronbach, 1970:161)

บทที่ 2

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

" ภิภุทั้งหลาย ! พรหมจรรย์ (ศาสนา) นี้
เราประพาศมิใช่หลอกลวงให้คนนับถือ
มิใช่ประพาศเพื่อเรียกคนมาเป็นบริวาร
มิใช่เพื่ออานิสงส์เป็นลาภ สักการะ และ
เสียดสรเสรีญ
มิใช่เพื่ออานิสงส์ จะได้เป็นเจ้าลัทธิ หรือ
เพื่อค่านลัทธิอื่นใดให้ลืมนไป และมีใช่เพื่อให้
มหาชนเข้าใจว่า เราเป็นผู้วิเศษ อย่างนั้นก็ตามได้
ภิภุทั้งหลาย ! ที่แท้ พรหมจรรย์ (ศาสนา) นี้
เราประพาศเพื่อ สรรวม เพื่อสละ เพื่อความกำหนด
เพื่อดับทุกข์สนิท" (พรหมจริยสูตร สุตตัน
เล่ม 13 กุฏกนิบาต อังคุตตร ข้อ 25)

พุทธ
นับตั้งแต่พระเจ้าโคตรสวัญและประกาศธรรมโดยทรงแสดงธรรมสั่งสอนพระสาวก
ไว้มากมาย พระสาวกได้ฟังและจำไว้ ต่อมาภายหลังพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากได้ทูลขอต่อ
พระพุทธเจ้าว่า ถ้าโคตรสวัญอันใดในลำดับหลังพระอานนท์แล้ว ขอได้โปรดทรงแสดง
ธรรมนั้นให้แก่พระอานนท์อีกคราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าก็ทรงรับ ดังนั้นพระอานนท์จึงจำพระพุทธ
ศาสนาสอนพระธรรมไว้ได้ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระมหาเถระเกรงว่าพุทธศาสนา
นั้นนานไปจะบิดเพี้ยนไปจากเดิม จึงให้พระอานนท์และสาวกองค์อื่น ๆ ที่จำพระธรรมคำสอน
ของพระพุทธองค์ได้ให้ช่วยกันร้อยกรองเข้าให้เป็นระเบียบ เรียกว่าทำสังคายนา ซึ่งต่อมาได้
จัดทำขึ้นอีกเป็นครั้งคราว จนถึงจารึกลงในใบลานที่ลังกาทวีป ส่วนที่มาปรากฏในประเทศไทย
ซึ่งเป็นหลักหรือแกนนำในการศึกษาทางพุทธธรรมนั้น นักปราชญ์ทางโบราณคดีสันนิษฐานว่า สืบมา
จากพระโสณะและพระอุตตระ ซึ่งเป็นองค์ประกาศกเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางสุวรรณภูมิ
(กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ 2517 : 3)

ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยในที่นี้ จะได้แยกศึกษาออกเป็น 2 ตอน ดังนี้คือ

การศึกษาของสงฆ์ไทย

การดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย

การศึกษาของสงฆ์ไทย

ในสมัยพุทธกาลก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน การศึกษาของพระภิกษุสามเณรแยกออกเป็นสองสาขา คือ คันถธุระ ซึ่งได้แก่การศึกษาพระธรรมวินัย คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และวิปัสณาธุระ อันได้แก่การศึกษา วิธีฝึกหัดจิตใจของตนเองให้ปราศจากกิเลสต่าง ๆ ครั้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธแล้ว สาวกของพระพุทธองค์จึงได้รวบรวมพระธรรมวินัยและสังคายนาคำสั่งสอนที่ได้ตรัสสั่งสอนแก่บรรดาสาวกทั้งหลายได้ไว้ทั้งหมด 84,000 พระธรรมขันธ์ โดยแยกไว้เป็น 3 หมวด คือ หมวดพระสูตร หมวดพระวินัย และหมวดพระปรมาัตถ์ รวมเรียกทั้งหมดนี้ว่า พระไตรปิฎกซึ่งเป็นภาษาบาลีทั้งหมด (กองแผนงาน กระทรวงศึกษาธิการ 2516 :1)

เนื่องจากพระไตรปิฎกซึ่งจัดว่าเป็นคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเขียนไว้เป็นภาษาบาลีนี้เอง การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยตามพระไตรปิฎกหรือที่เรียกว่าศึกษาพระปริยัติธรรม จึงต้องกำหนดให้เรียนภาษาบาลี ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุสามเณร ผู้ศึกษาได้เข้าใจถึงพุทธวจนะในพระไตรปิฎกได้อย่างถูกต้อง ไม่คลาดเคลื่อนเลื่อนไปจากของเดิม ขั้นตอนสำคัญของการศึกษาทางพุทธศาสนามี 3 ขั้นตอนคือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ดังนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมด้วยภาษาบาลีจึงเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อนำไปสู่ขั้นสุดท้ายคือ ปฏิเวธนั่นเอง

จากหลักฐานต่าง ๆ เท่าที่พอจะศึกษาค้นคว้าได้ในปัจจุบัน มิได้มีหลักฐานใดปรากฏแน่ชัดว่าการศึกษาล่วงพุทธกาลนั้นดำเนินการศึกษาในรูปแบบใด ส่วนใหญ่แล้ว องค์พระมหากษัตริย์จะเป็นองค์ศาสนูปถัมภ์ พระราชทานราชูปการต่าง ๆ ให้แก่ภิกษุสามเณรที่เรียนรู้อย่างดี อันเป็นสาเหตุให้เกิดการสอบพระปริยัติธรรมเพื่อเป็นการวัดผลการศึกษา ผู้ที่สอบได้ก็จะได้รับการแต่งตั้งให้มีสมณศักดิ์ในสังฆมณฑลตามความรู้ของตน จนถึงในปัจจุบัน

เมื่อชนเผ่าไทยได้ตั้งอาณาจักรของตนเป็นปึกแผ่นในดินแดนแหลมทองขึ้นเป็นครั้งแรก ในสมัยสุโขทัย การศึกษาของสงฆ์ไทยก็เริ่มจะมีหลักฐานปรากฏจากศิลาจารึกที่ค้นพบ และหลังจากนั้นก็ได้มีการบันทึกหลักฐานต่าง ๆ ไว้พอจะอ้างอิงได้ ในที่นี้จะได้แบ่งหลักฐานทาง การศึกษาของสงฆ์ไทยออกมาเป็นสมัย ๆ ดังนี้คือ สมัยสุโขทัย สมัยศรีอยุธยา สมัยรัตน- โกสินทร์ตอนต้น สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง และสมัยปัจจุบัน

สมัยสุโขทัย หลักฐานต่าง ๆ ได้จากหลักศิลาจารึกสมัยพญาลิไท ซึ่งปรากฏในหนังสือ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 ดังนี้ (ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ, 2506 : 154)

"ทรงเผด็จสงฆ์ทั้งหลาย ให้มาเล่าเรียนพระไตรปิฎกธรรม

และศึกษาศิลปศาสตร์วิชาการต่าง ๆ ในบริเวณมหาปราชสานั้น"

นอกจากนี้ก็ได้จากหลักฐานในหนังสือ "คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์" (โครงการพัฒนาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ 2505 : 11)

"พระภิกษุบางองค์ก็ทรงไว้ได้ซึ่งคัมภีร์

พระวินัยปิฎกคัมภีร์หนึ่งบ้าง สองคัมภีร์บ้าง

สี่ห้าคัมภีร์บ้าง บางองค์ก็ทรงไว้ได้ซึ่งพระ

สุตตันตปิฎก สี่สิบพระสูตร ร้อยพระสูตร

ยิ่งกว่าร้อยพระสูตรก็มีบ้าง บ้างก็ทรงไว้ได้

ซึ่งพระอภิธรรมปิฎก นับด้วยสิบถาวรบ้าง

ยิ่งกว่าร้อยถาวรบ้าง"

จากแหล่งอ้างอิงดังกล่าวขอสรุปได้ว่าการเรียนการสอนพระธรรมวินัย เป็นภาษาบาลี โดยยังไม่มีหลักสูตรแน่นอน การเรียนก็เรียนในพระราชนิเวศน์และตามวัดใหญ่ ๆ บ้าง ครูผู้สอนก็มีทั้งพระมหากษัตริย์ พระมหาเถระผู้ใหญ่ และผู้คงวิชาการทางด้านนี้แล้วแต่โอกาส แต่การประเมินผลการเรียนหรือการสอบยังไม่ปรากฏชัด สรุปแล้วการศึกษาของสงฆ์ในสมัยนี้ จะเป็นไปตามความเหมาะสมกับสถานการณ์โอกาสและตามอัธยาศัยของผู้สอน

สมัยอยุธยา ในสมัยนี้สถานที่ศึกษาของสงฆ์ ผู้สอนตลอดจนการประเมินผล การศึกษายังคงเป็นไปเช่นเดียวกับในสมัยสุโขทัย คือสอนกันในบริเวณพระราชวังและวัดใหญ่ ๆ ผู้สอนคือองค์พระมหากษัตริย์และราชบัณฑิต การทดสอบหรือการประเมินผลตามอัธยาศัยของผู้สอนนอกเหนือไปจากการท่องจำปากเปล่า

หลักฐานทางการศึกษาคงได้แก่ "หนังสือเรื่องเมืองไทย" ของมองซิเออร์ลา ลูแมร์ (อ้างอิงจากกองแผนงาน 2516 : 2) ซึ่งเป็นราชทูตชาวฝรั่งเศสเข้ามารับราชการในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, จากข้อเขียนของแมริซีโให้เห็นว่าการสอบพระปริยัติธรรมมีมาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือก่อนนั้นเล็กน้อย ถึงข้อความที่ว่า

" สมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่ผู้ท้าวขเป็นพระภิกษุสามเณร เป็นเอนกประการ จนเป็นเหตุให้ราษฎรที่ปรารถนาหมดเลิกราชการบ้านเมืองพากันไปบวชเป็นอันมาก เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงทราบถึงนั้น จึงดำรัสให้ออกหลวงสรศักดิ์ (พระเจ้าเสือ) ผู้เป็นบุตรออกพระพิพิธธรรมาศ สมุหพระกลาโหม เป็นแม่กองประชุมสอบความรู้ของพระภิกษุสามเณร พระภิกษุสงฆ์ ฝ่ายคามวาสียอมทำคามบังคัมภีรของออกหลวงสรศักดิ์ แต่พระภิกษุสงฆ์ ฝ่ายอรัญวาสีมีอหังการเรียนว่า ถ้าจะสอบความรู้กันแล้ว ขอให้ส่งนายกองฝ่ายอรัญวาสีเป็นแม่กองในการสอบ ผลของการสอบปรากฏว่า บรรดาพระสงฆ์สามเณรที่หมดดีราชการไปบวช สอบได้ความชัดว่าเป็นผู้ไม่มีความรู้ในทางพระศาสนา ถูกบังคับให้ลาสิกขาออกไปเป็นฆราวาสมีจำนวนมากมีไชนอย "

ถ้าพิจารณาจากหลักฐานตามหนังสือพงศาวดาร กลับว่าเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ เป็นผู้ทำให้พระเณรที่ไม่มีความรู้สึกออกมาหมด แต่สมเด็จพระเอกาทศธรรมราชานุภาพ ได้ทรงวิจารณ์ไว้ในตำนานพงศาวดารว่า ใครจะเป็นผู้ให้พระเณรที่ไม่มีความรู้สึกนั้นไม่สำคัญ แต่สำคัญที่ได้มีการสอบพระปริยัติธรรมเพื่อแกล้งเป็นมหาเปรียญตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือก่อนหน้านั้น ส่วนการสอบไล่จะใช้วิธีไหนมิได้กล่าวไว้เป็นหลักฐาน (เวียง อรรถวิบูลย์ 2515 : 240)

สำหรับเรื่องของหลักสูตรนั้น ในสมัยนี้ได้แบ่งหลักสูตรการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมออกเป็น 3 ชั้นคือ

ชั้นที่ 1	บาลีเบื้องต้น	ท่องแปลจบพระสูตร
ชั้นที่ 2	บาลีเบื้องต้น	ท่องแปลจบพระสูตร และพระวินัย
ชั้นที่ 3	บาลีเบื้องต้น	ท่องแปลจบพระสูตร พระวินัยและพระอภิธรรม

สรุปได้ว่าในสมัยอยุธยาการศึกษาของสงฆ์เริ่มเข้ารูปรอย มีการจัดตั้งหลักสูตร มีการทดสอบหรือประเมินผลเพื่อบรรจุผู้มีความรู้ความสามารถในตำแหน่งต่าง ๆ ให้เหมาะสม นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาที่ดี อันเป็นการสร้างรากฐานให้แก่สมัยต่อ ๆ มา

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในสมัยนี้มีเริ่มตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงสิ้นรัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์จักรี ในระยะนี้การศึกษาของสงฆ์จัดให้มีที่หอสมุดไตรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดารามในรัชกาลที่ 1 นอกจากนั้นได้มีการจ้างอาจารย์และให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ตลอดจนราชบัณฑิตไปบอกหนังสือพระที่หอพระโรงตามวังเจ้านายบ้าง ตามศาลาการเปรียญต่างหากของวังบ้างและตามบ้านขุนนางผู้ใหญ่บ้าง ในรัชกาลที่ 3 มีการจ้างอาจารย์ไปบอกหนังสือพระตามอารามต่าง ๆ มากขึ้น ในพระบรมมหาราชวังก็โปรดให้สร้างเก๋งที่ริมหอพระปริกในบริเวณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ต่อมาในปี 2383 ได้โปรดให้มีการสอนชั้นที่พระที่นั่งอุดมหาราปราสาททั้ง 4 มุข โดยมีอาจารย์ประจำมุขละ 1 คน แต่เมื่อรัชกาลที่ 3 สวรรคตแล้วจึงย้ายไปเรียนที่ระเบียงวัดพระแก้ว จนถึงรัชกาลที่ 4 จึงได้โปรดเกล้าให้สร้างเก๋ง 4 หลัง สำหรับให้ราชบัณฑิตบอกหนังสือพระที่หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ผู้สอนส่วนใหญ่ได้แก่ราชบัณฑิต พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่มีความรู้ โดยให้มีการวัดผลการเรียนด้วยการสอบไล่ 3 สูตร คือ ธรรมบท มงคลที่ปี่ และสารัตถสังคหะ การสอบทำขึ้นโดยการให้แปลหนังสือในลานที่จับสลากได้ ถ้าแปลไม่ถูกให้แก้ตัว 3 ครั้ง ถ้าไม่ได้ถือว่าตก การพิจารณาการแปลนี้ผ่านกรรมการพิจารณาทั้ง 3 กอง สอบไล่ก็นับว่าเป็น 1 บทเรียน ถ้าให้แก้ไขแล้วไม่ถูกต้อง 3 ครั้งถือว่าตก ในสมัยรัชกาลที่ 3 จัดให้มีการสอบ 3 ปีครั้งหนึ่ง โดยประชุมสอบในวัดของสมเด็จพระสังฆราช แต่ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ในช่วงที่ตำแหน่งพระสังฆราชว่างอยู่ ได้โปรดให้ประชุมสอบที่พระบรมมหาราชวังบ้าง ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามบ้าง พระที่นั่งพุทธไสยาสน์

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง สมัยนี้อยู่ในช่วงของรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 8

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงที่มีการปรับปรุงและพัฒนาบ้านเมืองในทุก ๆ ด้านนั้น ได้มีการจัดการศึกษาขยายออกมาให้แก่เยาวชนไทย โดยใช้พระสงฆ์เป็นผู้ให้การศึกษาแก่เด็กสถานที่ศึกษาอยู่ภายในเขตวัดต่าง ๆ การศึกษาที่พระสงฆ์ให้แก่เด็กไทยนั้นมีข้อจำกัดคือ การเรียนการสอนเป็นไปโดยความสมัครใจและตามความรู้ความสามารถของพระแต่ละองค์ และผู้เรียนก็เรียนได้แต่ผู้หนึ่ง แต่การศึกษาสำหรับพระยังคงอยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามจนในปี 2414 ได้แยกการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนอย่างชัดเจน คือ การศึกษาสำหรับพระส่วนหนึ่ง และสำหรับเด็กส่วนหนึ่งซึ่งแยกออกจากวัด โดยวัดก็โรงเรียนรัฐบาลแห่งแรกขึ้นสำหรับราษฎรทั่วไป แต่ก็ยังคงให้พระเป็นผู้สอน สำหรับการศึกษาของสงฆ์นั้น ในปี พ.ศ. 2432 ได้ทรงเปิดมหาธาตุวิทยาลัย แยกออกมาจากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีการจ่ายเงินเดือนแก่ครูสอน และมีค่าใช้สอยต่าง ๆ นับเป็นวิทยาลัยสงฆ์แห่งแรกในประเทศไทย

ต่อมาในปี 2436 ได้ทรงโปรดให้เปิดมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อให้มีการจัดการศึกษาของสงฆ์ให้ดีขึ้น มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทรงจัดการมีการสอบข้อเขียนสอบพระปริยัติธรรม และต่อมาในปี 2439 ได้โปรดให้สร้างสังฆิกเสนาสนาราชวิทยาลัย อุทิศถวายมหาธาตุวิทยาลัย ให้เป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมชั้นสูงขึ้นไปและพระราชทานนามใหม่ว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระองค์เอง และทรงมอบให้เป็นภาระของอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุรับผิดชอบการศึกษาของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาในวิชาการชั้นสูงต่าง ๆ สืบต่อมา (เอนส์คอตต์ เบ็นซ์ 2512 : 164)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้เริ่มการศึกษาแบบนักเรียนขึ้นเป็นคู่กับฝ่ายเปรียญเมื่อ พ.ศ. 2454 และจัดหลักสูตรได้ครบใน พ.ศ. 2458 การศึกษาของสงฆ์ในช่วงนี้ให้เป็นการศึกษาของฝ่ายสงฆ์อย่างเดียว จนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2472 จึงเป็นโอกาสให้มรราชสาชยหญิงเรียนได้ด้วย โดยแยกเป็นแผนกธรรมสำหรับพระภิกษุและสามเณร และแผนกธรรมศึกษาสำหรับมรราชสาชยหญิง แบ่งหลักสูตรเป็น 3 ชั้นคือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก เริ่มมีการสอบเปรียญถึง 9 ประโยคตั้งแต่ พ.ศ. 2459

สมัยปัจจุบัน การศึกษาของสงฆ์สืบต่อมาจากสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นและตอนกลางนั้น จนถึงสมัยปัจจุบันแยกออกได้เป็น 2 ประเภทคือ การสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและการสอน พระปริยัติธรรมแผนกธรรม ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2480 พระพิมลธรรม (ช่วย ฐานทัตตะเถระ) อดีตอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ของสภามหาวิทยาลัย ได้เปิดการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัย พระพุทธศาสนาในวันที่ 16 กันยายน 2489 และในวันที่ 18 กรกฎาคม 2490 มหาวิทยาลัยก็ได้เปิดการศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น โดยมีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมภิกษุสามเณร ให้มีความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงในพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ พร้อมกับปรับปรุงการศึกษา วัฒนธรรมทั่ว ๆ ไปของพระภิกษุสามเณรให้ดีขึ้น การศึกษาของสงฆ์ในระยะนี้ คณะสงฆ์ยังไม่ได้ยอมรับ ว่าเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างเป็นทางการ จนกระทั่งวันที่ 16 พฤษภาคม 2512 จึงมีคำสั่งของ เเถระสมาคม เรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นการรับการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง อย่างเป็นทางการ ผู้ที่จบการศึกษาในชั้นอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยจะได้รับปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (กองแผนงาน กระทรวงศึกษาธิการ 2516 : 6)

ในปี พ.ศ. 2500 มีการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรในมหาวิทยาลัยให้ทันสมัยขึ้น แบ่งการศึกษาเป็นปีละ 2 ภาคเรียน วิชาหลักในการศึกษาคือพุทธศาสนา และให้เพิ่มการศึกษาวิชา สมัยใหม่และวิธีการค้นคว้าวิจัย เพื่อให้การประกาศพุทธศาสนาได้ผลดียิ่งขึ้น นักศึกษาจะต้องศึกษาวิธี เเผยแพร่และพิจารณาทัศนคติความถูกต้องของคำสอนของพระพุทธเจ้าในโลกปัจจุบันด้วย เพราะโลกปัจจุบัน มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจการเมืองและอื่น ๆ ซึ่งต้องพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้พุทธศาสนายังคงมีความสัมพันธ์กับโลกในสมัยใหม่ หลักสูตรนี้จึงได้เน้นถึง "การศึกษามรรณาการรวมหน่วย" (Integral Education) (เอนส์คีย์ 2512 : 167) ต่อมาในวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2507 และเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2514 กระทรวงศึกษาธิการ ด้วยความเห็นชอบของคณะสงฆ์ได้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาวิชาการ ทั้งทางฝ่ายพระปริยัติธรรมและฝ่ายสามัญควบคู่กันไป

เท่าที่ไ้รวบรวมมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่าการศึกษาแก่พระภิกษุสงฆ์ของไทยได้พัฒนา มาเป็นลำดับ แม้ว่าจะมีการเปิดหลักสูตรใหม่ให้สงฆ์ไทยได้ศึกษาทั้งทางธรรมและทางความรู้ทางวิชา สมัญญะของโลกสมัยใหม่ด้วยแล้ว แต่ก็ไม่ใช่ยืนยันได้ว่าหลักสูตรดังกล่าวได้บรรลุวิชาความรู้สามัญ

ในโลกสมัยใหม่มาเพื่องอกกับการนำไปใช้ให้จริงในชีวิตประจำวันเพื่อให้บรรลุ ผลการบวชเรียนตาม ความต้องการของบวชเรียนหรือไม่ ทั้งนี้เพราะ"..... มีพระภิกษุและสามเณรที่ได้ศึกษาวิชาสามัญ เหล่านี้ ในโรงเรียนกวดวิชาในขณะเวลาทำเป็น เรื่องที่ใกล้เคียงกันมากกว่าจะมีความเหมาะสมเพียงไร สำหรับความเห็นส่วนตัวผมนั้น ผมมีความเห็นว่า เป็นเรื่องที่จะได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง ที่ว่า เช่นนี้ก็คือการรกรากวิชาต่าง ๆ เหล่านั้น ก็จะเป็นเครื่องมือในการที่จะพัฒนาจิตใจ ที่จะทำให้พระภิกษุ สามเณรนั้นสามารถเข้าใจความเป็นไปของโลกนี้ ใกล้เคียงกับบรรดาคนธรรมดาสามัญ ซึ่งเราจะเทศนาสั่งสอน ต่อไป เพราะว่าเขามีความรู้อะไร เขารู้ ๆ เท่ากับคนเหล่านั้น" (จรรยา วงศ์สาธิต 2517:17)

อย่างไรก็ตาม มหาวิทยาลัยสงฆ์ที่ได้รับการยอมรับจากคณะสงฆ์และมีการให้ปริญญาพุทธศาสตร บัณฑิตนั้น ก็ยังมิได้รับการยอมรับหรือการรับรองฐานะของมหาวิทยาลัยเอกเช่นมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ที่มีอยู่ ในปัจจุบัน ถึงแม้จะเห็นได้จากข้อคิดเห็นของ พระมหาวิทยาลัยวังโส วัดอุดมพัฒนาราม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งสำเร็จการศึกษาจากสภาการศึกษามหาวิทยาลัย ในปี 2523 ที่ว่า

".... ปัญหาการรับรองฐานะมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังไม่ครบถ้วน ถ้าเรามอง กล้วยสายคาที่เป็นธรรมแล้ว ระบบการศึกษาสงฆ์เท่าที่เป็นอยู่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงทั้ง ในด้านเนื้อหาและรูปแบบเป็นมาอย่างนี้ 70 กว่าปีแล้ว"และ

"....การปรับปรุงการศึกษาของสงฆ์ส่วนหนึ่งคือความต้องการของสังคม โดยไม่ลืมคุณค่าสูงสุดทางศาสนา และมุ่งให้พระสงฆ์ปัจจุบัน เป็นศาสนทายาทที่ ทันยุคสมัยนั้นคือควา เป็นการปรับตัวเองให้ยอมรับกับความกึกปัจจุบันได้ สภาการณ อย่างนี้ย่อมจะทำให้เขานไทยเขามารับบริการจากสงฆ์ตามประเพณีดั้งเดิมอย่าง คอเนื่อง จนกระทั่งเป็นหลักฐานของศาสนาหรือเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ สำหรับ ท่านที่ลาสิกขาแล้วควย (ถามสุโธ สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ กันยายน 2523:30)

ในขณะที่ฝ่ายที่มุ่งทางภิกษุสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนเองอยากจะให้การศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์ ได้มีการเพิ่มเติมวิชาการทางสามัญเข้าไปเพื่อให้มหาวิทยาลัยของสงฆ์เป็นมหาวิทยาลัยที่สมบูรณ์ได้ รับการยอมรับเช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยทั่วไป แต่ทางฝ่ายผู้รับผิดชอบของกรมการศาสนา คือนาน ขำเลื่อง วุฒิจันทร์ ในฐานะรองอธิบดี รักษาการแทนอธิบดีกรมการศาสนา ได้ห้ามันหักถึจนาย ฒาน แสงมะลิ รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ในวันที่ 3 กันยายน 2522 โดยเน้นให้เห็นผลเสีย ของการนำวิชาสามัญไปแทรกในหลักสูตรสงฆ์ว่า ทำให้การเรียนวิชาปริยัติธรรมอ่อนลง พระภิกษุสงฆ์ ที่ไปเรียนก็ไม่อยู่ในวินัย เนื่องจากกองการหาผลประโยชน์จากการเรียนทางโลกมากกว่า ทำให้

การศึกษาประเภทนี้ เป็นที่รังเกียจของคณะสงฆ์มาก และยังได้เสนอแผนการศึกษาสงฆ์ใหม่โดยให้มีการศึกษานววิชาสามัญที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัยมาผนวกกับการศึกษาปริยัติธรรม โดยแบ่งเป็นหลักสูตรต่าง ๆ ตั้งแต่ ประถม มัธยม จนถึงชั้นปริญญาเอก (สยามรัฐ วันจันทร์ที่ 5 พฤศจิกายน 2522:112)

จากการศึกษากนกวาทังจากเอกสารที่เป็นหลักฐานแสดงพัฒนาการทางการศึกษาของสงฆ์ไทยในชั้นตอนต่าง ๆ จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งความคิดเห็นต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาของสงฆ์ไทยทั้งในคามบวกและคฤหัสถ์ ข้อความและแนวทางดังกล่าวเป็นเพียงแนวทางในการปฏิบัติและการศึกษาเล่าเรียนของสงฆ์ไทยและกุลบุตรไทยเท่านั้น แต่โดยทางปฏิบัติจริง ๆ แล้วตามวัดวาอารามและตามโรงเรียนสอนปริยัติธรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วประเทศได้จัดการศึกษาเล่าเรียนให้แก่ภิกษุสงฆ์และแก่ผู้ที่ไม่เข้ารับการบวชเรียน เพื่อเป็นคนสุก เพื่อผลประโยชน์ของการศึกษานอกระบบอย่างไรหรือไม่ และเพียงใด เรื่องนี้เป็นสิ่งที่ต้องศึกษาคนกว่า เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุง แก้ไขและส่งเสริมให้การศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์และสามเณรไทย ได้เป็นการศึกษานอกระบบที่จะมีผลดีต่อผู้บวชเรียนเองและต่อสังคมไทยและประเทศไทยโดยส่วนรวมอย่างแท้จริงต่อไป

การดำรงสมณะเพศของสงฆ์ไทย

ดังได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า การศึกษาของสงฆ์แยกออกเป็น 3 ชั้นตอน คือ การศึกษาปริยัติ ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ สำหรับการศึกษาชั้นแรกคือ ปริยัตินั้นจะเป็นการศึกษาพระธรรมวินัยทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้า สอนเป็นภาคความรู้ และอีก 2 ชั้นตอนนั้นจะอยู่ในการดำรงสมณะเพศของสงฆ์เป็นส่วนใหญ่ เป็นการดำเนินชีวิตของพระภิกษุสามเณรในวัด ความเสื่อมของศาสนาได้มาจากการอ่อนความรู้ในด้านพระธรรมวินัยหรือปริยัติธรรม แต่ศาสนาเสื่อมจากการดำรงสมณะเพศของสงฆ์ซึ่งเป็นกัณฑ์หรือองค์ประกาศของศาสนา ทั้งนี้จะเห็นได้จากข้อเสนอแนะของท่าน คี. ซี. วิชัยวรวัธนะ นักเขียนที่เชื่อถือได้และมีชื่อเสียงคนหนึ่งของท่านวิชัยวรวัธนะ ได้ชี้ให้เห็นว่า ความเสื่อมของศาสนาจากสาวกของพระพุทธเจ้าเอง มิได้มาจากคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา ความเห็นแก่ตัว ความปรารถนาอำนาจและความโง่เขลาของสงฆ์ทำให้หลักการดั้งเดิมของพระบรมศาสดาผิดเพี้ยนไปจากเดิม (เอนส์ต์ เบ็นซ์ 2512:122-123)

การดำรงสมณเพศของสงฆ์นั้น โดยหลักการแล้วพุทธสาวกควรจะได้ดำเนินรอยตาม พุทธกิจของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้ทรงวางไว้เป็นเวลาและหน้าที่ประจำวัน นับตั้งแต่ประกาศหลัก กาลาสนาจนกระทั่งเสด็จเข้าสู่นิพพาน พุทธกิจประจำวันดังกล่าวของพระพุทธเจ้าแบ่งเป็น 5 เวลา ดังนี้ (เสฐียร พัทธรังสี, 2513 หน้า 168-169)

1. แสดงธรรมก่อนเที่ยงวัน นับตั้งแต่เวลาเช้าเสด็จออกไปรศัสคว์โดยรับอาหาร บิณฑบาต โดยพระบาทเปล้าตามลำดับแห่งกรอก ระหว่างเสด็จ หากจะทรงช่วยเหลือผู้ใดให้ ได้รับความสุขทางธรรมได้ ก็ทรงช่วยเหลือมิได้เว้น เสด็จกลับมาเสวยพระกระยาหารก่อนเวลา เที่ยงวัน จากนั้นเสด็จออกรับผู้เข้าเฝ้าฟังธรรม ผู้ใดมีจิตศรัทธาแก่ธรรมนั้นได้ ทรงประทานธรรม ความการแก่จริตนั้น มีการยังบุคคลทั้งหลายให้กระทำความดีเป็นที่พึงที่ระลึก

2. แสดงธรรมหลังเที่ยงวัน ซึ่งกำหนดให้เป็นเวลาเย็นก่อนจะถึงเวลาแสดงธรรม พระพุทธองค์ทรงพักผ่อนพระอิริยาบถหาเวลาสงบสัจแห่งพระทัยโดยลำพังในพระคันธกุฎีพอควรแก่ พระอิริยาบถแล้ว จึงเสด็จออกแสดงธรรมแก่มหาชนที่มาเฝ้าทุกวันเป็นประจำ

3. แสดงธรรมเวลาหัวค่ำ กำหนดเวลาก่อนเที่ยงคืน จะทรงแสดงธรรมแก่พระภิกษุ ที่มาเฝ้าจากที่ต่าง ๆ

4. แสดงธรรมเวลารุ่งขึ้นเที่ยงคืน กำหนดเวลาหลังเที่ยงคืนแล้ว จะแสดงธรรมแก่ปัญหา แก่เทวดาและทิพยบุคคลซึ่งทรงโปรดให้เข้าเฝ้าในเวลาขึ้น

5. ทรงทรวาจรโลก กำหนดเวลาใกล้รุ่ง ก่อนสว่างเป็นเวลาให้ทรงพยากรณ์สมบัติ ทรวาจร ความเป็นไปของสัตว์โลก ผู้ใดที่ใด มีจิตศรัทธาแก่การที่ได้อริยสัจธรรมได้ ก็จักเสด็จไปแสดง ธรรมโปรดในเวลานั้น

จะเห็นได้ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้ามีเวลาประทับเพื่อพักผ่อนพระอิริยาบถเป็นอันมาก ทรงยังพระธรรมซึ่ง คุ้มอาหารที่มีผู้ศรัทธาเข้ามาถวายเท่านั้น และเสด็จไปโปรดสัตว์จากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง เมืองหนึ่ง สู่อีกเมืองหนึ่งมิได้หยุดยั้ง เว้นแต่ฤดูพรรษาเท่านั้น การดำรงสมณเพศของพระพุทธรูปนั้นเป็นแบบ อย่างของพระภิกษุสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ ซึ่งจะดำเนินตามรอยพระบาทได้มากหรือน้อยนั้นย่อม

แล้วแก้มูกอด และเมื่อสภาวะของสังคมเปลี่ยนแปลงไป แนวประเพณีปฏิบัติในการดำรงสมณเพศของสงฆ์ก็จะปรับเปลี่ยนไปบ้าง อย่างไรก็ตามก็ไม่ควรจะผิดแปลกไปจากของเดิมมากนัก

จากเอกสารเผยแพร่การประชุมสัมมนา เรื่อง "Youth's Responses to Challenges in Asia" ขององค์การ สปอ. ที่จัดให้มีขึ้นที่กรุงเทพฯ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2510 นั้น พอดีตรงกับชีวิตในวัยของพระภิกษุสงฆ์ไทยได้ดังนี้ (ระวี ภาวิไล 2510 : 3-8)

ในชีวิตประจำวันของพระภิกษุสามเณร จุกุญจันอันได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย (วัด) เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคจะได้อาจจากผู้รักษาวัดให้ พระภิกษุในวัดจะต้องตื่นแต่ก่อนรุ่งพระนักรเรียนบาลีจะใช้เวลาที่ห้องบนจากจำพระธรรมวินัย พระภิกษุที่ปฏิบัติกรรมฐานจะตื่นแต่ดึกกว่านั้นบ้างเพื่อยืดเพื่อย่อมุ่งสู่การบรรลุธรรม

ก่อนรุ่งอรุณพระภิกษุทุกรูปจะออกไปมิตตมาศ โยมกันในห้องนุ่งนาค โดยอุ้มมาศ เหล็กฟาทอง เหลืองไปถวาย ตลอดเวลาเดินไปถวายอธิษฐานขอส่วนร่วม ตามองคำ เท้าก้าวจึงจะเหมาะสมเดินไม่เร็วหรือช้าจนเกินไป ความนึกคิดควรไปด้วยสติความรู้สึกลึกซึ้ง และพิจารณาโลกในลักษณะของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทายอยู่เสมอ เมื่อผ่านชาวบ้านที่มากักมาศ ก็จะหยุด เปิดฟาทอง รับภัตตาหาร และอาจมีดอกไม้มารูปเทียนซึ่งชาวบ้านถวายพระเพื่อจะนำไปถวายเป็นพุทธสักการะที่วัด การถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุ หรือที่เรียกว่าคัมภีร์นี้ เป็นบันไดขั้นแรกในการที่จะสอนให้ชาวบ้านรู้จักการสละทรัพย์สมบัติทางโลกของเขาด้วย และเชื่อกันว่าเป็นการสะสมบุญเพื่อกำจุนให้บุตรหลานได้เกิดในโลกที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป อันเป็นผลให้เกิดความมีจิตศรัทธาในการได้ทำบุญถวายจุกุญจันแก่พระสงฆ์ด้วย ด้วยเหตุนี้พระภิกษุจึงต้องไปมิตตมาศทุกวันเช้า ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ เรียกว่า "การออกไปโปรดสัตว์"

เมื่อกลับมาถึงวัด จัดแบ่งอาหารออกเป็น 2 ส่วน เพื่อฉันในมือเช้าและกลางวัน ท่านรับทุกสิ่งที่มีผู้ถวายเลือกไม่ได้และถือว่า อาหารคือยารักษาร่างกาย ถ้าจุนร่างกายให้สามารถปฏิบัติธรรมได้โดยไม่มีความหิวมารบกวน หลังจากเวลาเที่ยงไปแล้วจนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่จะต้องละเว้นอาหารที่ทองชมเคี้ยว

หลังอาหารเช้าหรือจ้งหันจะมีการประชุมทำวัตรสวดมนต์โดยจะชุมนุมกันที่ศาลาหรือโบสถ์ สวดมนต์ของคำสอนของพระพุทธเจ้าจนจำขึ้นใจ และรู้จักแปลจากภาษาบาลีด้วย ช่วงเวลานี้กินเวลา ประมาณ 1 ชั่วโมง เป็นโอกาสเหมาะที่ผู้มีใจใฝ่ธรรมจะได้ค้นพบความล้ำลึกอันใหม่ในคำสอนของ พระบรมศาสดา เพราะหลักธรรมประการสำคัญต่าง ๆ มีอยู่แล้วทั้งสิ้นในคำสวดมนต์

เวลาที่เหลือจากการทำวัตรจนถึงอาหารเพล เป็นเวลาที่พระสงฆ์จะไต่ทำกิจวัตรอื่น เป็นต้นว่าศึกษากับภิกษุพระไตรปิฎกและอื่น ๆ เช่นปฏิบัติสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน และกระทำกิจ ประจำต่าง ๆ ในบริเวณวัด ทั้งนี้สมภารเจ้าวัดจะปล่อยให้เป็นที่นาที่ของพระในปกครองพิจารณา ปฏิบัติตามที่ตนเห็นสมควร โดยไม่กวดขันมิชุนามากนัก พระภิกษุทุกคนจะต้องถือศีล 227 ข้อตาม พระธรรมวินัย มีพระภิกษุเป็นจำนวนไม่น้อยที่พอใจเพียงถือศีล ถิ่นมาพระธรรมและฝึกสมาธิภาวนา ขึ้นกันบ้าง บางองค์ก็เอาเวลาว่างไปทำกิจกรรมที่ตนเองสนใจ เช่น ทำดอกไม้เทียน ก่อสร้าง ทำระฆัง ฯลฯ

หลังนั้นเพลแล้วเวลาวางก็จะไปของพระอีกตามอัธยาศัย พระนวกะอาจจะต้องเข้า เรียนพระธรรมวินัย หลังจ้งหันและฉันเพล พระเรียนบาลีก็อาจเข้าที่ภิกษาคอ จนถึงก่อนเย็นจึงทำวัตร เย็นอีกครั้ง

จากแนวทางการปฏิบัติดัง โดยมาข้างต้นนี้เป็นทางที่พระภิกษุสามเณรในพุทธศาสนาควรจะได้ ใช้เป็นแนวทางในการดำรงสมณเพศในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตามมิใช่ว่าพระภิกษุสงฆ์และสามเณร ที่บวชเรียนมาทุกคนจะประพฤติปฏิบัติดีได้หมด ความเหลวไหลของสงฆ์ซึ่งนำมาซึ่งความเสื่อมของ ศาสนาก็มีอยู่มาก ผู้มีอำนาจหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับการปกครองสงฆ์ จึงได้พยายามแก้ไขและป้องกัน ความเสื่อมเสียในวงการพุทธศาสนา เพื่อเป็นการค้ำไฟแต่ต้นลมมิให้ความเสื่อมนั้นลุกลามไปถึงการ ปกครองเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ดังจะเห็นได้ว่าในรัชกาลที่ 1 ได้มีการชำระรวบรวม กฎหมายหลายฉบับที่ตราขึ้นใหม่ซึ่งเรียกกันว่า "กฎหมายสงฆ์" (กฎหมายตราสามดวง อ้างอิงจาก ทองเบิ้ม บ้านกาน 2524 : 72-80) กฎหมายสงฆ์ในกฎหมายตราสามดวงนี้ รัชกาลที่หนึ่งได้ ทรงโปรดให้กำหนดขึ้นเพื่อกวามประพฤติของพระภิกษุสงฆ์ เช่น "ห้ามอย่าได้เสนาและ

และพึงเพิกถอนเป็นภาพลักษณ์ และกล่าวด้วยคำตลกขบขัน เป็นการเสียดสีในรัชสมัยกัน ประมาท
ให้ผิดจากพระวินัยเป็นอันขาดทีเดียว (กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 หน้า 169) เป็นต้น
ในกฎพระสงฆ์แต่ละข้อได้บรรยายสาเหตุของการออกพระราชกำหนดหรือกฎสงฆ์ไว้อย่างละเอียด
ชัดเจนพร้อมตัวอย่างทุกชั้นตอน จนทำให้ทราบได้ว่า สมัยกรุงธนบุรีต่อมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 1
สังฆมสังฆ์และเถระเถิกที่ คงเป็นเพราะสังฆมไทยในช่วงนั้นประสบกับปัญหาภายนอกคือต้องรบศึกนอก
บ้านมาครั้ง และภายในประเทศเองก็ไม่มีความสงบสุขดีพอ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราชเห็นว่าหากไม่ควบคุมพระสงฆ์อย่างเด็ดขาด จะต้องมีปัญหาออกขุนขยายกว้างต่อไปเรื่อย ๆ
จึงทรงพระกรุณาออกกฎพระสงฆ์ เพื่อให้ควบคุมกันอย่างเต็มที่ การเสื่อมโทรมทางศาสนาจึงค่อย ๆ
หายไปและฟื้นฟูขึ้นเป็นลำดับ "แต่ที่แน่ ๆ ก็คือวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ดูจะไม่
ห่างไกลจากสมัยนั้นนัก" (ทองเบิ้ม บ้านคาน 2524:80)

เมื่อพิจารณาข้อความของทองเบิ้ม บ้านคาน ข้างต้น และจากข้อความจากเอกสารต่าง ๆ
ในบทที่หนึ่งของรายงานวิจัยฉบับนี้ จะพบว่าในขณะนั้นการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยอยู่ในภาวะที่
ล่อแหลมอันตรายต่อการแทรกซึมของศัตรูทางศาสนาและศัตรูของประเทศชาติ ควรจะได้มีการศึกษา
ถึงภาวะที่แท้จริงของการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยว่าตกอยู่ในภาวะใด มีจุดอ่อนอยู่ที่ไหนเพื่อจะได้
เป็นแนวทางให้คณะสงฆ์ได้หาทางแก้ไขและรักษาศาสนาพุทธซึ่งเป็นสถาบันที่เปรียบเสมือนชีวิตของคน
ไทยให้รอดพ้นจากอันตรายได้ทันเวลาที่

นอกเหนือไปจากการศึกษาวิจัยในเรื่องของการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย
เพื่อการแก้ไขป้องกันภัยของศาสนาแล้ว จากสภาพของสังฆม การเมือง และปัญหาทางเศรษฐกิจ
ก่อให้เกิดแรงผลักดันในวงการสงฆ์ในแทบจะทุกศาสนาในอันที่จะต้องการให้พระสงฆ์ได้มีการศึกษา
ทางสามัญให้มากขึ้น เพื่อให้พระสงฆ์ได้มีบทบาทในการใช้เวลาที่เหลือจากการศึกษาพระธรรมวินัย
และโปรดสัตว์ไปช่วยเป็น "พระพัฒนา" เพื่อช่วยเหลือปัญหาสังคมไทยในปัจจุบันซึ่งก็มีเหตุมาจาก
ปัญหาปากท้องและเศรษฐกิจของคนไทยส่วนใหญ่นั้นเอง ดังจะเห็นได้จากการที่พระสงฆ์ของศาสนา
ต่าง ๆ มาร่วมกันจัดการสัมมนา เรื่อง "พระสงฆ์กับการพัฒนาหมู่บ้าน" ณ สำนักธรรมวิชัย
มหาพุทธาลงกรณราชวิทยาลัย ในวันที่ 3-5 กรกฎาคม พ.ศ. 2522 โดยมีวัตถุประสงค์โดยส่วนรวม

เพื่อให้พระสงฆ์ได้เข้ามามีส่วนเป็นผู้นำในการพัฒนาหมู่บ้าน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2522:3) ความต้องการให้พระสงฆ์ได้มีบทบาทในการพัฒนาหมู่บ้านนี้ได้รับความสนใจและเห็นชอบจากทุกหน่วยงาน และได้ร่วมกันจัดการประชุมสัมมนา เรื่อง "หน้าที่และบทบาทของภิกษุสงฆ์ในสังคม" ขึ้นอีก ณ สว่างศิวนาส ในวันที่ 7-9 พฤศจิกายน 2522 โดยสภาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนาเป็นผู้จัด โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้พระสงฆ์หรือกลุ่มศาสนาเป็นเกื้อหนุนสังคม และพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น (สภาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา 2522:2)

เอกสารและการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้

สมเด็จพระธีรญาณมุนี (สมเด็จพะธีระญาณมุนี 2517 : 39-45) ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับความประเสริฐแห่งพระพุทธศาสนา 10 ประการ ดังนี้

1. พระพุทธศาสนาไม่ถือชั้นวรรณะ และไม่ถือว่าความยี่งมเป็นเรื่องสำคัญ พระพุทธองค์ทรงสอนว่า คนเราไม่ก็หรือชั่วเพราะวรรณะหรือสถานะในสังคม ความจริงนั้นคนเราจะดีหรือชั่วเพราะกรรม (การกระทำ) ของเขาเอง การถือชั้นวรรณะจัดเกินไปอาจทำลายล้างความสามัคคี ความเป็นกลุ่มก้อน ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของหมู่คณะหรือของชาติได้ และอาจเหนียวรั้งประเทศชาติไว้มิให้ก้าวหน้า
2. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความเมตตา กรุณา และความไม่เห็นแก่ตัว พระพุทธองค์ได้บัญญัติศีลธรรมขึ้นมาเพื่อให้เป็นหลักยึดถือปฏิบัติ พระพุทธองค์รับสั่งว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายรวมทั้งมนุษย์และสัตว์ก็วิจรรณามีเสรีภาพ อิสระภาพและสิทธิที่จะดำรงชีวิตอยู่บนพื้นพิภพนี้เท่าเทียมกัน
3. พระพุทธศาสนายอมแม่หรือฉายส่ง เมตตาหรือไมตรีจิต แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายทั่วโลก หากที่สุกหาประมาณมิได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงสอนสาวกของพระองค์ให้แม่เมตตาไปถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายทั่วทุกหนทุกแห่ง โดยมีคำค้ำประกันว่าจะเป็นสัตว์ชนิดใด ถ้าหากเป็นมนุษย์ก็มีใจจกักกว่าจะเป็นชาติใดหรือสัตว์ชาติอะไร
4. พระพุทธศาสนาไม่มีการบังคับให้ผู้นับถือเชื่อในคำสั่งสอน ปล่อยให้เป็นผู้พิจารณาด้วยความคิดเห็นของตนเองแต่ละคน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เคยทรงบังคับให้ผู้นับถือในคำสั่งสอนของพระองค์ แต่เขาจะทรงเชื่อความคิดเห็นของตนเองที่ได้เลือกเห็นแล้ว แทนที่จะทรงบังคับให้เชื่อถือ พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำว่าอย่าเชื่อคำที่ดลาคดกลาว จนกว่าจะได้พิจารณา

ใคร่ทรงคำที่ตกจากกล่าวนั้นโดยละเอียดถ้อยคำด้วยปัญญาของท่านเอง

5. พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษยชาติช่วยตัวเอง พระศาสดาแห่งพระพุทธศาสนาหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสไว้เป็นภาษาบาลีว่า

"อตุกา หิ อตุกโน นาโถ

"โกหิ นาโถ ปโร ลียา

อตุคนา หิ สุตุนเณ

นาถิ ลภติ พุทธม"

แปลว่า

"ให้ท่านเองนั้นแหละช่วยตัวท่านเอง

คนอื่นใครเล่าจะพึงช่วยท่านได้

เพราะคนที่ฝึกหัดตัวเองก็แล้ว

เขาจักได้พึงอันประเสริฐ"

6. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิง ทั้งนี้ หมายความว่าพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ศาสนาที่มีมือเปื้อนเลือด หรือศาสนาที่ทำให้เลือดตกยางออก ตั้งแต่ต้นมาจนบัดนี้ เป็นเวลากว่า 2500 ปีแล้ว พระพุทธศาสนาไม่เคยเป็นเหตุก่อให้เกิดสงครามเลย พระผู้มีพระภาคเจ้าเองมิได้ทรงอนุญาตให้แม้พระพุทธศาสนาคอยกมอาวุธ หรือช่วยกำลังบังคับอย่างใด ๆ

7. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล อาศัยหลักแห่งเหตุและผล พระพุทธองค์ตรัสว่า ทุกสิ่งเกิดจากเหตุอันใกล้ชัด และมีเหตุอันเป็นมูลฐานสำหรับอันนั้นเสมอไป ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดยปราศจากเหตุ ทุกชีวิตย่อมเป็นผลสืบมาจากเหตุปัจจัย เช่น อวิชชา (ความไม่รู้, ความโง่) ตัญหา (ความอยาก) อุปาทาน (ความยึดมั่น, ความยึดถือ) กรรม (การกระทำ) เป็นต้น สิ่งทั้งหลายที่บุคคลปรารถนา เช่น ลาภ (รายได้) ยศ (ยศ, บรรดาศักดิ์) พหิงสา (เกียรติยศ) สุขะ (ความโลมสันต์, ความสุข) และทรงกันขามสิ่งซึ่งบุคคลไม่พึงปรารถนา เช่น อลาภะ (ความสูญเสีย, การขาดทุน, รายจ่าย) อยศะ (ความเสื่อมยศ, ความไร้เกียรติ) นินทา (ความเสียเกียรติ, ความด่าทอ) ทุกขะ (ความที่ไม่มีความสุข) ทั้งหมดนี้เป็นผลแห่งเหตุที่สมควรกัน ผลที่ดีย่อมมาจากเหตุที่ดี และผลที่ชั่วย่อมมาจากเหตุที่ชั่ว

หลักอริยสัจ (ความจริงอันประเสริฐ) และปัจจุสมุปบาท (เหตุที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้น) ล้วนแสดงเป็นเหตุและผลทั้งนั้น สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) และมรรค (ทางนำไปสู่ความดับทุกข์) จัดเป็นเหตุ ส่วนทุกขะ (ทุกข์เวทนา) และนิโรธะ (ความดับทุกข์) จัดเป็นผล ปัจจุสมุปบาททรงแสดงเป็นเหตุและผลที่อิงอาศัยกันและกัน กล่าวคืออาการอย่างหนึ่งเกิดเป็นผลก่อนแล้วจึงกลายเป็นเหตุ (ของอาการอีกอย่างหนึ่ง) โดยทำนองนี้ต่อ ๆ กันไปเหมือนลูกโซ่ หลักนี้กลมกลืนกันกับหลักวิทยาศาสตร์ จึงทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ทันสมัย

8. ในพระพุทธศาสนาไม่มีการผูกขาดตำแหน่ง ใครก็ตามยอมมีสิทธิ์เท่าเทียมกันในอันที่จะปรารณาเพื่อดำรงตำแหน่งสุดแต่จะเลือก คือตำแหน่งพระสาวกสามัญ พระอัครสาวก ผู้ที่ปรารณาเพื่อดำรงตำแหน่งสุดแต่จะเลือก คือตำแหน่งพระสาวกสามัญ พระอัครสาวก ผู้ที่ปรารณาคำแห่งใด ผู้นั้นจักต้องสร้างบารมีสิบที่สออย่างเดียวกัน บารมีสิบที่ศนั้นมิดังต่อไปนี้

1. ทาน การทำทาน หรือการให้ทาน
2. ศีล การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย
3. เนกขัมมะ ความปลอดพ้นจากความใคร่ในทางกามารมณ์
4. ปัญญา ความรู้ชอบ ความฉลาดหรือความรู้ซึ้ง
5. วิริยะ พลังงาน ความเพียร หรือความกล้าหาญ
6. ขันติ ความอดทน หรือความอดกลั้น
7. สัจจะ ความจริง ความมีสัตย์
8. อธิฐาน ความตั้งใจอันแน่วแน่
9. เมตตา ความรักที่ไม่เจือด้วยราคะ ความเอ็นดู
10. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง ความวางเฉย

9. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสันติ หลักฐานที่จะนำมาอ้างอิงก็คือ พระพุทธภาษิตที่พระองค์ตรัสไว้ในคัมภีร์พระธรรมบท ว่า

"นตฺถิ สันติปรํ สฺวํ"

"ไม่มีความสุขอันใดที่จะประเสริฐยิ่งกว่าสันติคือความสงบ"

และตรัสไว้อีกดังนี้ ว่า

"ชัย เวิร์ ปสวติ

ทุกข์ เสติ ปราณีโต

อุปสนโต สุข เสติ

หิตวา ชยปราชัย"

"ผู้ชนะผู้อื่นย่อมสร้างศัตรู ผู้แพ้ย่อมนอนไม่สุข
ส่วนผู้ที่ละทิ้งความคำริในเรื่องที่จะเอาชนะ
หรือในเรื่องการยอมแพ้ย่อมเป็นผู้นอนหลับสบาย"

ในเวลาเดียวกันกับที่พระพุทธองค์ตรัสคำให้การชนะผู้อื่นนั้น พระองค์กลับทรง
สรรเสริญความพยายามในการเอาชนะตัวเอง ดังที่ตรัสไว้ว่า

"ชย สหสฺสํ สหสฺสเสน

สงฺคาเม มานุเส ชินเ

เอกญฺจ เขยฺยมตฺตานํ

สเว สงฺคามชฺคตโม"

"ผู้ที่ชนะคนอื่น ๆ เป็นพัน ๆ ในสงคราม

ไม่จัดว่าเป็นผู้ชนะที่แท้จริง

แต่ผู้ที่ชนะคนเพียงคนเดียวกล่าวคือตัวเอง

นับว่าเป็นผู้ชนะสงครามที่ยอดเยี่ยม"

ในที่นี้การชนะหัวใจตนเอง ได้แก่การมีชัยชนะต่อกิเลสความเศร้าหมอง จัดเป็น
การมีชัยชนะอันประเสริฐ เพราะบุคคลที่ชนะตนเองเช่นนี้ ตนเองก็มีความสุข และทั้ง
ไม่เป็นอันตรายหรือเป็นภัยแก่ผู้อื่นในทางใดเลย

10. พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งมิตรภาพ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระสูตรบทหนึ่งว่า
มิตรภาพเป็นรากฐานแห่งพระพุทธศาสนาทั้งมวล สรรพสัตว์ทั้งโลกควรจะนับถือว่าเป็นมิตรและ
ญาติร่วมความเกิอ แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน พระพุทธองค์ตรัสสอนเสมอว่า ชาวพุทธศาสนิก
ทั้งหลายไม่สมควรเป็นศัตรูของใครๆ ที่นับถือศาสนาอื่น หรือไม่สมควรที่จะถือว่าเขาเป็นคนนอก
ศาสนา

"พ.ท." (พ.ท. 2517 : 11 - 17) ได้เสนอแนะแนวการสอนศีลธรรมไว้ว่า การสอนหลักธรรมของศาสนานั้นจะต้องสอนตามวิธีการของศาสนานั้น ๆ จึงจะได้ผลคือ จะสอนพุทธศาสนาจะต้องสอนตามวิธีการของพระพุทธเจ้า จะสอนศาสนาคริสต์ก็ต้องสอนตามวิธีสอนของพระเยซู จะสอนศาสนาอิสลามก็ต้องใช้วิธีสอนของพระมะหะหมัด

วิธีสอนของพระพุทธเจ้า

1. ทรงสั่งสอนโดยการบอกเล่า ใช้วาจาเป็นอุปกรณ์ในการสื่อความหมาย 9 อย่างคือ ทรงยกย่ายด้อยคำจำนวนเป็น 9 ประการ ที่เรียกว่า "นวังคัลลิตศาสน" แปลว่า คำสอนมีองค์ 9 คือ

- 1.1 สุตตะ ให้เข้าใจโดยการฟัง เพราะสมัยนั้นการขีดเขียนยังไม่เจริญ
- 1.2 เคยยะ สอนร้อยแก้วก่อนแล้วแทรกบทกวีในภายหลัง พยายามให้บทกวีนั้นอมความของร้อยแก้วไว้อย่างรัดกุม เป็นการช่วยความจำอีกชั้นหนึ่ง
- 1.3 เวຍยากรณะ สอนเป็นร้อยแก้วล้วน คืออธิบายไปตามธรรมดา ไม่มีบทกวีแทรกเลย
- 1.4 คาถา สอนเป็นบทกวีล้วน เช่น คาถาธรรมบทที่เราเอามาให้เด็กเรียนพุทธศาสนิกชนเอง เช่น กลุยาณการี กลุยานัน ปาปการี จ ปาปกัม
- 1.5 อุทาน สอนด้วยการเปล่งวาจาเป็นคติ เมื่อได้ประสบพบปะ หรือคิดถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่จะนำเอาเป็นคติสอนใจได้ เช่น

อนิจจัง วต สงฺขารรา สงฺขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ

- 1.6 อิติวุตตะกะ สอนโดยอ้างอิงคำพูดที่เคยพูดมาแล้ว
- 1.7 ชาตก สอนโดยวิธีเล่านิยายประกอบหลักธรรม
- 1.8 อัปภทธรรม สอนเรื่องที่น่าแปลก น่าอัศจรรย์
- 1.9 เวทลละ สอนเรื่องที่ต้องใช้ปัญญาสูงในการขบคิด

2. ทรงสอนโดยวิธีซักถาม ให้ยอมรับหรือเห็นจริงด้วยตนเอง เช่น ทรงสอนพระปัญจวัคคีย์ให้เห็นว่าร่างกายของคนเราเป็นอนัตตา คือไม่ใช่ตัวตน ก็ตรัสถามพระปัญจวัคคีย์ที่ฟังให้ตอบเป็นชั้น ๆ ดังนี้

- พระพุทธเจ้า : ร่างกายจิตใจเป็นสิ่งเที่ยงแท้ถาวร หรือไม่เที่ยงแท้ถาวร
 ปัญจวัคคีย์ : ไม่เที่ยงแท้พระเจ้าข้า
 พระพุทธเจ้า : สิ่งใดที่ไม่เที่ยงแท้ปรวนแปรได้ สิ่งนั้นเป็นสุขหรือเป็นทุกข์
 ปัญจวัคคีย์ : เป็นทุกข์พระเจ้าข้า
 พระพุทธเจ้า : สิ่งที่ไม่เที่ยงแท้ถาวรปรวนแปรและเป็นทุกข์ เราควรจะยึดถือ
 ว่าสิ่งนั้นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวของเราหรือไม่?
 ปัญจวัคคีย์ : ไม่ควรยึดถือพระเจ้าข้า

ผลของการสอนเช่นนี้ทำให้ปัญจวัคคีย์ละความยึดมั่นในร่างกาย และได้บรรลุพระ
 อรหันต์

3. ทรงสอนโดยใช้อุปมา เช่น พระภิกษุรูปหนึ่งเป็นศิษย์ของพระสารีบุตร ไม่
 สามารถทำจิตใจให้สงบดังที่พระสารีบุตรสอน เมื่อพระสารีบุตรพามาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์
 พิจารณาเห็นว่า เป็นคนมีอหิงสาในทางรักสงบ รักสวयรักงามก็ทรงพาไปให้ดูคอกวัวในสระ
 ซึ่งมีหลายประเภทตั้งแต่ตูม บาน จนถึงกลีบเหี่ยวร่วงหล่น เมื่อพระภิกษุนั้นได้เห็นความไม่
 แน่นนอนของสิ่งสวยงาม ประจักษ์แก่สายตาเช่นนั้น เมื่อได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอีก
 ครั้งหนึ่ง ก็ได้ผลในทางปฏิบัติ

4. ทรงสอนโดยใช้วิธีอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบ เช่น พระองค์ต้องการสอนเรื่อง
 กรรมว่า ทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ชั่ว ก็ทรงเปรียบเทียบกับการปลูกพืชว่า ปลูกพืชเช่นใดก็ย่อมได้รับผล
 เช่นนั้น เมื่อปลูกอ้อยก็ได้อ้อย ปลูกพริกก็ย่อมได้พริกเป็นธรรมดา

5. ทรงสอนโดยใช้เรื่องราวที่ผู้ฟังเข้าใจดีหรือถนัดอยู่แล้วเป็นเครื่องไปสู่ธรรมะ
 เช่น ทรงสอนขุณฺโณผู้คุ้นกับการบูชาไฟว่า ไฟภายในได้แก่กิเลสมูล รากะความโกร โหสะ
 ความโกรธ และโมหะ ความหลงเป็นของร้อนแผดเผาจิตใจ

6. ทรงสอนโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล พระองค์แบ่งบุคคลออกเป็น
 เป็น 4 จำพวก เปรียบกับคอกวัว 4 เหล้า คือ

6.1 อุกมตัตถุญญ ผู้อาจรู้ธรรมได้พลัน เปรียบเหมือนคอกวัวอยู่เหนือน้ำ พอถูก
 แสงอาทิตย์ก็บาน

6.2 วิปัสสนา ผู้ภาวนาธรรมได้ทอเมื่อท่านได้อธิบายความแห่งข้อนั้น
เปรียบเหมือนคอกวัวอันจะบานในวันรุ่งขึ้น

6.3 เนยยะ ผู้พอจะแนะนำได้ คือต้องแนะนำสั่งสอนน้อย ๆ จึงจะ
รู้ตามได้ เปรียบเหมือนคอกวัวอันจะบานในวันต่อไป

6.4 ปุพฺพมะ พวกบรโหม คือพวกที่แม้จะแนะนำสั่งสอนอย่างไรก็ไม่
เข้าใจหรือไม่รับฟังทั้งนั้น เปรียบเหมือนคอกวัวซึ่งอยู่ติดกับดิน อันจะเป็นอาหารของ
ปลาและเต่า

ในบรรดามุคคัลที่พระองค์ทรงสั่งสอน 3 ประเภทนั้น พระองค์ทรงเลือกธรรมะ
ให้เหมาะกับอุปนิสัย และปัญญาบารมีของมุคคัลผู้นั้น โดยให้ได้รับประโยชน์ 3 อย่าง
ตามระดับของมุคคัล คือ

1. สำหรับผู้หวังประโยชน์ในปัจจุบันเรียกว่า ภูมิวิชัยมิกัตถประโยชน์ เช่น
ความขยันหมั่นเพียร การคบมิตร ความมั่งคั่ง
2. สำหรับผู้หวังประโยชน์ในอนาคตเรียกว่า สัมปรายิกัตถประโยชน์ เช่น
ให้มีศรัทธา รักษาศีล บำเพ็ญทาน
3. สำหรับผู้หวังประโยชน์สูงสุด อันเป็นจุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนา
คือหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา มุ่งโลกุตระ เรียกว่า ปรมัตถประโยชน์ เช่น ทรงสอนอริสัจ 4
มรรค 8

การสอนมุคคัลต่าง ๆ เหล่านี้ พระองค์ทรงพิจารณาพื้นฐานทางจิตใจของผู้รับฟัง
คำสั่งสอนเสียก่อน จึงทรงเลือกหาข้อธรรมมาสอนให้เหมาะแก่จิตใจของมุคคัลนั้น ๆ

7. ทรงสอนโดยทำให้รู้เป็นตัวอย่าง หมายถึงการที่ทรงเป็นผู้นำในการปฏิบัติคือ
ปฏิบัติชอบด้วยพระองค์เอง ไม่ยอมให้กิเลสคือความโลภ ความโกรธ ความหลงมา
ครอบงำหรือชักจูงพระองค์ได้

8. ทรงสอนจากเรื่องง่ายไปหาเรื่องยากตามลำดับขั้น ทั้งนี้เพื่อเลื่อนความ
เข้าใจของผู้ฟังให้สูงขึ้นเป็นขั้น ๆ เช่น เมื่อจะสอนอริสัจอันเป็นธรรมที่ลึกซึ้ง ถ้าไม่มี
พื้นฐานให้เริ่มด้วยการสอนเรื่องการทำเป็นกลางความโลภ เมื่อจิตใจดีแล้วก็สอนเรื่อง

คือให้คนเว้นการทำชั่ว ทั่วไปก็อธิบายถึงประโยชน์ของการรักษาศีลอันจะทำให้ไปสู่สวรรค์
 พรรณาถึงความสุขในสวรรค์ให้พอใจ แล้วจึงชี้ให้เห็นว่าความสุขเหล่านั้นยังเป็นโลกียสุข
 คือความสุขทางโลกไม่เที่ยงแท้แน่นอน อาจเปลี่ยนแปลงได้ ชักจูงจิตใจให้ละวางความสุข
 นั้นเสีย ให้เห็นโทษของกาม แล้วจึงสอนเรื่องการออกบวชเพื่อบรรลุนิพพานแล้วจึง
 สอนเรื่องอริยสัจต่อไปตามลำดับ

9. มีการสอนคัมภีร์ในชั้นเริ่มต้น คือชักนำเข้าสู่บทเรียนชั้นคำเนนเรื่อง คือคำเนนการ
 สอนและชั้นสรุปผล ในบทสวดมนต์ท้าวไตรจะพบว่าเมื่ออยู่ตอนหนึ่งที่สรรเสริญการแสดงธรรม
 ของพระพุทธเจ้าว่า "ขมัม เทเสสิ อาทิกุลยาณัม มชฺเฌ กุลยาณัม ปรีโยสานกุลยาณัม" แปล
 ความว่า ทรงแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ไพเราะในท่ามกลาง และไพเราะในที่สุด

10. ทรงสั่งสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลก่อนจึงเชื่อ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
 ทุกเรื่อง ถ้าเรื่องใดมีเรื่องศรัทธาคือความเชื่อ ธรรมหมวดนั้นจะต้องมีปัญญากำกับอยู่เสมอ
 ไม่ให้เชื่ออย่างงมงาย ทรงสั่งสอนให้เห็นว่าเรื่องของพระพุทธศาสนามีเรื่องสมมุติฐาน
 คือการคิดเอา เอาเอาว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ หรือน่าจะเป็นอย่างนั้น แต่เป็นเรื่องการค้น
 พบความจริง ด้วยการลงมือทดลองปฏิบัติ แล้วจึงนำเอาความจริงที่ค้นพบนั้นมาสั่งสอน

ทรงรัษฎ์ ศตะนาวัน (ทรงรัษฎ์ ศตะนาวัน 2508 :23 - 24) ได้เสนอ
 แนวชี้แนะการสอนคือธรรมไว้ว่า

การสอนศีลธรรมอาจแยกได้เป็น 2 หลักใหญ่ คือ

1. สอนให้รู้
2. สอนให้ปฏิบัติได้ ซึ่งเป็นจุดหมายที่ต้องการ

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์นั้น ได้มีผู้ทำไว้โดยทางอ้อม
 หลายท่าน นอกจากนั้นก็เป็นเรื่องของงานวิจัยซึ่งศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาของเด็กในคัมภีร์ศีลธรรม
 โดยได้เน้นให้เห็นในแง่ของทัศนคติของเด็กไทยต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยบ้างและการศึกษาบ้าง
 ก็จะได้นำผลงานวิจัยมาอ้างอิงไว้โดยเน้นแยกตามปีของการศึกษาวิจัยนั้น ๆ ดังนี้

ในปี พ.ศ. 2501 ภิญโญ ศรีหังษ์ (ภิญโญ ศรีหังษ์ 2501 :77) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติและความสนใจของนักเรียนกศพรพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามไปยังนักเรียนชั้นมัธยมปีที่ 1 - 3 จำนวน 1,050 คน จากโรงเรียนรัฐบาลในจังหวัดพระนคร เพื่อทราบความสนใจของนักเรียนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทัศนคติความสนใจต่อการปฏิบัติธรรม ตลอดจนทางศาสนาและต่อพระสงฆ์ ผลของการวิจัยพบว่า นักเรียนชั้นมัธยมเห็นความจำเป็นในการศึกษาศาสนาและศีลธรรมมีจำนวน 99 % พวกที่ไม่ชอบเรียนจำนวนถึง 99 % อ้างว่าคะแนนน้อย นักเรียนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่ชอบความประพฤติของพระสงฆ์มี 88.9 % และนักเรียนให้เหตุผลว่าพระรัตนตรัยทำให้ตนเป็นคนดี ถือว่าเป็นธรรมที่นักเรียนรู้จักมากที่สุด

ในปี พ.ศ. 2502 สำเนา เจิมพร (สำเนา เจิมพร 2502 : 52) ได้ทำการวิจัยเรื่องแนวการสอนพุทธศาสนากับแนวการสอนแผนใหม่ เพื่อมุ่งที่จะแสดงถึงหลักปรัชญาทางการศึกษาและพุทธศาสนาอย่างกว้าง ๆ และเพื่อยุติปัญหาอันเกิดความสนใจคนทั่วไปเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนากับการศึกษาต่อไป โดยใช้วิธีการวิจัยแบบค้นคว้าเรื่องราวจากหนังสือต่าง ๆ ทางด้านการศึกษา และทางพระพุทธศาสนา และคำแนะนำจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้งทางด้านการศึกษาและทางพระพุทธศาสนาด้วย ผลของการวิจัยปรากฏว่า ความมุ่งหมายทางการศึกษาและทางพระพุทธศาสนาเป็นไปในแนวทางเดียวกัน โดยที่ทางหลักการศึกษาเห็นว่า ครูที่ดีต้องเป็นผู้รักการสอน มีวิชาความรู้ที่จะสอนเด็ก และมีบุคลิกลักษณะที่ดี ซึ่งตรงกับบุคลิกลักษณะของพระพุทธองค์ ส่วนในด้านการสร้างหลักสูตรตามหลักการศึกษาแผนใหม่ และตามหลักการของพระพุทธองค์นั้นมีความสอดคล้องกันมาก และเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงใช้มาก่อน เพราะทางก็เริ่มจากชีวิตประจำวันทั้งสิ้นและได้นำสิ่งที่เห็นว่าเหมาะสมและจำเป็นต่อชีวิตเด็กทั้งในด้านความเป็นอยู่และการสังคมเพื่อให้เด็กเกิดการ เรียนรู้ ตลอดจนนำความรู้นั้นมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในสังคมได้อย่างเหมาะสม

ในปี พ.ศ. 2506 นพพร อุดุลยพันธ์ (นพพร อุดุลยพันธ์ 2506 :69) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับความสนใจและทัศนคติของเยาวชนกศพรพุทธศาสนา โดยศึกษากับกลุ่มตัวอย่างทั้งเพศชายและเพศหญิง ซึ่งเลือกมาจากผู้ศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม. 4 - 6) ของโรงเรียนรัฐบาลในจังหวัดพระนคร จำนวนนักเรียน 832 คน โดยใช้แบบสอบถาม ปรากฏว่า เยาวชนส่วนใหญ่มีความสนใจที่จะศึกษาหลักธรรมของพุทธศาสนามากพอสมควร ทั้งได้นำหลักธรรมที่ได้เรียนมาปฏิบัติ

ในชีวิตประจำวันและได้ปฏิบัติศาสนกิจทางพุทธศาสนากันอยู่เสมอ เยาวชนส่วนมากต่างเห็นคุณค่าประโยชน์ของธรรมะในพระพุทธศาสนา

ในปี พ.ศ. 2508 ผู้สืบทอด โยธินทวี (ผู้สืบทอด โยธินทวี 2508 : 64) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการสำรวจความเข้าใจในหลักธรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 สายอาชีพ (แผนกพัฒนศึกษา) กลุ่มตัวอย่างจำนวน 360 คน ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนส่วนมากเข้าใจหลักธรรมของพุทธศาสนาดี แต่มีนักเรียนส่วนน้อยตอบคำถามได้ไม่ถูกต้อง ทั้งนี้ไม่ใช่ว่านักเรียนเหล่านั้นไม่เข้าใจหลักธรรม แต่อาจเป็นเพราะนักเรียนไม่แน่ใจหรือจำหลักธรรมเหล่านั้นไม่ไถ่หมด นักเรียนบางคนจำศัพท์ภาษาบาลีไม่ได้ ครูผู้สอนศีลธรรมจะต้องแก้ไขโดยยึดหลักที่จะทำให้ นักเรียนนำเอาความรู้ที่เรียนมาไปใช้ในชีวิตประจำวันมากกว่าที่จะให้นักเรียนท่องจำจากตำราเพื่อสอบได้อย่างเดียว และทางคณาจารย์ที่สอนคณิศรนักเรียนส่วนมากมีทัศนคติที่ดีต่อพุทธศาสนา และในปีเดียวกันนี้เอง พัฒนา ชูเชื้อ (พัฒนา ชูเชื้อ 2508 : 60) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องการอบรมพุทธศาสนาและความคิดเห็นของเด็กวัยรุ่นที่มีต่อพุทธศาสนาในโรงเรียนวันอาทิตย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยได้สุ่มตัวอย่างประชากรที่เป็นนักเรียนจำนวน 521 คน และพระอาจารย์จำนวน 39 รูป เป็นผู้ตอบแบบสอบถาม 2 ชุด ชุดหนึ่งสำหรับพระอาจารย์ผู้สอน และอีกชุดหนึ่งสำหรับนักเรียน ผลปรากฏว่านักเรียนส่วนมากมีทัศนคติที่ดีต่อโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และมีความคิดรวบยอดที่ถูกต้องต่อพุทธศาสนา แต่ก็มีนักเรียนจำนวนไม่น้อยที่มีทัศนคติไม่ดีต่อโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ อาจเป็นเพราะว่า นักเรียนมาเรียนไม่สม่ำเสมอ ขาดเรียนบ่อยครั้งและพระอาจารย์ผู้สอนไม่ได้ใช้อุปกรณ์ประเภทวัสดุ เป็นเหตุให้นักเรียนเรียนไม่สนุกสนาน และทำให้ไม่สามารถเข้าใจพระพุทธศาสนาได้ถูกต้อง

ในปี พ.ศ. 2509 จำนวน วิมาลี (จำนวน วิมาลี 2509 : 53) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการสำรวจความสนใจและทัศนคติต่อพุทธศาสนาของเด็กวัยรุ่นในจังหวัดนนทบุรี กลุ่มตัวอย่างจากนักเรียนชายหญิงชั้น ม.ศ. 4 - 5 จำนวน 216 คน สรุปผลการวิจัยได้ว่า เด็กวัยรุ่นส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดีต่อพุทธศาสนาและประเพณีอันเนื่องมาจากศาสนา ส่วนใหญ่เห็นว่าควรประพฤติปฏิบัติตามทั้งในด้านหลักธรรม ประเพณีการทำบุญและศาสนพิธี วัยรุ่นส่วนใหญ่นำหลักธรรมที่เรียนมาไปใช้ในชีวิตประจำวัน

ในปี พ.ศ. 2512 พิชชา เกกานนท์ (พิชชา เกกานนท์ 2512 : 143) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อ และทัศนคติต่อพุทธศาสนาของนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

กลุ่มตัวอย่าง 160 คน แบ่งเป็นกลุ่มมารคา 80 คน กลุ่มนักเรียน 80 คน ผลการวิจัยปรากฏว่า นักเรียนชายหญิงในกลุ่มที่มีความรู้ทางเศรษฐกิจ มีความเชื่อและทัศนคติที่ต่อพุทธศาสนา มากกว่านักเรียนในกลุ่มที่มีความรู้ทางเศรษฐกิจไม่ใช่นัยสำคัญที่ระดับ .01 แต่การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างนักเรียนชายและนักเรียนหญิงในกลุ่มเดียวกันไม่มีความแตกต่างกันในระหว่างเพศชาย-หญิง เกี่ยวกับทัศนคติและความเชื่อต่อพุทธศาสนา และในปีเดียวกันนี้ สลิลา วรรณจรรย์ยา (สลิลา วรรณจรรย์ยา 2512 : 52) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่มีต่อศาสนา กลุ่มตัวอย่างเป็นนิสิตชั้นปีสุดท้ายของ 9 คณะในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน 430 คน สรุปผลการวิจัยคือนิสิตส่วนใหญ่มีทัศนคติที่เห็นชอบด้วยกับศาสนา และเห็นว่าศาสนาเป็นสิ่งจำเป็น เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้ทำดี และเป็นที่พักทางใจ ในยามมี 93.48 % นิสิตหญิงมีทัศนคติที่เห็นชอบด้วยกับศาสนามากกว่านิสิตชาย

ในปี พ.ศ. 2515 วันทนี วิชัยคำ (วันทนี วิชัยคำ 2515 : 56) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับทัศนคติของนิสิตต่างคณะวิชาและต่างชั้นที่มีต่อพระพุทธศาสนา โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างจากนิสิตปีที่ 1 และปีที่ 4 ของวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร คณะรัฐศาสตร์ และคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน 300 คน ไขข้อทดสอบ 6 ข้อ ผลการวิจัยพบว่า

- นิสิตปีที่ 1 ของทุกคณะวิชามีทัศนคติไม่แตกต่างกัน
- นิสิตปีที่ 2 คณะการศึกษามีทัศนคติดีกว่าคณะรัฐศาสตร์ และวิทยาศาสตร์
- นิสิตปีที่ 4 ของคณะการศึกษา มีทัศนคติดีกว่านิสิตปีที่ 1 ในคณะเดียวกัน
- นิสิตปีที่ 1 และปีที่ 4 ของคณะรัฐศาสตร์และวิทยาศาสตร์มีทัศนคติไม่ต่างกัน นิสิตหญิงมีทัศนคติดีกว่านิสิตชาย นิสิตหญิงมีทัศนคติดีกว่านิสิตชายในแง่การปฏิบัติตามหลักธรรม และการเชื่อถือตามหลักพุทธศาสนา

ในปี ค.ศ. 1944 Raymond G. Kuhlen และ Martha Arnold (Kuhlen + Arnold, 1944) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อต่อศาสนาของเด็กวัยรุ่น ในกลุ่มตัวอย่าง 250 คน ซึ่งเป็นนักเรียน Grade 6, 9 และ 12 ใน Public School แห่งหนึ่ง จากผลการสำรวจปรากฏว่า Grade 6, 9 และ 12 จำนวนร้อยละ 33, 44 และ 60 ตามลำดับ ไม่ชอบการบริการของวัด เด็ก Grade 6, 9 และ 12 จำนวนร้อยละ 42, 50 และ 57 ตามลำดับ มีความคับข้องใจเกี่ยวกับวิทยาการและศาสนา และมีเด็กที่ไม่ชอบไปวัดทั้ง Grade 6, 9, และ 12 มีจำนวนเท่ากันคือร้อยละ 67

ในปี ค.ศ. 1960 Larry Allan Gardner, Th.D. (Gardner, 1975 : 42) แห่ง Boston University School of Theology ได้ทำการวิจัยเรื่อง Certain Religious Attitudes and Beliefs of Student in Lutheran College, with Reference to Their Value Structure and Personal Variables โดยผู้วิจัยต้องการทราบถึงทัศนคติและความเชื่อต่อศาสนาว่าเป็นอย่างไร เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลอย่างไร ตลอดจนเปรียบเทียบทัศนคติ ความเชื่อ คุณค่าในศาสนา ระหว่างนักศึกษาทางมหาวิทยาลัย โคโลราโดสโตนเบิร์ก ไปยัง Capital University ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

1. หลักสูตร กิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา อาชีพของบิดามารดา มีอิทธิพลต่อทัศนคติและความเชื่อในทางศาสนาของนักศึกษา
2. ส่วนใหญ่ของนักศึกษามองเห็นคุณค่าของศาสนา และมีทัศนคติที่ดีต่อศาสนา
3. นักศึกษาชาย - หญิง มีทัศนคติต่อศาสนาแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ
4. นักศึกษาส่วนใหญ่มีความเชื่อในศาสนาในลักษณะที่เป็นความเชื่อที่เป็นมรดกตกทอดมา
5. ไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างความถนัดของด้านวิทยาการ และทัศนคติทางศาสนาเลย

ในปี ค.ศ. 1966 ศาสตราจารย์ Fernando M. Basabe (Basabe, 1967) แห่ง Sophia University ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยคาทอลิกแห่งหนึ่งในกรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น ได้สำรวจทัศนคติของเด็กหนุ่มสาวญี่ปุ่นที่มีต่อศาสนา ตัวอย่างประชากรคือนิสิตชั้นปีที่ 1 ในมหาวิทยาลัย 44 แห่ง จำนวน 6,180 คน เป็นนิสิตชาย 5,178 คน และนิสิตหญิง 1,002 คน ในจำนวนนี้เป็นนิสิตที่มีความเชื่อในศาสนาประมาณ 8 % เท่านั้น ศาสนาที่เขานับถือได้แก่คาทอลิก โปรเตสแตนต์ พุทธ และชินโต

ผลที่ได้คือ

1. นิสิตประมาณ 70 % เห็นว่า ศาสนาเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางใจ และให้เกิดความสุข บรรเทาทุกข์ นิสิตประมาณ 60 % เห็นว่าศาสนานั้นไม่จำเป็นสำหรับผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง ศาสนาเหมาะสำหรับผู้นอนแนอน ไม่มีความทะเยอทะยานและต้องการพึ่งพิง นิสิตประมาณ 55 - 65 % เห็นว่า ศาสนาเป็นสิ่งที่นำความสงบมาสู่ส่วนลึกของจิตใจ

2. นิสิตหญิงมีทัศนคติเห็นชอบด้วยกับศาสนามากกว่านิสิตชายประมาณ 10-15 %

3. นิสิตทางมนุษยศาสตร์จะมีทัศนคติที่เห็นชอบด้วยกับศาสนามากกว่านิสิตที่เคยเรียนทางวิทยาศาสตร์

4. เมื่อเปรียบเทียบทัศนคติต่อศาสนา โดยถือตามกลุ่มอุดมคติของชีวิตแล้วผู้เห็นด้วยกับศาสนานี้

- (1) กลุ่มที่มุ่งตนเองเพื่อประโยชน์แก่สังคมมี 65 %
- (2) กลุ่มดำรงชีวิตอยู่ในศีลธรรมมี 57.3 %
- (3) กลุ่มที่แสวงหาคำแห่งในสังคม ความร่ำรวยและชื่อเสียงมี 48.1 %
- (4) กลุ่มที่ชอบทำอะไรตามความชอบ และความสนใจของตนมี 44 %
- (5) กลุ่มที่ไม่มีเป้าหมายโดยเฉพาะพยายามดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมมี 32.4 %

ผลจากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและประวัติกาง ๆ พอจะเป็นแนวทางในการตั้งสมมุติฐานต่าง ๆ ได้ ดังนี้

สมมุติฐานในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ นอกจากการสำรวจข้อมูลซึ่งแสดงถึงสภาวะของการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยในปัจจุบันแล้ว ได้มีการศึกษาเปรียบเทียบโดยได้ตั้งสมมุติฐานในการวิจัยไว้ดังนี้

1. ระดับการศึกษาขั้นสูงตามหลักสูตรสงฆ์ของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกันจะแตกต่างกันออกไป
2. ภาระหลักและหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกันจะแตกต่างกัน

3. ความสม่ำเสมอในการได้รับการศึกษาของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกันจะแตกต่างกัน

4. เวลาที่เหลือจากการศึกษาของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่ต่างกันจะใช้ในการดำรงสมณเพศต่างกัน

5. สถานะภาพของผู้ดูแลบรมสังฆนพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกันจะต่างกัน

6. ความคิดเห็นของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกันที่มีต่อหลักสูตรการศึกษาของธรรมที่ใช้อยู่ในปัจจุบันจะแตกต่างกัน

7. ความคิดเห็นของพระภิกษุสงฆ์ในภูมิภาคต่างกันที่มีต่อประโยชน์ที่ได้จากความรู้ในการบวชเรียนจะแตกต่างกัน

8. ความเพียงพอของอุปกรณ์การศึกษาของพระสงฆ์ในภูมิภาคต่างกันจะแตกต่างกัน

9. ความเพียงพอของหนังสืออ่านประกอบการศึกษาของพระสงฆ์ที่อยู่ในภาคต่างกันจะแตกต่างกันออกไป

10. วิธีการที่ใช้ในการเรียนการสอนของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกันจะแตกต่างกัน

11. ทักษะต่อการศึกษาและการดำรงสมณเพศของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่ต่างกันจะแตกต่างกัน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการและการสร้างเครื่องมือ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรสำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดที่มีที่อยู่อาศัยในวัดทั่วประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่สอนหนังสือ หรือ "พระครู" กับพระที่เป็นผู้เรียนพระธรรมวินัยในพุทธศาสนาและพระทั่วไปที่ไม่ได้ทำหน้าที่เรียนหรือสอน แต่เนื่องจากจำนวนวัดทั้งหมดในประเทศไทยมีมากกว่า 25,609 วัด (ประเวศ วะสี 2524 : 74) ทำให้ไม่สามารถทำการศึกษาทุกวัดได้ หลังจากที่ได้รวบรวมรายชื่อของวัดต่าง ๆ จากแหล่งอ้างอิงหลายแห่งตลอดจนจากการสอบถามผู้มีภูมิสำเนาในจังหวัดต่าง ๆ แล้ว ได้ชื่อวัดที่สามารถติดต่อได้ทั้งโดยการเดินทางและการสื่อสารทางไปรษณีย์เป็นจำนวนทั้งสิ้น 2,853 วัด

กลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีสุ่มอย่างง่ายเพียง 15 เปอร์เซ็นต์ จากจำนวน 2,853 วัดนี้ โดยการจับฉลาก ได้จำนวนวัดที่จะเป็นกลุ่มตัวอย่างมา 428 วัด ซึ่งเป็นวัดที่มีอยู่ในจำนวนจังหวัดทั้งหมด 72 จังหวัด แต่หลังจากการส่งเครื่องมือในการศึกษาคือแบบสอบถามเกี่ยวกับการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ออกไปแล้ว คำตอบที่ได้รับมาจริงมาจากจังหวัดทั้งหมด 59 จังหวัด ซึ่งเป็นคำตอบที่ได้มาจากวัดต่าง ๆ ซึ่งไม่ทราบว่ามีวัดใดบ้าง เพราะบางวัดส่งคำตอบคืนมาโดยไม่บอกชื่อวัดทราบแต่จังหวัด สาเหตุที่ได้ไม่หมดทุกจังหวัดนั้นเกิดจากความกลัวเกรงของพระต่อการนิคคำสั่งของกรมการศาสนา ซึ่งเจ้าอาวาสได้ตอบกลับมว่า กรมการศาสนาไม่ได้สั่งทำไม่ได้ บางวัดก็แจ้งว่าในแบบสอบถามไม่มีคำอนุญาตให้ศึกษาวิจัยได้จากกรมการศาสนาแนบมาด้วย จังหวัดหนึ่งในภาคกลางที่อยู่ติดเขตแดนพม่า เป็นจังหวัดเล็ก ๆ สุ่มตัวอย่างได้มาเพียงวัดเดียว แต่เมื่อเดินทางไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ท่านเจ้าอาวาสขอความเห็นใจว่า พระส่วนใหญ่มาจากพม่าลี้ภัยมาอยู่ในประเทศไทย ท่านไม่ต้องการให้การกรอกแบบสอบถามนี้มีส่วนกระทบกระเทือนความสงบสุขของพระภิกษุในวัดนี้ ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างครั้งนี้จึงได้จากวัดต่าง ๆ ซึ่งเป็นวัดที่มีอยู่ในจำนวน 59 จังหวัด (ดูภาคผนวก ก)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เมื่อสุ่มกลุ่มตัวอย่างได้จากการสุ่มอย่างง่ายได้จำนวนวัดมาทั้งหมด 428 วัดแล้ว ผู้เขียนได้พยายามที่จะวางแผนไปเก็บข้อมูลด้วยตนเองตลอด แต่เนื่องจากงบประมาณจำกัด (ประมาณ 4 หมื่นบาทสำหรับทำทั่วประเทศ ซึ่งสำนักงานประมาณเป็นผู้จัดสรรงบให้) จึงได้พยายามเดินทางไปเก็บข้อมูลเองเท่าที่งบประมาณที่ได้รับและของตนเองมีอยู่ จังหวัดโคโคโดสเกินกว่าจะไปถึงจัดส่งแบบสอบถามไปทางไปรษณีย์ จังหวัดโคโคโดสมีนิสัยมีภูมิลำเนาอยู่ให้นิสิตช่วยเก็บให้ ทั้งนี้โดยพยายามให้ผู้เก็บข้อมูลทุกคนทราบวัตถุประสงค์ตรงกัน สำหรับจังหวัดที่ส่งไปทางไปรษณีย์ก็ได้เขียนจดหมายอธิบายโดยละเอียดส่งไปด้วย

การเก็บข้อมูลด้วยตนเอง กระทำโดยเดินทางไปวัดขอความร่วมมือจากเจ้าอาวาส อธิบายจุดมุ่งหมายอย่างละเอียดจนเข้าใจ มอบแบบสอบถามให้และนัดวันมาขอรับคืน บางรายเดินทางลำบากเจ้าอาวาสได้กรุณาส่งมาให้ทางไปรษณีย์ด้วยก็มี ส่วนแบบสอบถามที่ส่งไปทางไปรษณีย์นั้นรอคำตอบเป็นเวลานานถึง 2 เดือน จึงตัดทิ้งไป และไม่ปรากฏว่ามีวัดใดส่งคำตอบมาหลังจากนั้นอีกเลย แม้ว่าในแบบสอบถามที่ส่งไปนั้นได้ติดแสตมป์เพื่อส่งกลับและเจ้าหน้าที่ผู้วิจัยให้เรียบร้อยแล้วก็ตาม เท่าที่สำรวจพบว่า จังหวัดโคโคโดสและวัดโคโคโดสที่ผู้วิจัยได้ไปด้วยตนเอง ได้รับคำตอบที่ให้ความจริงใจและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ส่วนใหญ่กระดากคำตอบที่ไม่ค่อยได้คืนมักเป็นกระดากคำตอบที่ส่งไปให้วัดที่อยู่ห่างไกลมาก ๆ หรืออยู่ในเขตคมนาคมที่ไม่สะดวกและไม่มีความปลอดภัยพอ

จำนวนแบบสอบถามทั้งหมดที่ส่งออกมีจำนวน 21,580 ฉบับ ส่งไปตามวัดต่าง ๆ เป็นจำนวนฉบับมากน้อยต่างกัน โดยกะประมาณเอาว่าแต่ละวัดควรมีพระกึ่งองค์ จากแบบสอบถามที่ส่งออกไปยังวัด 428 วัดนั้น ได้กระดากคำตอบมาเป็นจำนวนทั้งหมด 4,964 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 23 ของจำนวนแบบสอบถามทั้งหมด จากกระดากคำตอบจะทราบแต่ชื่อของจังหวัด บางกลุ่มทราบชื่อวัด บางกลุ่มก็ไม่ทราบ ทั้งนี้เพราะในแบบสอบถามไม่ต้องการให้ออกชื่อวัด เพื่อให้ผู้ตอบเกิดความรู้สึกสบายใจในการตอบตามความเป็นจริง ดังนั้นจึงไม่สามารถทราบได้ว่ามาจากวัดอะไรบ้าง และมาจากวัดทั้งหมดกี่วัด

เมื่อรวบรวมกระดาษทั้งหมดได้แล้ว (ใช้เวลาทั้งหมด 5 เดือน ในการเก็บข้อมูล ซึ่งเกินจากแผนงานที่วางไว้มาก) นำกระดาษคำตอบมาแยกคัดเอากระดาษคำตอบที่เสียออกตามเกณฑ์ต่อไปนี้

1. กระดาษคำตอบที่ผู้ตอบ ตอบไม่หมด ทำแต่ตอนต้น ๆ เท่านั้น คำถามหลัง ๆ ไม่ได้ทำเลย
2. กระดาษคำตอบที่ผู้ตอบ เขียนคำตอบเป็นแบบเดียวกันหมดทั้งฉบับ เช่น เลือกข้อ ก หมดทุกข้อคำถาม หรือขีดเครื่องหมายเลือกคำตอบในช่องเห็นด้วยอย่างยิ่งหมดทุกข้อ หรือให้คำตอบออกมาเป็นแบบแผนเดียวกัน เช่น ในมาตราส่วนประมาณค่าของแบบสอบถามตอนที่ 2 ขีดเครื่องหมายถูก ในช่วงที่ 1, 2, 3, 4, 5, เรียงกันไปตลอดแล้วตั้งแต่ต้น 1, 2, 3, 4, 5 ใหม่ดังนี้ เป็นต้น กระดาษคำตอบในลักษณะดังกล่าวถือว่าเสียหมด
3. กระดาษคำตอบที่ได้รับมาพร้อมกัน จากสถานที่เดียวกัน ลายมือเดียวกันและใช้หมึกสีเดียวกันหมดทุกฉบับ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้ตอบเป็นคนเดียว แต่ทำคำตอบแทนคนอื่น ๆ รวมทั้งกลุ่มที่พระสงฆ์ตอบแจ้งมาควยว่า พระรูปอื่นอ่านหนังสือไม่ออกท่านจึงต้องทำให้ทั้งหมด เช่นนี้ถือว่าข้อมูลทั้งหมดใช้ได้เพียงฉบับเดียว
4. กระดาษคำตอบในแบบสอบถามตอนที่ 2 ซึ่งเป็นแบบสอบถามวัดทัศนคติ และสามารถตรวจสอบได้ว่าผู้ตอบตอบอย่างเล่น ๆ ไม่ได้ตั้งใจตอบ รวมทั้งแบบสอบถามที่ส่งขึ้นมาและเขียนข้อความไม่สุภาพ ถือว่าเป็นคำตอบที่เสียใช้ไม่ได้

กระดาษคำตอบใดเข้าเกณฑ์ใน 4 ข้อข้างต้นจะถูกคัดออกทิ้งไป ผลจากการพิจารณาโดยละเอียดปรากฏว่าได้กระดาษคำตอบที่ใช้ได้เพียง 2,603 ฉบับ จากจำนวน 4,964 ฉบับ เป็นกระดาษคำตอบที่เสียถึง 2,361 ฉบับ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายมาก

การจัดกระทำกับข้อมูล

จากแบบสอบถามที่ส่งออกไปเก็บข้อมูล ซึ่งเป็นแบบสอบถามที่ได้รับการแก้ไขและปรับปรุงตลอดจนตรวจสอบคุณภาพแล้วนั้น ดำเนินการกำหนดตัวเลข (code) ให้แก่คำตอบต่าง ๆ ในแบบสอบถามนั้น ตั้งแต่ข้อแรกจนถึงข้อสุดท้าย จากนั้นเขียนหมายเลข (code) ของคำตอบในแบบสอบถามแต่ละฉบับลงในแบบฟอร์มจนหมด 2,603 ฉบับ แล้วจึงนำไปจัดกระทำ

เพื่อเข้าเครื่องคำนวณจักรกลต่อไป โดยกำหนดให้เครื่องคำนวณจักรกลแยกประเภทของคำตอบ และทดสอบข้อมูลที่ได้อีกตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

การสร้างเครื่องมือดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเอกสารต่าง ๆ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย
2. สอบถามข้อคิดเห็นและข้อเท็จจริงต่าง ๆ จากพระสงฆ์ซึ่งทำหน้าที่เป็นครู หรือ "พระครู" และพระทั่วไปที่ไม่ใช่พระครูด้วย การสอบถามจะเน้นหนักทางด้านการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยทั้งสิ้น
3. นำข้อมูลที่ได้จากข้อที่ 1 และ 2 ข้างต้นมาเขียนเป็นแบบสอบถาม 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามแบบมีตัวเลือกให้เลือกตอบ จำนวน 20 ข้อ ตอนที่ 2 แบบสอบถามวัดทัศนคติเกี่ยวกับการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ สร้างเป็นมาตราส่วนประมาณค่าชนิด 5 ระดับ ทั้งหมดมีจำนวน 43 ข้อ ตอนที่ 3 เป็นคำถามปลายเปิด ซึ่งจะถามถึงการใช้เวลาทั้งหมดในชีวิตประจำวันของพระสงฆ์นับตั้งแต่ตื่นนอนเช้าจนถึงเข้านอนในตอนค่ำ คำถามในตอนนี้มีทั้งหมด 7 ข้อ
4. จัดพิมพ์แบบสอบถามที่ได้จากข้อ 3 แล้วนำไปทดลองใช้กับพระสงฆ์ จำนวน 100 รูป ในกรุงเทพมหานคร เขตบางขุนเทียน บางขุนนนท์ และในจังหวัดสมุทรปราการ ที่ตำบลบางพึ่ง ตำบลตลาด อำเภอบางปะกง จากนั้นนำเอาแบบสอบถามทั้งหมดมาพิจารณาคุณลักษณะต่อไปนี้

4.1 ในตอนที่ 1 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้อมูลส่วนตัว พิจารณาปรับปรุงตัวเลือกให้เหมาะสมและรัดกุมยิ่งขึ้น ได้ข้อคำถาม 18 ข้อ

4.2 ในตอนที่ 2 หากค่าอำนาจจำแนกของตอนที่ 2 ทั้งชุด และหาความเชื่อถือได้ของข้อสอบในตอนนี้ โดยใช้สูตร α -coefficient (Cronbach, 1970 : 161) ได้ค่าความเชื่อถือ ได้ (Reliability) = 0.8667 สำหรับค่าอำนาจจำแนกและความยากง่ายใช้เทคนิค 27% แล้ว ทดสอบด้วย t-test ข้อใดมีค่าอำนาจจำแนกตั้งแต่ 1.74 ขึ้นไป นับได้ว่าเป็นข้อที่ใช้ได้ จากการวิเคราะห์ตามนี้ได้ข้อสอบที่เหลือ 25 ข้อ

4.3 คำถามปลายเปิดแก้ไขภาษาและคำถามให้รัดกุมจำนวนข้อยังคงได้เท่าเดิม คือ 7 ข้อ

4.4 สำหรับค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถามฉบับนี้ เนื่องจากดำเนินการสร้างจากข้อ 1 และ 2 ข้างต้น จึงถือได้ว่าครอบคลุมสิ่งที่ต้องการทราบ นับว่ามีความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content Validity) จากนั้นนำไปให้ผู้รู้เรื่องในศาสนาและพระสงฆ์กับวินัยคิเป็นผู้ช่วยพิจารณาแก้ไขให้ควย จึงถือว่ามี Face Validity

4.5 ขั้นสุดท้ายเมื่อตัดข้อคำถามที่ไม่ดีออกหมด และปรับปรุงแก้ไขข้อคำถามแล้วได้นำไปทดสอบหาความเชื่อถือได้ทั้งฉบับ โดยวิธี Test - Retest กับพระภิกษุที่จังหวัดสมุทรปราการอีกครั้ง กับพระสงฆ์ซึ่งไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษา จำนวน 84 รูป แล้วนำมาหาคาสหสัมพันธ์ โดยใช้สูตร Product - Moment Correlation (Ferguson, 1966:135) ได้ค่าความเชื่อถือได้ทั้งฉบับ $r = 0.9014$ (ดูแบบสอบถามในภาคผนวก ข และคุณภาพอยู่ในภาคผนวก ค)

เกณฑ์การให้คะแนน

ในตอนที่ 1 ของแบบสอบถาม ในเวลาวิเคราะห์ข้อมูล นับแต่จำนวนความถี่ของข้อคำถามแต่ละข้อ ไม่มีคะแนนให้ แต่ในการทดสอบเพื่อหาความเชื่อถือได้ของข้อสอบทั้งฉบับ ให้คะแนนในลักษณะของการให้น้ำหนักเท่านั้นคือ ในตัวเลือกแต่ละตัว ใครตอบ ก ได้ 1 คะแนน ข 2 คะแนน ค 3 คะแนน ง 4 คะแนน จ 5 คะแนน ฉ 6 คะแนน เมื่อนำไปทำการทดสอบว่าถ้าผู้ตอบมีความคงที่ในคำตอบ คะแนนควรได้เท่าเดิมซึ่งจะมีผลให้ค่า r สูงขึ้น วิธีนี้ใช้ในการหาความเชื่อถือได้เท่านั้น

ในตอนที่ 2 ซึ่งแบบคำถามเป็นมาตราส่วนประมาณค่า ถ้าคำถามเป็นคำถามที่มีความหมายในเชิงบวก ให้ข้อที่ตอบ

เห็นควยอย่างยิ่ง	ให้ 5 คะแนน
ค่อนข้างเห็นควย	ให้ 4 คะแนน
ยังไม่มีความเห็น	ให้ 3 คะแนน
ไม่ค่อยเห็นควย	ให้ 2 คะแนน
ไม่เห็นควยเลย	ให้ 1 คะแนน

ข้อคำถามใดมีความหมายในเชิงลบ ก็ให้คะแนนกลับกันคือ จากเห็นด้วยอย่างยิ่ง
ให้ 1 คะแนน เรียงลำดับไปจนถึง 5 คะแนน

ในตอนที่ 3 ไม่มีการให้เป็นคะแนน นับความถี่ของคำตอบแต่ละชนิด แล้วเรียงลำดับ
ของคำตอบจากที่มีความถี่สูงที่สุดไปจนถึงน้อยที่สุด

ผลของการศึกษาค้นคว้า

การรายงานผลการศึกษาค้นคว้า แบ่งการเสนอผลงานออกเป็น 4 ตอนดังนี้คือ

ตอน 1 คุณลักษณะโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

ตอน 2 ผลการศึกษาทัศนคติต่อการศึกษและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ โดยใช้สถิติขั้นพื้นฐานประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากแบบสอบถามตอนที่ 1 แบบสอบถามตอนที่ 2

ตอน 3 บรรยายถึงกิจกรรมและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ ซึ่งเป็นผลที่ได้รับจากแบบสอบถามตอนที่ 3

ตอน 4 เสนอผลการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อหาความแตกต่างของตัวแปรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย โดยการใช้สถิติวิเคราะห์ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอน 1 คุณลักษณะโดยทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

ตาราง 1 แสดงถิ่นที่อยู่อาศัยของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละภาค

ภาคที่อยู่	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
เหนือ	313	12.00
กลาง	969	37.20
ตะวันออก	92	3.50
อีสาน	678	26.00
ใต้	551	21.20
รวม	2603	100.00

จำนวนพระภิกษุที่ได้มาตามตัวเลขข้างต้น นับได้ว่าเหมาะสมตามลักษณะความหนาแน่น และอัตราส่วนของจำนวนพลเมืองในแต่ละภาค เช่นภาคกลางมีประชากรหนาแน่นมากที่สุด ตัวอย่างที่ได้มาก็มากถึง 37 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนกลุ่มตัวอย่าง รองลงมาได้แก่ภาคอีสาน ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงผลของการสุ่มตัวอย่างว่า เป็นไปอย่างถูกต้อง

ตาราง 2 แสดงระดับอายุของกลุ่มตัวอย่างแยกตามภาคต่าง ๆ

อายุปัจจุบัน	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
ต่ำกว่า 30 ปี	1587	61.80
30 ปี – 39 ปี	251	9.80
40 ปี – 49 ปี	228	8.90
50 ปี – 59 ปี	494	19.20
มากกว่า 59 ปีขึ้นไป	43	0.30
รวม	2603	100.00

เป็นที่น่าสังเกตว่าระดับอายุของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างในวัดต่าง ๆ ในปัจจุบัน 61.80 เปอร์เซ็นต์ เป็นพระที่อยู่ในวัยหนุ่มอายุต่ำกว่า 30 ปี ถ้านับรวมอายุในระดับ 30-39 ปี ด้วยแล้ว จักได้ว่าพระสงฆ์ในวัยต่ำกว่า 30-39 ปีอยู่ในวัยฉกรรจ์เป็นวัยที่เหมาะสมแก่การทำงานจริงจัง พระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างวัยนี้อยู่ประจำในวัด (ข้อมูลนี้เก็บหลังออกพรรษาแล้ว) มีจำนวนถึง 71.60 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนมากมายพอที่จะช่วยราชการและชาวบ้านพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชนบทต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพสูง

ตาราง 3 แสดงระดับการศึกษาของพระสงฆ์ของลุ่มตัวอย่างแยกตามภาคต่าง ๆ

ระดับการศึกษาของพระสงฆ์	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
ไม่เคยเรียนเลย	70	2.60
ต่ำกว่า ป. 4	638	24.50
ต่ำกว่า ม. 6 (หรือ มศ. 3)	1385	53.20
ม 6 (หรือ มศ.3)	351	13.50
อนุปริญญา (หรือเทียบเท่า)	67	2.60
ปริญญาตรีขึ้นไป	31	1.20
วชิร	61	2.30
รวม	2603	100.00

จะเห็นได้ว่า ระดับการศึกษาของพระสงฆ์ก่อนบวชนั้น 80.30 เปอร์เซ็นต์มีการศึกษาต่ำกว่า ม 6 หรือ มศ.3 ในจำนวนนี้มีประมาณ 27 เปอร์เซ็นต์ที่มีความรู้ต่ำกว่า ป. 4 ทั้งนี้ พระสงฆ์ที่อยู่ในประเภทที่มีการศึกษาน้อยนั้นมักมาจากต่างจังหวัด ซึ่งตรวจสอบจากต้นฉบับของแบบสอบถามแล้วพบว่าส่วนใหญ่เป็นพระที่เกิดและอยู่ในต่างจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นถ้าไม่มีการบวชเรียน พระในจำนวน 80.30 เปอร์เซ็นต์ที่มีการศึกษาน้อย หรือจำนวน 27 เปอร์เซ็นต์ที่มีการศึกษาต่ำกว่า ป.4 นี้ จะไม่มีโอกาสได้เรียนต่อเลย และมีเพียง 1.20 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่จบปริญญาตรี จึงนับได้ว่า การบวชเรียนมีส่วนช่วยการศึกษาของชาติได้เป็นอย่างมาก

ตาราง 4 แสดงจำนวนพระสงฆ์ที่กลุ่มตัวอย่างได้อุปสมบทมาแล้ว

จำนวนพระสงฆ์ที่อุปสมบทมาแล้ว	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
น้อยกว่า 1 พระสงฆ์	486	18.60
1 พระสงฆ์	939	36.10
2-5 พระสงฆ์	595	22.90
6-10 พระสงฆ์	235	9.00
เกิน 10 พระสงฆ์	348	13.40
รวม	2603	100.00

จากตาราง 4 จะเห็นได้ว่า 54.70 เปอร์เซ็นต์เป็นพระสงฆ์ที่บวชได้ไม่ถึง 2 พระสงฆ์ หรือ 45.30 เปอร์เซ็นต์เป็นพระที่บวชเกินกว่า 2 พระสงฆ์ขึ้นไป หรืออาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างนั้นประมาณ 81.40 เปอร์เซ็นต์จะอยู่ในเพศบรรพชิตนานเกินกว่า 1 ปี 22 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่อยู่ต่ำกว่า 6 พระสงฆ์ ส่วนที่ลาสิกขาออกไปนั้นนับได้ว่าการบวชเป็นช่วงเวลาที่จะได้รับการศึกษาเพื่อตนเอง และในขณะเดียวกันก็สามารถจะช่วยชาวบ้านทั้งทางด้าน การยกระดับจิตใจ คุณธรรมและเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดีในจำนวนนี้มีถึง 69 เปอร์เซ็นต์

ตาราง 5 แสดงจุดมุ่งหมายของการอุปสมบทของพระภิกษุในกลุ่มตัวอย่าง

จุดมุ่งหมายในการอุปสมบท	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
เพื่อศึกษาหาความรู้	1122	43.10
เพื่อความหลุดพ้น	214	8.20
เพื่อทดแทนคุณพ่อแม่	751	28.90
บวชตามประเพณี	516	19.80
	2603	100.00

เมื่อพิจารณาจุดมุ่งหมายในการอุปสมบทของพระภิกษุสงฆ์ไทยแล้ว จะยืนยันได้ว่า ส่วนใหญ่ประมาณครึ่งหนึ่งของพระที่บวชมุ่งที่จะได้รับการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ซึ่งเป็นสิ่งที่เน้นให้เห็นความสำคัญของการให้การศึกษาของคนไทยโดยทั่วไปที่ส่วนใหญ่มีฐานะยากจน คนไทยส่วนนี้จะได้มีการศึกษาเล่าเรียนตามประเพณีไทยซึ่งเชื่อกันว่ากุลบุตรไทยที่ได้บวชเรียน จะเป็นคน "สุก" และเป็นคนมีคุณค่าสมบูรณ์นั่นเอง การส่งเสริมการศึกษาของสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพ คีขึ้น จะเป็นการเพิ่มพูนหรือยกระดับการศึกษาของคนในชาติส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชาวไทยให้มีระดับการศึกษาที่สูงขึ้น อันเป็นลักษณะหนึ่งของการศึกษานอกโรงเรียน

ตาราง 6 แสดงอาชีพหลักก่อนการอุปสมบทของกลุ่มตัวอย่าง

อาชีพหลักก่อนอุปสมบท	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
ข้าราชการ	157	6.00
ครู	43	1.70
ธุรกิจการค้า	221	8.50
ใช้วิชาชีพ เช่น แพทย์ หนายความ	18	0.70
เกษตรกรรม	1584	60.90
ให้เขาใหญ่ทรัพย์สิน	16	0.60
อื่น ๆ	564	21.70
รวม	2603	100.00

จากตาราง 6 พบว่าประมาณ 61 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนพระภิกษุทั้งหมดในกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งได้มาจากการสุ่มกลุ่มตัวอย่างนี้เป็นบุคคลที่มีอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพของคนไทยส่วนใหญ่ ที่มีภูมิลำเนาในต่างจังหวัด บุคคลประเภทนี้เองที่อยู่ห่างไกลจากความเจริญ ขาดโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนในชั้นสูง อย่างดีที่สุดที่เขาเหล่านั้นจะได้อาศัยโอกาสศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็มที่ ก็คือการบวชเรียน จึงเห็นว่าในจำนวนพระทั้งหมดที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีอาชีพเกษตรกรรมถึง 60.90 เปอร์เซ็นต์ แต่จะมีผู้ที่มีความสุขสมบูรณ์ในทรัพย์สินเพียง 0.60 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นซึ่งมีทรัพย์สินมากจนให้เขาใหญ่ได้ แล้วสละทรัพย์สินออกมาบวชเรียน ดังนั้นถ้าคิดความคนไทยคือคนส่วนใหญ่ ได้แก่วรรณาวาไร หรือเกษตรกรรมแล้ว คนไทยเหล่านั้นก็เป็นผู้แสวงหาความรู้จากการบวชเรียน เป็นส่วนใหญ่แน่นอน

ตาราง 7 แสดงระดับการศึกษาในปัจจุบันของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่าง

ระดับการศึกษาในปัจจุบัน	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
ได้เปรียญ 9 ประโยค	18	0.70
ได้เปรียญ 6-8 ประโยค	30	1.20
ได้เปรียญ 4-5 ประโยค	116	4.50
ได้เปรียญ 1-3 ประโยค	244	9.40
ไม่ได้เปรียญ	1963	75.40
รวม	2603	100.00
ได้นักธรรมเอก	835	32.10
ได้นักธรรมโท	277	10.60
ได้นักธรรมตรี	500	19.20
ไม่ได้นักธรรม	991	38.10
รวม	2603	100.00

จากตาราง 7 จะเห็นได้ว่ามีเพียง 38.10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่บวชแล้วและไม่ได้
 นักธรรมเลย นอกจากนั้นศึกษากันในชั้นสูงของการศึกษาทางธรรมซึ่งก็ยังมีเรื่องของทางโลก
 เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย การส่งเสริมการศึกษาสงฆ์ให้มากกว่าเดิมจะทำให้จำนวนของผู้บวชเรียน
 แล้วไม่ได้อะไรเลยนั้นมีจำนวนลดลง ซึ่งจะมีผลทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมแก่ตัวผู้บวชเรียนเอง
 และต่อประเทศชาติโดยรวม

ตาราง 8 แสดงหน้าที่หลักของพระสงฆ์ในขณะบวชเรียนของกลุ่มตัวอย่าง

หน้าที่หลักของสงฆ์แต่ละองค์	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
เรียนหรือศึกษาหลักธรรม	1773	68.10
เป็นครูสอนพระนวกะ	286	11.00
ทำงานทั่วไปในวัด	457	17.60
อื่น ๆ	87	3.30
รวม	2603	100.00

จากผลการศึกษาในตาราง 8 แสดงให้เห็นว่าบุคคลที่บวชเรียนในพุทธศาสนานั้น ส่วนใหญ่จะมีหน้าที่สำคัญคือการศึกษาค้นคว้าหลักธรรมต่าง ๆ ซึ่งเห็นได้จากจำนวน 68.10 เปอร์เซ็นต์เป็นผู้เรียน และอีก 11.00 เปอร์เซ็นต์เป็นผู้สอน รวมแล้วประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ของกลุ่มตัวอย่างทำหน้าที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนเท่านั้น ดังนั้นผลการศึกษาจากตารางนี้จะสอดคล้องกับผลจากตารางข้างต้นและเอกสารที่เกี่ยวข้องที่ว่า การอุปสมบทของกุลบุตรชาวไทย คือการเข้ารับการศึกษาระดับสูง สำหรับบุคคลที่ขาดโอกาสที่จะได้รับการศึกษาชั้นสูงตามโรงเรียนต่าง ๆ นอกจากนี้มีเพียง 20.90 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่ไม่ได้แจ้งว่าหน้าที่สำคัญคือการเรียนการสอน ซึ่งในจำนวนนั้นอาจบวชเรียนในพระบวรศาสนาถวายเหตุฉุกเฉินหรืออาจจะไม่มีการเรียนการสอนในวัด และเมื่อตรวจสอบค้นคว้าคำตอบพบว่าส่วนใหญ่อยู่ในวัดที่ห่างไกลความเจริญ วัดอยู่ในสภาพขาดแคลนทั้งผู้คนและอุปกรณ์

ตาราง 9 แสดงการใช้เวลาในการเรียนของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่าง

การใช้เวลาเรียน	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
เรียนทุกวัน	1111	42.70
เรียนไม่ทุกวัน	1079	41.50
ไม่ค่อยได้เรียน	413	15.90
รวม	2603	100.00

จากตาราง 9 แสดงให้เห็นว่า 80 เปอร์เซ็นต์ของพระสงฆ์ที่ได้รับการศึกษาเล่าเรียน แต่มีประมาณ 16 เปอร์เซ็นต์ที่ไม่ค่อยจะได้เรียน ในจำนวนนี้อาจมีสาเหตุของการไม่ค่อยได้เรียน หลายประการ ซึ่งอาจเนื่องมาจากขาดครู ขาดอุปกรณ์ ฯลฯ ก็อาจเป็นไปได้ ซึ่งจำเป็นจะต้อง พยายามส่งเสริมและแก้ไขให้ 16 เปอร์เซ็นต์ที่เหลืออยู่นี้ได้เรียนโดยทั่วหน้ากัน และควรแก้ไข ให้กลุ่มที่เรียนไม่ทุกวันได้รับการศึกษาสม่ำเสมอด้วย

ตาราง 10 แสดงสถานการณ์ภาพของผู้ให้การอบรมส่งสอนพระสงฆ์ ทั้งทางวินัยและทางธรรม
แยกตามตัวอย่างการศึกษา

คุณลักษณะผู้ให้การอบรมส่งสอน	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
เจ้าอาวาส	1335	51.30
อุปัชฌาย์	232	8.90
พระผู้ใหญ่	552	21.20
พระซึ่งเป็นญาติ	15	0.60
พระจากวัดอื่น	43	1.70
ไม่มีคนอบรมส่งสอน	426	16.40
รวม	2603	100.00

ผลจากการวิจัยชี้ให้เห็นว่า มีพระประมาณ 16 เปอร์เซ็นต์ที่บวชแล้วไม่ได้รับการศึกษาหรือการอบรมส่งสอนทางวินัยและทางธรรม จึงทำให้เห็นว่าเป็นการบวชที่สูญเสียเปล่า ผู้บวชไม่ได้อะไรออกมาเป็นประโยชน์ส่วนตนเลย ถ้าคิดว่าจำนวนพระทั้งหมดมีเท่าใด จำนวน 16 เปอร์เซ็นต์นี้จะเป็นจำนวนมากพอที่จะทำให้ตกใจถึงความสูญเสียเปล่าทางการศึกษาที่เกิดขึ้น ทั้ง ๆ ที่พระภิกษุเหล่านั้นน่าจะได้รับการศึกษาและนำความรู้ไปใช้ในการช่วยพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งทางกายจิตใจ และทางเศรษฐกิจและสังคมได้

สำหรับผู้ทำหน้าที่อบรมส่งสอนทางวินัยและทางธรรมนั้น 51.30 เปอร์เซ็นต์ ได้แก่ภิกษุเจ้าอาวาส ซึ่งตามค่านิยมถึงภาระและหน้าที่ของพระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาสแล้ว จะพบว่าท่านจะต้องรับภาระทางการบริหารงานและกิจกรรมในวัด เป็นผู้ติดต่อประสานงานระหว่างวัดและชาวบ้าน เป็นที่ปรึกษาหารือทั้งในทางส่วนตัวของชาวบ้านและงานของชุมชน ฯลฯ จะเห็นได้ว่าเวลาที่ท่านเจ้าอาวาสจะให้แก่การศึกษาของพระสงฆ์ในวัดจะมีเป็นจำนวนเท่าใด

ตาราง 11 แสดงการใช้เวลาที่เหลือจากการศึกษาวินัยและธรรมของพระภิกษุในกลุ่มตัวอย่าง

การใช้เวลาที่เหลือ	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
ฝึกวิปัสสนากรรมฐาน	491	18.90
ช่วยกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด	1471	56.50
จำวัดเมื่อว่าง	116	4.50
อื่น ๆ (รวมทั้งอยู่เฉย ๆ)	525	20.10
รวม	2603	100.00

เป็นที่น่าสังเกตว่าเวลาที่เหลือจากการศึกษาเล่าเรียนของพระส่วนใหญ่ประมาณ 57 เปอร์เซ็นต์ใช้เวลาไปในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด ซึ่งก็มักจะเป็นเรื่องตามพิธีสงฆ์ในวันสำคัญต่าง ๆ นอกจากนั้นก็เป็นไปในการทำความสะอาด ฯลฯ แต่อย่างไรก็ตามไม่น่าจะไ้ใช้เวลาที่เหลือเกือบ 60 เปอร์เซ็นต์สำหรับวัดหมด ควรจะได้นำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชาวบ้านทั้งด้านศีลธรรมจรรยาและทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น

ในตอนที่ 1 นี้สรุปจากตาราง 1-6 ได้ว่าพระภิกษุส่วนใหญ่ที่มาร่วมเรียนมาจากกลุ่มคนที่มุ่งบวชเรียนเพื่อให้ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นกลุ่มคนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่ายากจน อยู่ในเขตห่างไกลจากการคมนาคม และความเจริญต่าง ๆ บุคคลเหล่านี้ขาดโอกาสเล่าเรียนให้สูง ๆ ขึ้นไปในตอนเด็กเนื่องจากความยากจนและต้องเป็นแรงงานของทางบ้าน แต่บุคคลเหล่านี้จะถือโอกาสของการบวชตามประเพณีมารับการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ซึ่งมีผลทำให้อ่านออกเขียนได้ ฉลาดขึ้นรอบรู้มากขึ้น โดยทั่วไปแล้วชาวบ้านเรียกกลุ่มคนที่บวชศึกษาไปแล้วว่าเป็น "คนสุก" นอกจากนั้นยังพบว่าในตาราง 7 มีบุคคลที่เข้ามารับการบวชเรียนแล้วไม่ได้รับการ

ยกระดับของการศึกษาหาความรู้ไปจากวัดเพียง 38 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับตาราง 8 ที่พบว่าจากจำนวนพระภิกษุในกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด พระภิกษุซึ่งได้รับการศึกษามีจำนวนมากถึง 68 เปอร์เซ็นต์ เมื่อสำรวจไปถึงทัศนคติของคำตอบที่ส่งมาพบว่า เปอร์เซ็นต์ที่ได้รับการเรียนรู้นักมาจากวัดที่อยู่ในเขตเจริญมีสภาพของวัดเจริญมาก แต่วัดห่างไกลความเจริญการเรียนการสอนมีน้อยมาก

สำหรับการเรียนหรือการศึกษาในวัดนั้นตามข้อมูลในตารางที่ 9 พบว่าภิกษุที่ไม่ค่อยได้รับการศึกษาเล่าเรียนในขณะที่ดำรงสมณเพศเป็นสังฆมยุรประมาณ 16 เปอร์เซ็นต์ นอกจากนั้นยังมีอีกประมาณ 41 เปอร์เซ็นต์ที่รับการศึกษาย่างไม่สม่ำเสมอ ครึ่งหนึ่งของผู้ที่ให้การศึกษแก่พระภิกษุสงฆ์ได้แก่เจ้าอาวาสนั่นเอง อีกประมาณ 20 เปอร์เซ็นต์เป็นพระผู้ใหญ่ภายในวัด (ตาราง 10)

สำหรับการใช้เวลาที่เหลือจากการศึกษาของพระจะเป็นเวลาที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ไปในกิจกรรมของวัดประมาณ 57 เปอร์เซ็นต์ กิจกรรมดังกล่าวไม่ปรากฏว่าเป็นกิจกรรมชนิดใด คงจะพิจารณาได้จากตาราง 11

ตอน 2 ทัศนคติต่อการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย

ตาราง 12 แสดงรายละเอียดของทัศนคติต่อการที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องทำหน้าที่สอนพระในวัด

ทัศนคติต่อการเป็นครูสอนพระ	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
ชอบการเป็นครู	1088	41.80
ไม่ชอบการเป็นครู	331	12.70
ไม่ต้องการเป็นครูแต่จำเป็นต้องสอนได้	500	19.20
อื่น ๆ	684	26.30
รวม	2603	100.00

เนื่องจากในวัดต้องมีการเรียนการสอน พระส่วนหนึ่งต้องเป็นครู เมื่อสอบถามทัศนคติต่อการเป็นครู ผลปรากฏดังตาราง 12 คือประมาณ 60 เปอร์เซ็นต์ของพระภิกษุที่ชอบและ/หรือสามารถเป็นครูได้ ผลที่ได้มานี้ย่อมจะยืนยันได้ว่า ถ้าการให้การศึกษาแก่พระครูซึ่งจะต้องมีหน้าที่สอนพระในปัจจุบันอยู่ในลักษณะที่มีคุณภาพดีทั้งทางคานพระ ธรรมวินัยและการสอนแล้ว จำนวนของครูหรือพระครูที่จะเป็นผู้ให้การศึกษาแก่พระภิกษุโดยทั่วไป พอเพียงอย่างแน่นอน

ตาราง 13 แสดงรายละเอียดของความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรที่เรียนของพระภิกษุสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่าง

หลักสูตรที่สอนในปัจจุบัน	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
เนื้อหาสาระทางธรรมมากเกินไป	133	5.10
เป็นการเรียนบาลีมากเกินไป	129	5.00
ได้ความรู้ทางธรรมอย่างดี	538	20.70
เนื้อหาทางธรรมน้อยไป	50	1.90
ได้ทางธรรมและนำไปใช้จริงทางโลก	1433	55.10
ไม่ได้เรียนเลยไม่ทราบ	320	12.30
รวม	2603	100.00

จากตาราง 13 พบว่าประมาณ 75 เปอร์เซ็นต์พอใจในหลักสูตรการศึกษาของพระ แต่ที่เหลืออีกประมาณ 25 เปอร์เซ็นต์ให้ความเห็นในลักษณะที่ยังไม่พอใจ เหตุที่ไม่รายงานว่าพอใจทั้งหมด อาจเนื่องมาจากการเรียนการสอนในแต่ละแห่งแตกต่างกันออกไป แล้วแต่ความรู้ของครูผู้สอน ประสบการณ์ของผู้สอน อุปกรณ์ หนังสือ ฯลฯ ซึ่งอาจจะยังอยู่ในสภาพที่ไม่พร้อมก็ได้ จึงทำให้ความคิดเห็นออกมาในทำนองนั้น

ตาราง 14 แสดงร้อยละของความพึงพอใจของอุปกรณ์การสอนที่ใช้ประกอบการศึกษาระดับ
ตามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง

ความพึงพอใจของอุปกรณ์การศึกษาระดับ	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
มีอย่างเพียงพอ	1081	41.50
มีไม่เพียงพอ	1136	43.60
ไม่มีเลย	165	6.30
ไม่มีการเรียนอุปกรณ์ที่ไม่ให้ศึกษาเอง	221	8.60
รวม	2603	100.00

ผลจากตาราง 14 นี้ ให้ความเห็นว่าความพึงพอใจของอุปกรณ์การเรียนการสอนสำหรับพระ
มีพอเพียงประมาณ 42 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น อีก 43 เปอร์เซ็นต์อยู่ในสภาพไม่พอเพียง และ
14 เปอร์เซ็นต์ไม่มีเลย น่าจะก่อให้เกิดเป็นภาระของรัฐที่จะปรับปรุงให้ดีขึ้น

ตาราง 15 แสดงร้อยละของความพอเพียงของหนังสืออ่านประกอบการเรียนการสอน
ของกลุ่มตัวอย่าง

ความเพียงพอของหนังสือใช้ในการเรียน	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
มีมากเพียงพอ	1200	46.10
มีน้อยไม่พอ	1076	41.30
ไม่มีเลย	92	3.50
ไม่มีการเรียนหนังสือจึงไม่มี	235	9.10
รวม	2603	100.00

ผลการศึกษาจากตาราง 15 สอดคล้องกับผลในตาราง 14 คือมีไม่ถึงครึ่งหนึ่งของ
พระภิกษุทั้งหมดในกลุ่มตัวอย่างพอใจกับจำนวนของหนังสือที่ตนได้ใช้ในการเรียนการสอน
ส่วนใหญ่ไม่พอใจและประมาณ 13 เปอร์เซ็นต์รายงานว่าไม่มีหนังสือเลย ซึ่งในจำนวนนี้
เป็นที่น่าสนใจและห่วงใยมาก อันหมายถึงการสูญเสียของการบวชเรียน

ตาราง 16 แสดงร้อยละของวิธีการสอนที่ใช้ในการสอนภิกษุสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่าง

วิธีการสอนที่ใช้	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
การอธิบายและให้จด	777	29.90
การศึกษาค้นคว้าค้นตนเอง	216	8.30
การอภิปราย	71	2.50
หลายวิธีปนกัน	1358	52.20
ไม่ได้เรียนไม่มีการสอน	181	7.10
รวม	2603	100.00

จากตารางที่ 16 แสดงให้เห็นว่าในปัจจุบัน วิธีการสอนส่วนใหญ่ที่พระครูใช้ในการสอนพระภิกษุสงฆ์ คือการใช้หลาย ๆ วิธีปนกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคุณภาพของพระที่เป็นครูครึ่งหนึ่ง อยู่ในเกณฑ์ที่ดี รู้จักใช้วิธีการสอนหลาย ๆ วิธี แต่สำหรับพระภิกษุที่ใช้การอธิบายและให้จดบันทึกว่ายังคงเป็นวิธีการสอนแบบเก่ามีอยู่ประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ของกลุ่มตัวอย่าง สำหรับกลุ่มที่ต้องเรียนด้วยตนเองและไม่ได้เรียนเลย รวมแล้วประมาณ 15 เปอร์เซ็นต์ซึ่งก็ไ้แก่พระที่ไม่ได้รับการเรียนการสอนหรือต้องเรียนด้วยตนเอง

ตาราง 17 แสดงร้อยละของการนำความรู้จากการบวชเรียนไปใช้ให้เกิดประโยชน์
ของพระภิกษุในกลุ่มตัวอย่าง

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์	จำนวน (รูป)	คิดเป็นร้อยละ (%)
แนะทางธรรมแก่ผู้มีทุกข์	828	31.70
ช่วยพัฒนาสังคมและชุมชน	955	36.50
เป็นแนวทางให้ลูกศิษย์	302	11.60
ช่วยในการนั่งวิปัสสนากรรมฐาน	57	2.20
ช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บ	22	0.80
ไม่ได้ทำอะไร	439	17.20
รวม	2603	100.00

จากผลการสำรวจตามตาราง 17 นั้นให้เห็นว่าพระภิกษุสงฆ์นำความรู้ที่ได้ไปช่วย
บุคคลอื่นในทุกระดับ ช่วยพัฒนาสังคมและ ช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งเมื่อรวมแล้วในจำนวนนี้
ได้แก่พระภิกษุ 69 เปอร์เซ็นต์ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด มีเพียง 14 เปอร์เซ็นต์ที่นำประโยชน์
ไปใช้เพื่อตนเองคือให้ลูกศิษย์ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่อีก 17 เปอร์เซ็นต์ไม่ได้นำความรู้ไปใช้
อะไรเลย

ตาราง 18 แสดงร้อยละของคำตอบที่แสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษา
ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

ข้อ	ข้อกักเห็น	เห็นด้วย อย่างยิ่ง %	ค่อนข้าง เห็นด้วย %	ยังไม่มี ความเห็น %	ไม่เห็น ด้วย เห็นด้วย %	ไม่เห็น เลย %
1.	การได้รับอุปสมบททำให้เข้าใจพุทธศาสนามากขึ้น	79.9	9.4	1.6	1.1	0.4
2	ความรู้ที่ได้จากการอุปสมบทนำไปใช้กับตนเองได้	75.9	13.9	1.7	0.4	0.5
3	ความรู้ที่ได้จากการอุปสมบทนำไปใช้กับสังคมได้	67.2	17.7	4.3	1.6	1.4
4	การอุปสมบทเป็นการทำให้เป็นคน " สุก "	51.7	19.8	10.3	5.3	4.4
16	หลักสูตรการสอนทางธรรมควร เน้นเนื้อหาให้มาก	66.5	15.7	3.6	3.5	2.1
17	ในการบวชเรียนควรได้เรียนรู้เรื่องทางโลกและ ทางธรรมควบคู่กันไป เพื่อนำไปใช้ในชีวิตจริง และช่วยเหลือบุคคลในชุมชนได้	70.4	14.8	1.8	2.8	2.2
18	การเรียนธรรมะสำหรับพระภิกษุควรพิจารณาเพียง พรรษาเดียว ไม่ควรเรียนเป็นภาษาบาลี	37.6	22.1	9.4	10.0	12.6
19	เนื้อหาสาระของความรู้ที่ได้จากการบวชอยู่ใน เกณฑ์ดี	55.6	24.1	6.0	2.7	2.5
21	เวลาทั้งหมดของพระควรใช้กับการเรียน ทางธรรม	52.1	18.9	5.9	10.0	4.1
24	ถ้าว่างไม่มีอะไรทำควรศึกษาเพิ่มเติมด้วย ตนเอง	80.7	8.7	0.5	0.5	0.5
25	ควรส่งเสริมให้สงฆ์ได้มีโอกาสเรียนทางโลก สูงขึ้นไปด้วย	53.9	20.2	6.0	5.3	5.3

ผลการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ตามตาราง 18 แสดงให้เห็นว่าโดยทั่วไปแล้วพระสงฆ์มีทัศนคติต่อการศึกษาระหว่างบวชเรียนอยู่ในเกณฑ์ดีมาก เช่น 89 เปอร์เซ็นต์เห็นด้วยว่าการอุปสมบททำให้เข้าใจในพุทธศาสนามากขึ้น 90 เปอร์เซ็นต์ รายงานว่าสามารถนำความรู้ที่ได้ในระหว่างบวชเรียนไปใช้ได้จริงทั้งในทางส่วนตัวและสังคม 85 เปอร์เซ็นต์เห็นว่าควรให้ได้เรียนรู้อย่างทั่วถึงทั้งทางโลกและทางธรรมกันไป 74 เปอร์เซ็นต์สนับสนุนให้เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ได้เรียนทางโลกสูงขึ้นไปด้วย

แก้มข้อที่ห้าสังเกตคือ มีพระภิกษุเห็นด้วยกับการที่จะให้พระบวชเรียนธรรมเป็นภาษาไทย มีเป้าหมายที่ดีประมาณ 60 เปอร์เซ็นต์ แต่เห็นว่าควรเรียนเป็นภาษาบาลีเพียง 22 เปอร์เซ็นต์ และ 71 เปอร์เซ็นต์เห็นว่าพระควรใช้เวลาทั้งหมดกับการเรียนทางธรรม

ตาราง 19 แสดงรายละเอียดของความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

ข้อ	ข้อที่เห็น	เห็นด้วย บางส่วน %	ค่อนข้าง เห็นด้วย %	ยังไม่มี ความเห็น %	ไม่ชอบ เห็นด้วย %	ไม่เห็น ด้วยเลย %
5	วินัยสงฆ์ช่วยชักจูงบวชให้จิตใจดีขึ้น	70.8	15.6	2.6	1.2	0.9
6	การปฏิบัติตามวินัยสงฆ์ทุกข้อเป็นสิ่งจำเป็นในสังคมปัจจุบัน	4.2	21.9	10.1	17.8	47.0
7	การทำกรรมฐาน (สมาธิหรือวิปัสสนา) เพื่อให้จิตใจเบามายจากกิเลสเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับพระ	62.3	18.2	4.6	3.6	3.2
8	การออกบิณฑบาต เป็นกิจที่พระควรปฏิบัติสม่ำเสมอ	81.3	8.3	0.8	0.8	0.7

ข้อ	ข้อกักเห็น	เห็นด้วย อย่างยิ่ง %	ค่อนข้าง เห็นด้วย %	ยังไม่มี ความเห็น %	ไม่ เห็นด้วย %	ไม่เห็น ด้วยเลย %
9	การตรวจเสาะหาไม้มงคลในหมู่สงฆ์	38.3	10.5	4.1	15.8	22.4
10	การดูโหราศาสตร์และหมรศพตามงานทาง ๆ ไม้มงคลสำหรับสงฆ์	39.5	19.8	11.6	11.5	8.9
11	การนำยาโรคกระหายคนมีทุกข์ให้ หายทุกข์ไม่ถือว่าเป็นการทำผิด	22.9	14.9	15.1	20.7	18.0
12	การปลูกเสกเครื่องรางของขลังเพื่อให้ บุคคลกราบไหว้และเป็นที่เตือนใจให้คน ประพฤติดีถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง	21.5	32.3	14.0	14.5	8.3
13	การออกเป็นธรรมทูตไปตามสถานที่ต่าง ๆ เป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของพระ	55.6	18.1	8.6	4.6	5.0
14	การให้บริการสังคมด้วยการทำพิธีเปิดป้าย ทางรณทาง ๆ เป็นหน้าที่สงฆ์	25.3	18.5	17.0	17.4	12.8
15	เครื่องอำนวยความสะดวกทาง ๆ ไม่เป็น สิ่งต้องห้ามสำหรับสงฆ์	23.7	23.6	14.1	14.3	15.9
20	เรื่องของไสยศาสตร์เวทมนต์เป็นสิ่ง หลีกเลี่ยงไม่ได้ในพุทธศาสนา	27.3	18.3	14.6	10.5	20.3
22	การทำกรเข้า-เย็นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง	79.7	9.0	1.2	0.8	0.4
23	การฉันวันละสองเวลาเหมาะสมสำหรับ พระสงฆ์	77.3	9.6	2.0	1.2	0.8

ผลจากการสอบถามทัศนคติเกี่ยวกับการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ปรากฏตาม ตาราง 19 สำหรับทัศนคติเชิงบวก จะพบว่า 86 เปอร์เซ็นต์เห็นควยว่า วินัยสงฆ์ชวຍใหญ่บวช มีจิตใจดีขึ้น 80 เปอร์เซ็นต์ เชื่อว่าการทำกรรมฐาน (สมาธิหรือวิปัสสนา) ทำให้จิตใจเบาบาง จากกิเลส เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับพระ ประมาณ 90 เปอร์เซ็นต์เห็นว่าการบิณฑบาต เป็นกิจที่ พระควรปฏิบัติสม่ำเสมอ 72 เปอร์เซ็นต์ให้ทัศนคติว่าการออกเป็นธรรมทูตไปตามสถานที่ต่าง ๆ เป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของพระ เรื่องการทำวัตรเช้าเย็นนั้นพระภิกษุในลุ่มบวชงานว่าจำเป็น อย่างยิ่งถึง 88 เปอร์เซ็นต์ และเห็นควยกับการฉ้นวันละ 2 บิ่อ ว่าเหมาะสมสำหรับพระสงฆ์ 86 เปอร์เซ็นต์

ทัศนคติในเชิงลบนั้นเมื่อพิจารณาแล้วเป็นพื้นาเป็นห่วงยิ่งคือ 64 เปอร์เซ็นต์ของพระสงฆ์ ในลุ่มบวชอย่างไมเห็นควยกับการที่จะต้องปฏิบัติตามวินัยสงฆ์ทุกข้อในสังคมปัจจุบัน แต่มีผู้เห็นควย ในข้อนี้เพียง 26 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น นอกจากนี้ 38 เปอร์เซ็นต์ของลุ่มบวชอย่างเห็นาพระภว จะแสดงการสวเลเสอาได้ เรื่องของการคูโพรทัศนและมหรสพตามงานต่าง ๆ ก็มีผู้ให้ความ คิดเห็นาไมควรห้ามสำหรับสงฆ์ถึง 59 เปอร์เซ็นต์

มีพระที่เห็นว่าการทำนายโชคเคราะห์ ไม่เป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับสงฆ์ถึง 38 เปอร์เซ็นต์ จึงมัก ปรากฏว่ามีพระหมอลูกมากขึ้นเ็นเกี่ยวกับการปลุกเสกเครื่องรางของขลังมีผู้ให้ความคิดเห็นา เป็นสิ่งที่ทำไ้สำหรับพระภิกษุสงฆ์ 53 เปอร์เซ็นต์ ในคานการให้บริการสังคมคานการเปิดบ้าย ทางรเวต่าง ๆ 43 เปอร์เซ็นต์เห็นาเป็นหน้าที่ของสงฆ์ 47 เปอร์เซ็นต์เห็นาเครื่องอานวย ความสะดวกต่าง ๆ ไม่เป็นสิ่งที่องห้ามสำหรับสงฆ์ และ 43 เปอร์เซ็นต์เชื่อาเรื่องของไสยศาสตร์ เป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไมไ้ในพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาผลของทัศนคติทางลบแล้ว ทำให้เริมองเห็นาว่าการดำรงสมณเพศของสงฆ์ ในปัจจุบันกำลังเสื่อมลงจากความคิดคำนึงของบุคคลต่าง ๆ เมื่อถึงถึงศาสนาในแง่ของสถาบัน ของความบริสุทธิ์ ความบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมของจิตใจของคนไทยส่วนใหญ่แล้ว

ผลจากการศึกษาในตอน 2 นี้ พอสรุปได้ดังนี้คือ

พบว่าพระสงฆ์ประมาณ 60 เปอร์เซ็นต์ของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่าง สามารถจะเป็นครูที่สอนพระได้ ซึ่งนับว่าเป็นจำนวนที่พอเพียงอย่างแน่นอน

ในเรื่องของเนื้อหาสาระในการเรียนการสอนของพระนั้น พบว่า 75 เปอร์เซ็นต์พอใจหลักสูตรในปัจจุบัน 25 เปอร์เซ็นต์เห็นว่าควรได้รับการแก้ไข

อุปกรณ์การเรียนการสอนตลอดจนหนังสืออ่านประกอบสำหรับพระสงฆ์ที่บวชเรียนนั้น จัดได้ว่ามีอยู่ในระดับเพียงพอประมาณ 40-45 เปอร์เซ็นต์ นอกจากนี้ไม่เพียงพอกับความต้องการของพระสงฆ์เป็นทั้งผู้เรียนและผู้สอน

จำนวนประมาณครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างได้รับการเรียนการสอนด้วยวิธีการสอนหลาย ๆ วิธีกันไปตามความเหมาะสมของเนื้อหา แต่ก็ยังพบว่าอีกประมาณ 30 เปอร์เซ็นต์ยังคงได้วิธีดั้งเดิมคือการอธิบายและให้จด 8 เปอร์เซ็นต์เรียนด้วยตนเอง 2 เปอร์เซ็นต์เรียนโดยการอภิปราย และอีก 7 เปอร์เซ็นต์ไม่ได้เรียนเลย

ประโยชน์จากการเรียนการสอนที่พระสงฆ์ได้รับจากวัดนั้น 36 เปอร์เซ็นต์ช่วยในการพัฒนาลัทธิและชุมชน 32 เปอร์เซ็นต์โดยประมาณนำความรู้ไปแนะทางธรรมแก่ผู้มีทุกข์ 14 เปอร์เซ็นต์นำความรู้ไปใช้เพื่อตนเอง และมีเพียง 17 เปอร์เซ็นต์ที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไรเลย

ตอน 3 กิจวัตรและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย

ในตอน 3 นี้ การศึกษาเน้นหนักในการสอบถามถึงกิจวัตรประจำวันของพระสงฆ์ว่าในวันหนึ่ง ๆ นั้นท่านทำอะไรบ้าง เมื่อนำคำตอบที่ได้จากคำถามแบบปลายเปิดมาแยกออกเป็นหมวดหมู่แล้ว ผลคำตอบจากคำถามในแต่ละตอนจะแสดงให้เห็นได้ดังตารางต่อไปนี้ โดยจะนำเสนอในรูปของตารางที่เรียงลำดับความถี่ของคำตอบจากมากที่สุดไปน้อยที่สุด

ตาราง 20 แสดงความถี่ของคำตอบเกี่ยวกับกิจวัตรประจำวันของพระสงฆ์ในแต่ละช่วงเวลาแยกตามภาค

กิจวัตร	ภาคเหนือ	ภาคกลาง	ภาคตะวันออกเฉียง	ภาคอิสาน	ภาคใต้	รวม
1. กิจวัตรประจำวันหลังจำวัดเช้า						
บิณฑบาต.	142	60	321	469	235	1167
พัฒนาวัด-ทำความสะอาดที่อยู่	70	42	192	205	99	528
ทำวัตร	42	30	107	195	34	408
อ่านหนังสือ	46	21	177	92	66	402
จำวัด - พักผ่อน	28	181	15	16	130	370
เรียนหนังสือ	18	12	59	30	89	208
ทำความสะอาดร่างกาย	18	7	54	80	48	207
วิปัสสนา	8	5	14	50	10	87
สวดมนต์ - ทองบทสวดมนต์	6	15	30	7	27	85
สอนหนังสือ	5	1	11	10	10	37
สนทนาธรรม - เผยแพร่ศาสนา	-	-	11	-	13	24
แผ่เมตตา	2	-	11	5	3	21
ปลงอาบัติ	-	-	1	7	1	9
ปัจจัยเวก	-	-	2	3	2	7

กิจวัตร	ภาคเหนือ	ภาคกลาง	ภาคตะวันออกเฉียง	ภาคอีสาน	ภาคใต้	รวม
2. หลังฉันจึงหันเข้าทานทำอะไร?						
ทำวัตร	92	54	370	94	150	760
อ่านหนังสือ	71	31	243	191	95	631
พัฒนาวัค-ทำความสะอาดที่อยู่	34	35	176	136	117	498
เรียนหนังสือ	53	18	82	227	116	436
จำวัค - พักผ่อน	30	42	93	70	43	278
สอนหนังสือ	24	3	16	80	26	149
สวดมนต์-ท่องบทสวดมนต์	7	8	-	11	24	50
ปฏิบัติงานสังคมตามที่ถูกนิมนต์	5	21	8	3	10	47
วิปัสสนา	1	-	5	16	9	31
ทำความสะอาดร่างกาย	2	3	8	5	10	28
สนทนาธรรม-เผยแพร่ศาสนา	5	3	-	8	9	25
ช่วยชาวบ้านพัฒนาชุมชน	8	-	2	7	4	21
ดูแลความเรียบร้อยของวัด	6	3	-	11	-	20
แผ่เมตตา	2	3	6	3	5	19
ปลงอาบัติ	4	-	3	8	-	15
ปัจจุเวก	3	-	-	1	-	4

กิจกรรม	ภาคเหนือ	ภาคกลาง	ภาคตะวันออกเฉียง	ภาคอีสาน	ภาคใต้	รวม
3. เวลาว่างก่อนนอนเพื่อท่านทำอะไร?						
อ่านหนังสือ	96	46	279	277	149	847
พัฒนาวัด-ทำความสะอาดที่อยู่	42	11	198	95	97	443
จำวัด - พักผ่อน	24	39	116	127	93	399
เขียนหนังสือ	44	18	115	118	102	397
สนทนาธรรม-เผยแพร่ศาสนา	9	7	34	20	28	98
สวดมนต์-ท่องบทสวดมนต์	13	9	35	12	22	91
สอนหนังสือ	12	2	16	43	13	86
ทำความสะอาดร่างกาย	2	4	17	26	22	71
ดูแลความเรียบร้อยของวัด	5	5	-	24	-	34
วิปัสสนา	2	3	4	10	5	24
ทำวัตร	-	-	6	-	9	15
ปลงอาบัติ	-	-	-	2	-	2
ปัจจุเวก	-	-	1	-	1	2
4. หลังนอนเพื่อท่านทำอะไรบ้าง?						
จำวัด - พักผ่อน	96	53	292	239	163	843
เขียนหนังสือ	83	52	164	266	209	784
พัฒนาวัด-ทำความสะอาดที่อยู่	31	17	106	74	69	594

กิจกรรม	ภาคเหนือ	ภาคกลาง	ภาคตะวันออกเฉียง	ภาคอีสาน	ภาคใต้	รวม
อ่านหนังสือ	51	31	159	118	87	446
สอนหนังสือ	45	2	55	83	42	227
ทำความสะอาดร่างกาย	4	9	31	17	19	80
สวดมนต์-ท่องบทสวดมนต์	4	6	24	11	8	53
สนทนาธรรม-เผยแพร่ศาสนา	11	6	18	7	8	50
ปฏิบัติงานสังคมตามที่ถูกนิมนต์	9	19	4	5	9	46
ช่วยชาวบ้านพัฒนาชุมชน	18	-	4	12	5	39
วิปัสสนา	3	1	3	21	10	38
ดูแลความเรียบร้อยของวัด	3	1	-	8	-	12
แผ่เมตตา	-	-	3	1	7	11
ปลงอาบัติ	-	-	-	-	1	1
5. ก่อนทำวัตรเย็นท่านทำอะไรบ้าง?						
พัฒนาวัด-ทำความสะอาดที่อยู่	108	35	242	225	151	761
ทำความสะอาดร่างกาย	81	29	108	190	109	517
อ่านหนังสือ	29	27	150	97	51	354
จำวัด - พักผ่อน	26	16	122	84	32	280
เรียนหนังสือ	18	8	70	69	77	242
สวดมนต์-ท่องบทสวดมนต์	14	9	54	19	23	109
สนทนาธรรม-เผยแพร่ศาสนา	12	8	39	12	6	77
ปลงอาบัติ	-	6	7	10	23	46
สอนหนังสือ	8	1	12	17	14	42
วิปัสสนา	2	2	10	20	1	35
ดูแลความเรียบร้อยของวัด	8	1	-	19	-	28
แผ่เมตตา	-	-	1	4	1	6
ปัจจัยเวก	-	-	-	-	1	1

กิจวัตร	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม
6. หลังทำวัตรเย็นท่านทำอะไรบ้าง?						
อ่านหนังสือ	130	48	256	314	121	869
เรียนหนังสือ	20	6	46	147	121	340
จำวัด - พักผ่อน	32	26	106	103	41	308
สนทนาธรรม-เผยแพรศาสนา	20	16	97	48	65	246
ทำความสะอาดร่างกาย	23	30	93	61	25	232
พัฒนาวัด-ทำความสะอาดที่อยู่	17	13	99	47	33	209
วิปัสสนา	19	16	41	78	33	187
สวดมนต์-ท่องบทสวดมนต์	26	12	45	52	37	172
สอนหนังสือ	12	1	25	44	26	108
ดูแลความเรียบร้อยของวัด	4	-	36	-	-	40
แผเมตตา	-	-	14	6	7	27
ปลงอาบัติ	-	-	1	10	-	11
ปัจจุเวก	-	-	1	-	4	5
7. ก่อนจำวัดท่านทำอะไร?						
อ่านหนังสือ	64	40	315	220	152	791
กราบพระ	90	57	225	160	101	633
ทำวัตร	-	-	210	210	61	481
สวดศพ	64	240	48	37	41	430
วิปัสสนา	50	23	95	138	81	387
พักผ่อน	27	18	85	82	29	241
*แผเมตตา	24	9	60	98	50	241
สวดมนต์-ท่องบทสวดมนต์	3	23	72	34	50	182
เรียนหนังสือ	27	18	17	34	64	160

กิจวัตร	ภาคเหนือ	ภาคกลาง	ภาคตะวันออกเฉียง	ภาคอีสาน	ภาคใต้	รวม
พัฒนาวัด-ทำความสะอาดที่อยู่	9	2	8	24	75	118
ทำความสะอาดร่างกาย	10	7	39	39	10	105
สนทนาธรรม-เผยแพร่ศาสนา	6	10	40	27	19	102
สอนหนังสือ	6	1	9	5	8	29
ปัจจุเวก	1	-	3	-	12	16
ดูแลความเรียบร้อยของวัด	-	-	-	10	-	10
ปลงอาบัติ	1	-	-	2	-	3

เมื่อนำกิจกรรมทั้งหมดของกิจวัตรประจำวันมารวมกันเพื่อจะได้มองเห็นได้ชัดเจนขึ้นว่าในการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยในแต่ละภาคนั้น ภาคใด ใช้เวลาในแต่ละวันทำกิจกรรมใดมากกว่ากันผลปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 21 สรุปกิจกรรมต่าง ๆ ของพระสงฆ์ที่ทำเป็นกิจวัตรประจำวัน โดยคิดเป็นร้อยละและแยกตามประเภทของกิจกรรมและแยกตามภาคต่าง ๆ

กิจวัตรตลอดวัน	ภาคเหนือ %	ภาคกลาง %	ภาคตะวันออกเฉียง %	ภาคอีสาน %	ภาคใต้ %	รวมจำนวนพระที่ตอบ (รูป)
อ่านหนังสือ	11.19	5.61	36.30	30.10	16.80	4350
พัฒนาวัด-ทำความสะอาดที่อยู่	10.61	5.28	34.79	27.47	21.85	2934
จำวัด - พักผ่อน	9.67	13.79	30.49	26.52	19.53	2719
เรียนหนังสือ	11.35	5.69	23.87	25.51	33.58	2317
ทำวัตร	8.05	5.10	41.61	29.98	15.26	1664
ทำความสะอาดร่างกาย	11.29	7.18	28.23	33.70	19.60	1240
บิณฑบาต	11.57	4.89	26.16	38.22	19.15	1227

กิจวัตรตลอดวัน	ภาค เหนือ %	ภาค กลาง %	ภาค ตะวันออก %	ภาค อีสาน %	ภาค ใต้ %	รวม จำนวน พระที่ตอบ (รูป)
วิปัสณา	10.64	5.26	21.53	41.67	17.90	799
สวดมนต์-ท่องบทสวดมนต์	9.45	10.62	33.68	18.91	24.74	772
สอนหนังสือ	16.28	1.60	20.93	40.99	20.20	688
กราบพระ	14.22	9.00	35.55	25.28	15.95	633
สนทนาธรรม-เผยแพร่ศาสนา	10.14	8.04	38.42	19.61	23.79	622
* สวดศพ	14.89	55.82	11.16	8.60	9.53	430
แผ่เมตตา	8.61	3.69	29.24	36.00	22.46	325
ดูแลความเรียบร้อยของวัด	18.06	6.94	25.00	50.00	0.00	144
* ปฏิบัติงานสังคมตามที่ถูกนิมนต์	15.06	43.01	12.90	8.60	20.43	93
ปลงอาบัติ	6.89	5.75	13.79	44.83	29.94	87
** ช่วยชาวบ้านพัฒนาชุมชน	32.00	0.00	12.00	38.00	18.00	50
** บัณฑิต	12.12	0.00	18.18	12.12	57.57	33

จากตารางจะเห็นได้ว่า กิจกรรมต่าง ๆ ส่วนใหญ่ที่เป็นกิจกรรมในหน้าที่สงฆ์ พระภิกษุสงฆ์ในภาคอีสานประพฤติปฏิบัติเป็นกิจวัตรได้ดีที่สุด รองลงมาได้แก่พระภิกษุในภาค ตะวันออก ลำดับต่อลงมาเป็นภาคใต้ ซึ่งจัดเป็นอันดับที่ 3 ภาคเหนือเป็นอันดับที่ 4 และภาค กลางทำกิจวัตรในหน้าที่ของพระโคตมพุทธเจ้าดีที่สุด ยกเว้นในหัวข้อที่มีเครื่องหมาย * ซึ่งได้แก่งาน สวดศพ และงานสังคมต่าง ๆ ซึ่งจริง ๆ แล้วไม่ได้อยู่ในหน้าที่ของพระ พระภิกษุในภาคกลาง จึงจะทำมากที่สุด แต่หน้าที่ที่มีเครื่องหมาย ** ซึ่งได้แก่การช่วยชาวบ้านพัฒนาชุมชน และ บัณฑิต ไม่มีพระภิกษุสงฆ์ในภาคกลางระบุว่าได้ปฏิบัติเลย

ตอน 4 การศึกษาเปรียบเทียบ เพื่อหาความแตกต่างในการศึกษาและการดำรงสมณเพศ
ของสงฆ์ไทยในภาคต่าง ๆ

สมมุติฐานข้อที่ 1 "ระดับการศึกษาชั้นสูงตามหลักสูตรสงฆ์ของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่
แตกต่างกันจะแตกต่างกันออกไป" ทดสอบด้วย χ^2 -test ดังแสดงผลในตาราง 22

ตาราง 22 แสดงค่า χ^2 จำนวนและอัตราส่วนของพระภิกษุสงฆ์ที่ได้รับการศึกษา
ชั้นสูงในภาคต่าง ๆ

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม อัตราส่วน
ไม่เคยได้เปรียญ	225 82.1	771 87.6	78 92.9	495 76.7	394 78.6	1963 82.3
ได้ 1-3 ประโยค	26 9.5	67 7.6	2 2.4	85 13.2	64 12.8	244 10.2
ได้ 4-5 ประโยค	16 5.8	28 3.2	0 0.0	44 6.8	28 5.6	116 4.9
ได้ 6-8 ประโยค	3 1.1	5 0.6	0 0.0	10 1.6	12 2.4	30 1.3
ได้ 9 ประโยค	3 1.1	9 1.0	0 0.0	3 0.5	3 0.6	18 0.8
อื่น ๆ	1 0.4	0 0.0	4 4.8	8 1.2	0 0.0	13 0.5
รวม	274	880	84	645	501	2384
อัตราส่วน	11.5	36.9	3.5	27.1	21.0	100.0

$$\chi^2 = 96.07527 \text{ (df =16) } p < .001$$

จากตาราง แสดงว่าระดับการศึกษาชั้นสูงของสงฆ์ไทยในภาคต่าง ๆ แตกต่าง
กันออกไป และเมื่อพิจารณาจำนวนของพระสงฆ์ที่สอบชั้นเปรียญได้ จะพบว่า พระสงฆ์ที่มี
ภูมิลำเนาในภาคต่าง ๆ ได้เปรียญมากน้อยต่างกันตามลำดับ ดังนี้

ภาคอีสาน	สอบได้เปรียญทั้งหมด	142 รูปจาก 645 รูป = 22.01 %
ภาคใต้	สอบได้เปรียญทั้งหมด	107 รูปจาก 501 รูป = 21.36 %
ภาคเหนือ	สอบได้เปรียญทั้งหมด	48 รูปจาก 274 รูป = 17.51 %
ภาคกลาง	สอบได้เปรียญทั้งหมด	109 รูปจาก 880 รูป = 12.39 %
ภาคตะวันออก	สอบได้เปรียญทั้งหมด	2 รูปจาก 84 รูป = 2.38 %

จะเห็นได้ว่า อีสานเป็นภาคที่พระได้รับการศึกษาชั้นสูงมากที่สุด ทั้ง ๆ ที่ควรจะเป็น
เป็นภาคกลางซึ่งการศึกษาพร้อมทุกอย่าง

สมมุติฐานข้อที่ 2 "ภาระหลักหรือหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ที่มีภูมิลำเนาแตกต่างกัน
จะแตกต่างกันออกไป" ทดสอบด้วย χ^2 -test ดังแสดงผลในตาราง 23

ตาราง 23 แสดงค่า χ^2 จำนวนและอัตราส่วนของพระภิกษุที่ปฏิบัติงานหรือหน้าที่
หลักในภาคต่าง ๆ

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม อัตราส่วน
เรียน-ศึกษาธรรม	194 65.8	662 70.4	64 71.9	456 68.5	397 74.2	1773 70.2
เป็นครูสอนพระ	28 9.5	127 13.5	3 3.4	90 13.5	38 7.1	286 11.3
ทำงานในวัด	73 24.7	151 16.1	18 20.2	115 17.3	100 18.7	457 16.5

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม อัตราส่วน
อื่น ๆ	0	0	4	5	0	9
	0.0	0.0	4.5	0.8	0.0	0.4
รวม	295	940	89	666	535	2525
อัตราส่วน	11.7	37.2	3.5	26.4	21.2	100

$$\chi^2 = 85.32652 \quad (df = 12) \quad p < .001$$

ผลจากการวาง แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ในภาคต่าง ๆ กันมีงานหลักหรือหน้าที่สำคัญแตกต่างกันออกไปอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 และจากจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดนั้น จะพบว่างานหลักของพระคือการเรียนหรือศึกษาธรรม รองลงมาได้แก่การทำงานต่าง ๆ ในวัด และเป็นครูสอนหนังสือพระตามลำดับ

สมมุติฐานข้อที่ 3 "ความสม่ำเสมอในการได้รับการศึกษาของพระสงฆ์ที่มีภูมิลำเนาแตกต่างกันจะแตกต่างกัน" ทดสอบโดยใช้ χ^2 -test ดังผลปรากฏในตาราง 24

ตาราง 24 แสดงค่า χ^2 จำนวนและอัตราส่วนของลักษณะในการเรียนรู้ของพระภิกษุสงฆ์ที่มีภูมิลำเนาแตกต่างกัน

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม อัตราส่วน
เรียนทุกวัน	187	315	11	361	195	1111
	59.74	32.50	11.76	53.25	35.39	42.6
เรียนไม่ทุกวัน	109	411	64	206	189	1079
	34.82	42.12	69.57	30.38	34.30	41.50

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม อัตราส่วน
ไม่ค่อยได้เรียน	117 37.38	243 23.65	17 18.48	111 16.37	167 30.31	413 15.90
รวม อัตราส่วน	313 12.03	969 37.23	92 3.53	678 26.04	551 21.17	2603 100.00

$$\chi^2 = 48.82938 \quad (df = 8) \quad p < .001$$

ผลของการทดสอบพบว่า ลักษณะหรือความถี่ของการศึกษาหลักธรรมของพระสงฆ์ที่มีภูมิฐานะแตกต่างกันจะได้รับการเรียนการสอนในลักษณะหรือความถี่ที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 และเมื่อพิจารณาจากข้อมูลจะพบว่าภาคเหนือและภาคอีสานพระสงฆ์จะได้รับการศึกษาทุกวันเป็นจำนวนกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ ของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละภาค รองลงมาได้แก่ภาคใต้ ภาคกลาง และภาคตะวันออก ตามลำดับ ในภาคตะวันออกซึ่งเรียนทุกวันน้อยมากนั้นพบว่าประมาณ 70 เปอร์เซ็นต์ ของพระสงฆ์ในภาคนี้เรียนแบบไม่ทุกวัน ส่วนภาคเหนือมีจำนวนพระสงฆ์ถึง 37 เปอร์เซ็นต์ ที่ไม่ค่อยได้เรียนซึ่งนับว่าสูงที่สุด รองลงมาได้แก่ทางภาคใต้และภาคกลาง

นับได้ว่าลักษณะและความถี่ของการให้การศึกษาแก่พระสงฆ์ไทยยังอยู่ในเกณฑ์ที่ไม่ดี มีพระที่ไม่ได้เรียนทุกวันและไม่ค่อยได้เรียนในภาคต่าง ๆ สูงมากเกินกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ของพระทั้งหมดในกลุ่มตัวอย่าง

สมมุติฐานข้อที่ 4 "เวลาที่เหลือจากการศึกษาของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่ต่างกันจะใช้ในการดำรงสมณเพศต่างกัน" ทดสอบโดยใช้ χ^2 -test ผลปรากฏตามตาราง 25

ตาราง 25 แสดงค่า χ^2 จำนวนและอัตราส่วนของการใช้เวลาที่เหลือจากการเรียน
ของพระภิกษุสงฆ์ในภาคต่าง ๆ

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม, อัตราส่วน
ฝึกวิปัสณากรรมฐาน	63 24.2	144 15.9	16 17.8	147 23.0	121 24.2	491 20.5
ช่วยกิจกรรมของวัด	146 56.2	576 63.6	44 48.9	415 64.9	290 58.0	1471 61.4
จำวัด	12 4.6	57 6.3	5 5.6	26 4.1	16 3.2	116 4.8
อยู่เฉย ๆ	39 15.0	128 14.1	21 23.3	47 7.4	73 14.6	308 12.9
อื่น ๆ	0 0.0	0 0.0	4 4.4	4 0.6	0 0.0	8 0.4
รวม	260	905	90	639	500	2394
อัตราส่วน	10.9	37.8	3.8	26.7	20.9	100.0

$$\chi^2 = 109.45067 \quad (df = 16) \quad p < .001$$

จากตารางจะพบว่า การใช้เวลาว่างจากการศึกษาของพระสงฆ์ในภูมิภาคต่าง ๆ กัน จะแตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ 0.001 และเมื่อพิจารณาจากความถี่ของงานต่าง ๆ ในแต่ละภาคแล้วพบว่า 61.4 เปอร์เซ็นต์ ใช้เวลาไปในกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด ซึ่งในจำนวนนี้ พระสงฆ์ในภาคอีสานใช้เวลาให้กับงานในวัดสูงสุด การฝึกวิปัสณากรรมฐานนั้นพระสงฆ์ในภาคตะวันออกและภาคกลางใช้เวลาน้อยที่สุด จำนวนพระที่จำวัดเวลาว่างมากที่สุดอยู่ในภาคกลาง แต่ภาคอีสานน้อยที่สุด แต่อยู่เฉย ๆ มากที่สุด ได้แก่พระสงฆ์ในภาคตะวันออก อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าประมาณ 20 เปอร์เซ็นต์ของเวลาของพระสงฆ์หมดไปโดยไร้ค่า สำหรับพระสงฆ์โดยทั่วไป

สมมุติฐานข้อที่ 5 "สถานะภาพของผู้ดูแลอบรมสั่งสอนพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกัน
จะต่างกัน" ทดสอบด้วย χ^2 -test ดังผลในตาราง 26

ตาราง 26 แสดงค่า χ^2 จำนวนและอัตราส่วนของผู้ดูแลและอบรมสั่งสอนพระภิกษุสงฆ์
ในภูมิภาคต่าง ๆ กัน

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม, อัตราส่วน
เจ้าอาวาส	148 53.4	512 54.2	48 53.3	370 55.8	257 48.9	1335 53.4
อุปัชฌาย์	38 13.7	67 7.1	10 11.1	65 9.8	52 9.9	232 9.3
พระผู้ใหญ่	50 18.1	210 22.2	8 8.9	167 25.2	117 22.2	552 22.1
พระซึ่งเป็นญาติ	1 0.4	2 0.2	0 0.0	5 0.8	7 1.3	15 0.6
พระจากวัดอื่น	3 1.1	23 2.4	0 0.0	5 0.8	12 2.3	43 1.7
ไม่มีคนอบรม	37 13.4	130 13.8	20 22.2	48 7.2	81 15.4	316 12.6
อื่น ๆ	0 0.0	0 0.0	4 4.4	3 0.5	0 0.0	7 0.3
รวม อัตราส่วน	277 11.1	944 37.8	90 3.6	663 26.5	526 21.0	2500 100.0

$$\chi^2 = 131.48561 \quad (df = 24) \quad p < .001$$

จากการทดสอบความแตกต่างของพระผู้ดูแลและอบรมสั่งสอนพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกัน พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ในจำนวนผู้ดูแลอบรมสั่งสอนพระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดนั้น มีจำนวนถึง 53.4 เปอร์เซ็นต์ ที่ได้แก่ผู้เป็นเจ้าอาวาส ประมาณ 13 เปอร์เซ็นต์ ไม่มีผู้ดูแลซึ่งในจำนวนนี้ได้แก่พระสงฆ์ในภาคตะวันออกถึง 22 เปอร์เซ็นต์ที่ไม่มีผู้ดูแลสั่งสอน และภาคใต้ 15 เปอร์เซ็นต์ นอกจากนั้นผู้ดูแลจะได้แก่พระผู้ใหญ่ในวัด และพระที่เป็นองค์อุปถัมภ์เป็นผู้ดูแล

สมมุติฐานข้อที่ 6 "ความคิดเห็นของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกันที่มีต่อหลักสูตรการศึกษาทางธรรมที่ใช้อยู่ในปัจจุบันจะแตกต่างกัน" ทดสอบโดยใช้ χ^2 -test ดังแสดงผลในตาราง 27

ตาราง 27 แสดงค่า χ^2 จำนวนและอัตราส่วนของความคิดเห็นของพระภิกษุสงฆ์ต่อหลักสูตรการศึกษาทางธรรมในภูมิภาคที่ต่างกัน

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม, อัตราส่วน
เนื้อหาสาระทาง ธรรมมากเกินไป	13 4.5	43 4.5	2 2.2	50 7.4	25 4.7	133 5.2
เป็นการเรียนภาษา บาลีมาก	10 3.4	39 4.1	1 1.1	45 6.7	34 6.4	129 5.1
ได้ความรู้ทางธรรมดี	57 19.6	178 18.7	14 15.4	177 26.3	112 21.0	538 21.2
เนื้อหาทางธรรม น้อยไป	4 1.4	16 1.7	2 2.2	19 2.8	9 1.7	50 2.0
ได้ทั้งทางธรรมและ นำไปใช้ประโยชน์	168 57.7	603 63.4	53 58.2	320 47.6	289 54.2	1433 56.5
ได้จริงทางโลก ไม่ใคร่เรียนเลย	39 13.4	72 7.6	15 16.5	58 8.6	64 12.0	248 9.8

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม อัตราส่วน
อื่น ๆ	0	0	4	3	0	7
	0.0	0.0	4.4	0.4	0.0	0.3
รวม	291	951	91	672	533	2538
อัตราส่วน	11.5	37.5	3.6	26.5	21.0	100.0

$$\chi^2 = 133.51709 \quad (df = 24) \quad p < .001$$

ความคิดเห็นของพระสงฆ์ที่มีต่อหลักสูตรการศึกษารวมที่ใช้สอนในปัจจุบัน สำหรับพระที่มีภูมิลำเนาแตกต่างกันความคิดเห็นต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .0001 สำหรับพระโดยส่วนรวมแล้ว 56.5 เปอร์เซ็นต์เห็นว่าหลักสูตรดีแล้ว แต่พิจารณาในแต่ละภาคจะพบว่า พระสงฆ์ในภาคอีสานซึ่งใช้เวลาในการศึกษาเวลาในการศึกษามากที่สุด (ตามตาราง 25) และเรียนอย่างสม่ำเสมอมากที่สุด (ตาราง 24) จะมีความเห็นว่เนื้อหาทางธรรมมากไปเรียนเป็นหลักมากเกินไปมากกว่าจำนวนพระสงฆ์ในภาคอื่น ๆ แต่ก็ยอมรับว่าได้ความรู้ไปมากกว่าพระในภาคอื่นด้วย ทั้งนี้ก็มีจำนวนไม่น้อยประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ ที่แจ้งว่าไม่ได้เรียนเลย

สมมุติฐานข้อที่ 7 "ความคิดเห็นของพระภิกษุสงฆ์ในภูมิภาคต่างกันที่มีต่อประโยชน์ที่ได้จากความรู้ในการบวชเรียนจะแตกต่างกัน" ทดสอบด้วย χ^2 -test ดังแสดงผลในตาราง 28

ตาราง 28 แสดงค่า χ^2 จำนวนและอัตราส่วนของความคิดเห็นของพระภิกษุสงฆ์
ต่อประโยชน์ที่ได้จากความรู้ในการบวชเรียนในภูมิภาคที่ต่างกัน

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม, อัตราส่วน
ช่วยแนะทางธรรม	96	332	31	191	178	828
แก่ผู้มีทุกข์	32.1	34.7	34.1	28.3	32.6	32.2
ช่วยพัฒนาสังคมหรือ ชุมชนได้	103	350	17	303	182	955
	34.4	36.5	18.7	44.9	33.3	37.2
เป็นแนวทางให้ ท่านหลุดพ้น	32	122	8	77	63	302
	10.7	12.7	8.8	11.4	11.5	11.8
เชี่ยวชาญทาง วิปัสสนากรรมฐาน	9	15	3	18	12	57
	3.0	1.6	3.3	2.7	2.2	2.2
ช่วยรักษาโรคภัย ไข้เจ็บได้	3	12	0	5	2	22
	1.0	1.3	0.0	0.7	0.4	0.9
ไม่ได้ทำอะไร	56	127	28	78	109	398
	18.7	13.3	30.8	11.6	20.0	15.5
อื่น ๆ	0	0	4	3	0	7
	0.0	0.0	4.4	0.4	0.0	0.3
รวม	299	958	91	675	546	2569
อัตราส่วน	11.6	37.3	3.5	26.3	21.3	100.0

$$\chi^2 = 132.05299 \quad (df = 24) \quad p < .001$$

จากตารางจะพบว่า ความคิดเห็นของพระสงฆ์ในภูมิภาคต่าง ๆ ที่มีต่อประโยชน์ที่ได้จากความรู้ในการบวชเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ปรากฏว่าพระสงฆ์ในภาคอีสานนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในการพัฒนาสังคมหรือชุมชนสูงสุดกว่าภาคอื่น ๆ แต่พระสงฆ์ในภาคตะวันออกไม่ได้นำความรู้ที่ได้จากบวชเรียนไปใช้อะไรเลยสูงสุดถึง 30 เปอร์เซ็นต์ นอกจากนั้นโดยทั่วไปก็อยู่ในระดับใกล้เคียงกัน

สมมุติฐานข้อที่ 8 "ความเพียงพอของอุปกรณ์การศึกษาของพระสงฆ์ในภูมิภาคต่างกัน จะแตกต่างกัน" ทดสอบโดยใช้ χ^2 -test ดังแสดงผลในตาราง 29

ตาราง 29 แสดงค่า χ^2 จำนวนและอัตราส่วนของความเพียงพอของอุปกรณ์การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในภาคต่าง ๆ

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม , อัตราส่วน
มีอย่างเพียงพอ	142 48.1	467 50.7	51 59.3	215 32.4	206 40.2	1081 43.6
มีไม่เพียงพอ	115 39.0	382 41.5	21 24.4	367 55.3	251 49.0	1136 45.8
ไม่มีเลย	25 8.5	42 5.1	4 4.7	58 8.7	31 6.1	165 6.7
ไม่มีการเรียนไม่มี อุปกรณ์	13 4.4	25 2.7	6 7.0	21 3.2	24 4.7	89 3.6
อื่น ๆ	0 0.0	0 0.0	4 4.7	3 0.5	0 0.0	7 0.3
รวม	295 11.9	921 37.2	86 3.5	664 26.8	512 20.7	2478 100.0

$$\chi^2 = 147.75870 \quad (df = 16) \quad p < .001$$

ในด้านอุปกรณ์การศึกษาของพระสงฆ์ในภาคต่าง ๆ กันนั้นพบว่ามีความเพียงพอของอุปกรณ์การศึกษาของพระภิกษุสงฆ์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ในจำนวนนี้ภาคกลางและภาคตะวันออกมีความเพียงพอประมาณ 50 เปอร์เซ็นต์ ของพระสงฆ์ในแต่ละภาค ที่มีปริมาณไม่เพียงพอสูงสุดคืออีสาน รองลงมาคือภาคใต้ ไม่มีอุปกรณ์เลยมากที่สุดคือภาคอีสานและภาคเหนือ อย่างไรก็ตามที่พบว่ามีความเพียงพอดังกล่าวก็อยู่ในเกณฑ์แค่ประมาณ 50 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น

สมมุติฐานข้อที่ 9 "ความเพียงพอของหนังสืออ่านประกอบการศึกษาของพระสงฆ์ในภูมิภาคต่างกันจะแตกต่างกัน" ทดสอบด้วย χ^2 -test ดังแสดงผลในตาราง 30

ตาราง 30 แสดงค่า χ^2 จำนวนและอัตราส่วนของความเพียงพอของหนังสือประกอบการเรียนของพระภิกษุสงฆ์ในภาคต่าง ๆ

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม อัตราส่วน
มีมากเพียงพอ	137 46.8	505 55.2	55 65.5	248 37.9	255 50.4	1200 48.9
มีน้อยไม่พอ	121 41.3	360 39.3	23 27.4	352 53.7	220 43.5	1076 43.9
ไม่มีเลย	19 6.5	26 2.8	0 0.0	35 5.3	12 2.4	92 3.8
ไม่มีการเรียน การสอน	16 5.5	24 2.6	2 2.4	17 2.6	19 3.8	78 3.2
อื่น ๆ	0 0.0	0 0.0	4 4.8	3 0.5	0 0.0	7 0.3
รวม	293	915	84	655	506	2453
อัตราส่วน	11.9	37.3	3.4	26.7	20.6	100.0

$$\chi^2 = 143.07695 \quad (df = 16) \quad p < .001$$

ผลจากการวิเคราะห์ความแตกต่างของความเพียงพอของหนังสือประกอบการเรียนของพระสงฆ์ในภูมิภาคต่างกัน พบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ผลก็ยังยืนยันว่าภาคอีสานมีอันดับของความไม่เพียงพอสูงสุด รองลงมาได้แก่ภาคใต้และภาคเหนือตามลำดับ และในจำนวนที่มีความเพียงพอแล้วก็มีความเพียงพอประมาณ 48 เปอร์เซ็นต์ ของจำนวนพระภิกษุทั้งหมด

สมมุติฐานข้อที่ 10 "วิธีการที่ใช้ในการเรียนการสอนทางธรรมของพระสงฆ์ในภูมิภาคต่างกันจะแตกต่างกัน" ทดสอบด้วย χ^2 -test ดังแสดงผลในตาราง 31

ตาราง 31 แสดงค่า χ^2 จำนวนและอัตราส่วนของวิธีการเรียนการสอนของพระภิกษุสงฆ์ในภาคต่าง ๆ

จำนวน อัตราส่วนตามภาค	ภาค เหนือ	ภาค กลาง	ภาค ตะวันออก	ภาค อีสาน	ภาค ใต้	รวม อัตราส่วน
อธิบายและให้จด	78	326	22	210	141	777
	26.8	35.6	26.2	32.3	28.8	32.0
ศึกษาค้นคว้าด้วย ตนเอง	27	65	5	65	54	216
	9.3	7.1	6.0	10.0	11.0	8.9
การอภิปราย	7	21	9	26	8	71
	2.4	2.3	10.7	4.0	1.6	2.9
หลายวิธีตามความ เหมาะสม	179	502	44	347	286	1358
	61.5	54.9	52.4	53.3	58.5	55.9
อื่น ๆ	0	1	4	3	0	8
	0.0	0.1	4.8	0.5	0.0	0.3
รวม	291	915	84	651	489	2430
อัตราส่วน	12.0	37.7	3.5	26.8	20.1	100.0

$$\chi^2 = 98.27534 \quad (df = 16) \quad p < .001$$

ผลจากการทดสอบพบว่า วิธีการที่ใช้ในการเรียนการสอนทางธรรมของ พระภิกษุสงฆ์ในภูมิภาคที่ต่างกันจะแตกต่างกันออกไปอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 พบว่าภาคอีสานซึ่งขาดอุปกรณ์การสอน และภาคกลางซึ่งมีอุปกรณ์มากกว่า มีการใช้อธิบายและให้จดมากที่สุด แต่เมื่อมาพิจารณาถึงวิธีที่ใช้หลาย ๆ วิธีตามความเหมาะสมแล้ว พบว่าภาคเหนือดีที่สุด รองลงมาเป็นภาคใต้ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคตะวันออกตามลำดับ แต่พบว่ามีกรณีอธิบายในภาคตะวันออกมากที่สุด ภาคอีสานรองลงมา ภาคกลาง และภาคตะวันออกจะใช้เวลาศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองน้อยกว่าภาคอื่น ๆ

สมมุติฐานข้อที่ 11 "ทัศนคติต่อการศึกษาและการดำรงสมณเพศของพระสงฆ์ใน ภูมิภาคต่างกันจะแตกต่างกัน" ทดสอบด้วย ANOVA ดังแสดงผลในตาราง 32

ตาราง 32 แสดงผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของคะแนนทัศนคติของพระ ภิกษุสงฆ์ในภาคต่าง ๆ ที่มีต่อการศึกษาและการดำรงสมณเพศของ สงฆ์ไทย

Source of Variation	SS	df	MS	F
Main effects	5217.547	4	1304.387	1.430
Location	5217.547	4	1304.387	1.430
Explained	5218.000	4	1304.500	
Residual	2365963.0	2594	912.091	
Total	2371181.0	2594	912.695	

$p > .10$

จากตารางจะเห็นได้ว่า โดยส่วนรวมทั้งหมดความคิดเห็นหรือทัศนคติของพระ ภิกษุสงฆ์ที่มีต่อการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติ

เมื่อแยกพิจารณาความแตกต่างของความแปรปรวนของทัศนคติต่อการศึกษาระหว่าง
จะได้ดังตาราง 33

ตาราง 33 แสดงค่าเฉลี่ยเลขคณิตและความแปรปรวนของคะแนนทัศนคติของ
สงฆ์ต่อการศึกษาในภาคต่าง ๆ

ภูมิภาค	N	$\bar{X}$	SD	SD ²
ภาคเหนือ	313	40.24	9.95	99.003
ภาคกลาง	968	43.61	10.23	104.653
ภาคตะวันออก	92	44.34	10.74	115.348
ภาคอีสาน	674	46.81	9.65	93.123
ภาคใต้	550	40.46	9.70	94.090
รวม	2597			506.217

ตาราง 34 แสดงผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของคะแนนทัศนคติต่อการ
ศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในภาคต่าง ๆ

Source of Variation	SS	df	MS	F
Main effects	1487.581	4	371.895	0.413
Location	1487.581	4	371.895	0.413
Explained	1488.000	4	372.000	0.414
Residual	2317921.000	2577	899.465	
Total	2319409.000	2581	898.467	

$p > .001$

ผลจากการนำเสนอว่า ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างทัศนคติทางด้านการศึกษาของพระสงฆ์ในภาคต่าง ๆ ดังนั้น จึงได้หันมาพิจารณาถึงความแตกต่างของทัศนคติต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในภาคต่าง ๆ ซึ่งพิจารณาจากค่าของมัชฌิมเลขคณิตและค่าความแปรปรวนแล้ววิเคราะห์ความแปรปรวนที่พบดังผลปรากฏในตาราง 35

ตาราง 35 แสดงค่ามัชฌิมเลขคณิตและค่าความแปรปรวนของคะแนนทัศนคติของพระภิกษุสงฆ์ต่อการดำรงสมณเพศของพระสงฆ์ไทย

ภูมิภาค	N	$\bar{X}$	S	S^2
ภาคเหนือ	312	26.21	10.13	102.617
ภาคกลาง	963	24.64	11.52	132.710
ภาคตะวันออก	92	40.58	8.94	79.924
ภาคอีสาน	664	42.67	6.26	39.188
ภาคใต้	545	37.39	8.79	77.264
รวม	2576			431.703

ตาราง 36 แสดงผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนของคะแนนทัศนคติของพระสงฆ์ต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในภาคต่าง ๆ

Source of Variation	SS	df	MS	F
Main effects	554.224	4	136.056	30.384***
Location	554.224	4	136.056	30.384***
Explained	554.227	4	136.304	30.384***
Residual	11517.258	2572	4.478	
Total	12061.484	2576	4.682	

p < .001

ผลปรากฏว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติของทัศนคติต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในภาคต่าง ๆ ที่ระดับ .001 และเมื่อพบว่าแตกต่างกันแล้ว ต้องการทดสอบว่าทัศนคติของภาคใดจะดีกว่ากัน จึงต้องทำการวิเคราะห์โดยใช้ q - statistics ของ Newman Keuls ดังปรากฏผลในตาราง 37

ตาราง 37 แสดงการทดสอบความแตกต่างของมัธยิมเลขคณิตโดยใช้ q -statistics ของ Newman Keuls

		$\bar{X}_4$	$\bar{X}_3$	$\bar{X}_5$	$\bar{X}_1$	$\bar{X}_2$
		42.67	40.58	37.59	26.21	24.64
อีสาน	$\bar{X}_4$	-	2.090*	5.28*	16.46*	18.03*
ตะวันออก	$\bar{X}_3$		-	3.19*	14.37*	15.94*
ใต้	$\bar{X}_5$			-	11.38*	12.95*
เหนือ	$\bar{X}_1$				-	1.57
กลาง	$\bar{X}_2$					-
		r	2	3	4	5
$\sqrt{\frac{MS}{n}}$ w p. 95		(r, 2571)	1.625	1.838	1.964	2.053
		(* P < .05)				

ผลการทดสอบจากตาราง 37 แสดงให้เห็นว่า ทัศนคติต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยนั้น เมื่อเรียงตามลำดับของค่ามัธยิมเลขคณิตแล้ว พบว่าทัศนคติต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยในทางที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนานั้นมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ระหว่างพระสงฆ์ในแต่ละภาค อธิบายโดยละเอียดได้ว่าพระสงฆ์ในจังหวัดของภาคอีสานมีทัศนคติต่อการดำรงสมณเพศตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ดีที่สุด รองลงมา

ได้แก่พระสงฆ์ในจังหวัดภาคตะวันออก ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคกลางตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบอีกว่าทัศนคติของพระสงฆ์ในแต่ละภาคเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างเป็นรายคู่แล้วแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ทุกคู่ ยกเว้นทัศนคติของพระสงฆ์ในภาคเหนือและภาคกลางคู่เดียว เท่านั้นที่ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สรุปผลการทดสอบในตอน 4 ได้แก่ดังนี้คือ

พระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างที่อยู่ในภูมิภาคต่างกันจะมีระดับการศึกษาชั้นสูงทางสายสงฆ์ต่างกัน มีงานหรือหน้าที่ของพระต่างกันได้รับการศึกษาเล่าเรียนทางธรรมวินัยแตกต่างกัน ใช้เวลาที่เหลือจากการศึกษาในลักษณะที่ต่างกัน มีผู้ที่ให้การศึกษาอบรมต่างกัน มีความคิดเห็นและความพอใจในหลักสูตรของสงฆ์ต่างกัน วิธีการที่ใช้ในการเรียนการสอนแตกต่างกัน มีอุปกรณ์การเรียนการสอนตลอดจนหนังสือเพียงพอแตกต่างกัน นำความรู้ที่ได้ไปใช้แตกต่างกัน ทั้งหมดนี้ความแตกต่างที่พบนั้นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 นอกจากนี้พระสงฆ์ในภูมิภาคต่าง ๆ ยังมีความแตกต่างกันด้านทัศนคติที่ดีต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติของทัศนคติต่อการศึกษาของสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกันนั้นเลย

สรุป - อภิปรายผลและขอเสนอแนะ

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

ในการวิจัยเรื่อง "การศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย" ครั้งนี้ มุ่งที่จะไต่หาค้นถึงสภาพที่แท้จริงของการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยในปัจจุบัน เพื่อจะได้เป็นแนวทางใหญ่ที่เกี่ยวของกับสถาบันศาสนาทราบข้อเท็จจริงและมองเห็นแนวทางในการส่งเสริมปรับปรุงและแก้ไขสภาวะต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ให้ดีขึ้นและ/หรือดีขึ้น ๆ ขึ้นไป เพื่อจะได้ดำรงไว้ซึ่งสถาบันศาสนาอันเป็นสถาบันหลัก หนึ่งในสามสถาบันที่ช่วยไทยประเทศไทยคงความเป็นเอกราชในทุก ๆ ด้านได้ตั้งแต่อดีตกาลมาจนทุกวันนี้ ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยเล็งเห็นความสำคัญของสถาบันศาสนา ซึ่งได้รวมจิตใจคนไทยเข้าด้วยกันตลอดมา จนเราสามารถพิสูจน์ให้ศัตรูของประเทศทั้งใกล้ไกลได้ตระหนักถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนไทยมาแล้วในอดีต แต่ถ้าวินิจฉัยตามที่สถาบันศาสนาหมกความหมายลงสำหรับคนไทย วันนั้นคงจะเป็นวันที่คนไทยหมดโอกาสไกรจงเพลงชาติของไทย และเรียกประเทศของตนเองว่า "ประเทศไทย" หรือ "แผ่นดินสยาม" อีกต่อไป

ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงตั้งจุดมุ่งหมายในการวิจัยไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาทัศนคติของพระสงฆ์ที่มีต่อการศึกษาที่ท่านได้รับในขณะบำเพ็ญสมณเพศว่าเป็นที่พอใจหรือไม่เพียงไร
2. เพื่อศึกษาทัศนคติต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในปัจจุบันว่ามีทิศทางไปในลักษณะใดบ้าง
3. เพื่อศึกษาภาระหน้าที่และการดำรงสมณเพศของสงฆ์ที่มีต่อตนเอง ต่อชุมชนและสังคมว่ามีมากน้อยเพียงใด
4. เพื่อศึกษาความแตกต่างของการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในภูมิภาคต่าง ๆ กันว่าแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

5. เพื่อทราบแนวทางในการทะนุบำรุงพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น เพื่อสร้างเสริมความมั่นคงให้แก่สถาบันหลักของชาติอันมีผลทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมในการกำจุนความมั่นคงของประเทศชาติให้คงอยู่ตลอดไป

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. การทราบว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีความพอใจต่อการศึกษที่ท่านได้รับหรือไม่นั้น จะเป็นแนวทางในการแก้ไขการศึกษาของพระสงฆ์ให้ดีขึ้น อันเป็นการส่งเสริมการศึกษาแก่ประชาชนโดยทางอ้อม เมื่อพระได้รับการศึกษาก็ ผลย่อมถูกถ่ายทอดไปสู่ประชาชนด้วย

2. การทราบทัศนคติต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในปัจจุบันจะเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนของสงฆ์ส่วนน้อยที่ทำให้เกิดความมัวหมองแก่สถาบันศาสนาในปัจจุบันให้ลดน้อยลงหรือหมดไป

3. การทราบภาระและหน้าที่ของพระสงฆ์จะช่วยให้เป็นเครื่องมือในการพิจารณา เวลาว่างและการใช้เวลาของพระโดยทั่วไป เพื่อการปรับปรุงแก้ไขให้ท่านใช้เวลาให้ถูกต้อง เพื่อลดข้อบกพร่องและความยุ่งยากต่าง ๆ ของพระให้หมดไป

4. การทราบความแตกต่างของการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในภูมิภาคต่างกันว่าแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไรนั้น จะช่วยให้มองเห็นจุดบกพร่องในแต่ละภาคได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านั้นให้ตรงจุดยิ่งขึ้นและได้ผลคุ้มค่าและทันต่อเหตุการณ์มากขึ้น

5. ผลจากการศึกษาจะเป็นแนวทางในการขยายการศึกษาของพระสงฆ์ทั่วประเทศให้กว้างขวางออกไป อันจะเป็นการขยายการศึกษานอกระบบออกไปโดยอัตโนมัติและโดยได้รับความเต็มใจจากชาวชนบท ซึ่งจะเป็นผลดีต่อภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ ของประเทศทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาทำกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ 2 ประเภทคือพระครูซึ่งทำหน้าที่เป็นครู เป็นผู้ให้การศึกษแก่พระ และพระทั้งที่เป็นผู้เรียนจากพระครูเหล่านั้นและไม่ได้เรียนจากพระครู โดยเก็บข้อมูล

จากกลุ่มตัวอย่างในภาคต่าง ๆ ของประเทศทั้ง 5 ภาคทั่วประเทศ

กลุ่มตัวอย่าง

ในขั้นแรกทำการสำรวจชื่อวัดแสดงสถานที่ตั้งในทุกจังหวัด โค้ววัดที่สามารถติดต่อสื่อสารได้ ทั้งการเกินทางและไปรษณีย์ 2853 วัด สุ่ม 15 เปอร์เซ็นต์ของวัดจากจำนวนดังกล่าวโดยการจับสลาก ได้วัดในทุกจังหวัดมาทั้งหมด 428 วัด

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ส่งแบบสอบถามเกี่ยวกับการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยออกไปตามวัดในกลุ่ม ตัวอย่างทั้งที่เกินทางไปเก็บข้อมูลเองและส่งไปทางไปรษณีย์ จำนวนข้อมูลที่ส่งออก 21580 ฉบับ ได้กระดาคำตอบกลับมา 4946 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 23 ของจำนวนแบบสอบถามทั้งหมด ใช้เวลา ในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งสิ้น 5 เดือน เมื่อแยก剔กระดาคำตอบที่ใช่ได้ไว้แล้ว ได้คำตอบที่มีอยู่ ตามเกณฑ์ที่วางไว้ (ดูรายละเอียดที่ 1) จำนวน 2603 ฉบับ จากจำนวนวัดทั้งหมดจาก 59 จังหวัด

การจักรกระทำกับข้อมูล

ใช้เครื่องจักรกลในการคำนวณช่วยแยกประเภทของข้อมูล คิดค่าสถิติพื้นฐาน ตลอดจนคำนวณ ค่า χ^2 -test, ANOVA และ q-statistic

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ได้แกแบบสอบถามทัศนคติต่อการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อ การวิจัยนี้โดยเฉพาะ โดยการรวบรวมจากเอกสารอ้างอิง การสัมภาษณ์และผู้เกี่ยวข้องนำมา รวมเป็นแบบสอบถาม 2 ตอนคือ ตอนแรกเป็นแบบเลือกตอบแต่ละข้อมีตัวเลือกจาก 3-7 ตัวเลือก ตามความเหมาะสมของเรื่องที่จะถาม ทดลองเครื่องมือ วิเคราะห์คุณภาพได้ว่ามีอำนาจจำแนกสูง (ดูภาคผนวก ก.) ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.9014 ทั้งหมดนี้ให้ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้เกี่ยวกับพระภิกษุ เป็นผู้ตรวจสอบความครอบคลุมของเนื้อหาให้ตรงกับจุดมุ่งหมายที่ต้องการ ซึ่งถือว่า Face Validity ก็

ตัวแปรตาม (Dependent Variable) ได้แก่ : การศึกษาของสงฆ์ และการดำรงสมณเพศของสงฆ์ ซึ่งแยกได้อีกดังนี้ (ภูมิที่ 1 ประกอบ)

- การศึกษาชั้นสูงตามหลักสูตรสงฆ์ แยกย่อยเป็น 5 ตัวแปร
- ภาระหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ แยกย่อยออกเป็น 4 ตัวแปร
- ความสม่ำเสมอในการได้รับการเรียนการสอนแยกย่อยเป็น 3 ตัวแปร
- การใช้เวลารว่างจากการเรียนของพระสงฆ์ แยกย่อยเป็น 4 ตัวแปร
- สถานภาพของผู้นับเลื่อมรมสั่งสอนพระ แยกย่อยเป็น 6 ตัวแปร
- ความคิดเห็นต่อหลักสูตรทางธรรม แยกย่อยเป็น 6 ตัวแปร
- ความคิดเห็นต่อประโยชน์ของความรู้ที่ได้ แยกย่อยเป็น 6 ตัวแปร
- ความเพียงพอของอุปกรณ์การศึกษา แยกย่อยเป็น 4 ตัวแปร
- ความเพียงพอของหนังสืออ่านประกอบ แยกย่อยเป็น 4 ตัวแปร
- วิธีการเรียนการสอน แยกย่อยเป็น 5 ตัวแปร

ตัวแปรต้น (Independent Variable) ได้แก่ ภูมิฐานะของสงฆ์ แยกออกได้เป็น 5 ตัวแปร คือ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคอีสาน และภาคใต้

สมมุติฐานในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ นอกจากการสำรวจข้อมูลซึ่งแสดงถึงสถานะของการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยในปัจจุบันแล้ว ได้มีการศึกษาเปรียบเทียบโดยได้ตั้งสมมุติฐานในการวิจัยไว้ดังนี้

1. ระดับการศึกษาชั้นสูงตามหลักสูตรสงฆ์ของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกัน จะแตกต่างกันออกไป
2. ภาระหลักและหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกันจะแตกต่างกัน
3. ความสม่ำเสมอในการได้รับการศึกษาของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่ต่างกันจะแตกต่างกัน
4. เวลาที่เหลือจากการศึกษาของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่ต่างกันจะใช้ในการดำรงสมณเพศต่างกัน

5. สถานะภาพของบุญและบรมสิ่งสอนพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกันจะต่างกัน
6. ความคิดเห็นของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกันที่มีต่อหลักสูตรการศึกษาทางธรรมที่ใช้สอนในปัจจุบันจะแตกต่างกัน
7. ความคิดเห็นของพระภิกษุสงฆ์ในภูมิภาคต่างกันที่มีต่อประโยชน์ที่ได้จากความรู้ในการบวชเรียนจะแตกต่างกัน
8. ความเพียงพอของอุปกรณ์การศึกษาของพระสงฆ์ในภูมิภาคต่างกันจะแตกต่างกัน
9. ความเพียงพอของหนังสืออ่านประกอบการศึกษาของพระสงฆ์ที่มีอยู่ในภูมิภาคต่างกันจะแตกต่างกันออกไป
10. วิธีการที่ใช้ในการเรียนการสอนของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่แตกต่างกันจะแตกต่างกัน
11. ทักษะคติต่อการศึกษาและการดำรงสมณเพศของพระสงฆ์ในภูมิภาคที่ต่างกันจะแตกต่างกัน

ผลของการศึกษา

จากกลุ่มตัวอย่างที่สุ่มได้ในทั้ง 5 ภาคนั้น มีจำนวนทั้งสิ้น 2603 องค์ ในจำนวนนี้เป็นพระสงฆ์ที่มาจากภาคเหนือ 12 เปอร์เซ็นต์ ภาคกลาง 37 เปอร์เซ็นต์ ภาคตะวันออก 3.5 เปอร์เซ็นต์ ภาคอีสาน 26 เปอร์เซ็นต์ และภาคใต้ 21 เปอร์เซ็นต์ (ตาราง 1) ในจำนวนของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างนี้ 61.80 เปอร์เซ็นต์มีอายุต่ำกว่า 30 ปี แต่ถ้านับจำนวนอายุต่ำกว่า 40 ปีจะมีจำนวนถึง 71.60 เปอร์เซ็นต์ (ตาราง 2)

ระดับการศึกษาของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างก่อนที่จะมาบวชเรียนทางพุทธศาสนานั้น 80.30 เปอร์เซ็นต์ มีความรู้เกินต่ำกว่า ม 6. หรือ มศ.3 ในจำนวนนี้ประมาณ 27 เปอร์เซ็นต์มีความรู้เกินต่ำกว่า ป.4 และมีเพียง 1.2 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นมีความรู้จนถึงชั้นปริญญาตรี (ตาราง 3) ในจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดคนนี้มีผู้ที่ได้รับการบวชเรียนมาต่ำกว่า 2 พรรษาถึง 54.7 เปอร์เซ็นต์ ที่เหลือมีอายุการบวชเกินกว่า 2 พรรษาขึ้นไป (ตาราง 4)

จุดมุ่งหมายของการศึกษาของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างที่สำคัญที่สุดคือการศึกษาค้นคว้า ซึ่งมีมากถึง 43 เปอร์เซ็นต์ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด เพื่อแทนพระคุณพ่อแม่ 28.9 เปอร์เซ็นต์ บวชตามประเพณี 19.8 เปอร์เซ็นต์ แสวงหาเพื่อหวังผลทางศาสนาเพื่อตนเองจะได้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงนั้นมีเพียง 8.2 เปอร์เซ็นต์ (ตาราง 5) ในบรรดาผู้ที่มาบวชเรียนในกลุ่มตัวอย่างนี้ 60.9 เปอร์เซ็นต์มีอาชีพกสิกรรม (ตาราง 6) และเมื่อมาบวชเรียนแล้วจะพบว่าไปพยายามศึกษาค้นคว้าตามจุดมุ่งหมายที่ต้องการจนได้ความรู้ตามหลักสูตรทางธรรมตั้งแต่ต้นจนกระทั่งขึ้นไปถึง 72 เปอร์เซ็นต์ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด มีเพียง 38 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่ไม่ทำอะไรเลย (ตาราง 7) ซึ่งผลก็สอดคล้องกับตาราง 8 ที่ไต่ถามหาที่สำคัญหรือภาระหลักของพระสงฆ์ที่บวชเรียนในวัดต่าง ๆ ซึ่งมีจำนวนถึง 68.10 เปอร์เซ็นต์ที่รายงานว่าเรียนหรือศึกษาธรรม (ตาราง 8) และในการเรียนการสอนจะได้รับการสอนทุกวันสม่ำเสมอเพียง 42.70 เปอร์เซ็นต์ ไม่ทุกวัน 41.50 เปอร์เซ็นต์ ส่วนไม่ค่อยได้เรียน 15.90 เปอร์เซ็นต์ (ตาราง 9)

สำหรับผู้ทำหน้าที่เป็นผู้อบรมสั่งสอนและให้ความรู้ทั้งทางพระธรรมและทางวินัยสงฆ์นั้น 51.30 เปอร์เซ็นต์ คือเจ้าอาวาส มีพระที่นับตามจากวัดอื่นมาให้ความรู้เพียง 1.70 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่เหลือรองลงมาคือพระผู้ใหญ่ในวัดมี 21.20 เปอร์เซ็นต์ (ตาราง 10) ในเวลาว่างจากการเรียนมี 56.50 เปอร์เซ็นต์ของกลุ่มตัวอย่างจะทำกิจกรรมของวัด ใช้เวลาในการฝึกกรรมฐาน-วิปัสสนา 18.90 เปอร์เซ็นต์ นอกนั้นจำวัดและอื่น ๆ ซึ่งรวมทั้งหมดอยู่เลย ๆ (ตาราง 11)

เมื่อสอบถามทัศนคติต่อการเป็นครูสอนพระ พบว่ามีผู้ที่จะสามารถเป็นครูสอนพระได้ ทั้งที่ชอบและเป็นได้เมื่อจำเป็นถึง 61 เปอร์เซ็นต์ (ตาราง 12) แต่เมื่อรวมทัศนคติเกี่ยวกับหลักสูตรที่เรียนพบว่าเห็นด้วย 75.80 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งเห็นว่าเป็นหลักสูตรที่ให้ความรู้ก็นำไปใช้ได้จริง มี 12 เปอร์เซ็นต์ที่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อหลักสูตรโดยให้ความเห็นว่า เนื้อหาทางธรรมมากไปเรียนเป็นหลักมากไป หรือบางคนก็ว่าเนื้อหาทางธรรมน้อยไปบ้าง (ตาราง 13) และเมื่อสอบถามถึงประโยชน์จากการเรียนการสอนที่ได้รับว่าใช้ในแง่ใดบ้างก็พบว่า 69 เปอร์เซ็นต์นำไปใช้ในการแนะนำธรรมแก่ผู้ทุกข์เข็น ช่วยพัฒนาสังคมและชุมชน ช่วยรักษาโรคร้ายไข้เจ็บ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือบุคคลอื่นทั้งสิ้น แต่จะมีจำนวน 13.80 เปอร์เซ็นต์ใช้เพื่อตัวเอง และ 17.20 เปอร์เซ็นต์ไม่ทำอะไรเลย (ตาราง 17)

อุปกรณ์การสอนและหนังสืออ่านประกอบสำหรับการศึกษาระดับชั้น ประถม 40-45 เปอร์เซ็นต์ของกลุ่มตัวอย่างเห็นตรงกันว่าพอเพียง นอกนั้นยังไม่พอหรือไม่มีเลย (ตาราง 14,15) การเรียนการสอนที่จัดอยู่ในชั้นที่ใจไหนสมัยคือใจหลาย ๆ วิธีการตามความเหมาะสมของเนื้อหาซึ่งได้ถูกนำมาใช้สอนกลุ่มตัวอย่างประมาณครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด และอีก 30 เปอร์เซ็นต์ ยังคงใช้วิธีการดั้งเดิมคือบอกใจและท่อง (ตาราง 16)

เมื่อพิจารณาทัศนคติต่อการศึกษารวมของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างแล้วส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ดีมาก ประมาณ 90 เปอร์เซ็นต์ของกลุ่มตัวอย่างที่รายงานว่าทำให้เข้าใจพุทธศาสนามากขึ้น และนำความรู้ที่ได้ไปใช้จริง ๆ 85 เปอร์เซ็นต์เสนอให้สอนทั้งทางโลกและทางธรรมควบกันไป 74 เปอร์เซ็นต์เห็นควรให้ขยายการศึกษาให้สูงขึ้น และมีถึง 60 เปอร์เซ็นต์ ที่เสนอให้พระภิกษุเรียนธรรมเป็นภาษาไทย และมี 71 เปอร์เซ็นต์ ที่เห็นว่าพระภิกษุใช้เวลาทั้งหมดสำหรับการเรียนทางธรรม (ตาราง 18)

ผลจากการสำรวจทัศนคติต่อการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยนั้น แยกได้เป็นทัศนคติในเชิงบวก และเชิงลบ สำหรับทัศนคติในเชิงบวกนั้น 86 เปอร์เซ็นต์เชื่อว่าวินัยสงฆ์ช่วยให้ผู้บวชเริ่มมีจิตใจดีขึ้น 80 เปอร์เซ็นต์เชื่อว่าการนั่งวิปัสณากรรมฐานเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับพระ ทำให้จิตใจเบาบางจากกิเลส สำหรับเรื่องการฉันอาหาร 2 เวลา การออกบิณฑบาต การทำวัตรเช้าและเย็น ตลอดจนการออกไปเป็นธรรมทูตตามสถานที่ต่าง ๆ เป็นเรื่องจำเป็นของพระในอัตราที่สูงกว่าร้อยละ 72 ถึง 90 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด

ทัศนคติในเชิงลบนั้น ที่น่าสังเกตคือ 64 เปอร์เซ็นต์ของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างไม่เห็นด้วยกับการที่พระสงฆ์ต้องปฏิบัติตามวินัยสงฆ์ทุกข้อสำหรับสังคมในปัจจุบัน มีถึง 38 เปอร์เซ็นต์เห็นว่าพระภิกษุควรเสาะหาได้ สำหรับเรื่องการคุมประพฤติตามงานต่าง ๆ และการปฏิบัติวัตรทั้งวินัยนั้น 59 เปอร์เซ็นต์เห็นว่าไม่ควรห้ามสำหรับสงฆ์ 47 เปอร์เซ็นต์เห็นว่าสิ่งอำนวยความสะดวกเช่น รถยนต์ ตู้เย็น ฯลฯ เป็นสิ่งไม่ควรห้ามสำหรับสงฆ์ ตลอดจนการเปิดป้ายห้างร้านและสถานที่ต่าง ๆ ที่มีพระสงฆ์มากถึง 43 เปอร์เซ็นต์ที่เชื่อว่าเป็นหน้าที่ของสงฆ์ช่วย

นอกจากนั้นในเรื่องการทำนายโชคเคราะห์ พระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างเชื่อว่าไม่ผิดสำหรับสงฆ์ถึง 38 เปอร์เซนต์ เช่นเดียวกันในเรื่องของการปลุกเสกเครื่องรางของขลังก็มีผู้เป็นกลุ่มตัวอย่างเชื่อว่าเป็นสิ่งที่พระสงฆ์ทำได้เป็นจำนวนถึง 53 เปอร์เซนต์ของทั้งหมด และมี 43 เปอร์เซนต์เชื่อว่าเรื่องของไสยศาสตร์เป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในพุทธศาสนา (ตาราง 19)

ในเรื่องที่เกี่ยวกับกิจกรรมประจำวันของพระสงฆ์ผลจากการสำรวจชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์ในภาคอีสานประพฤติปฏิบัติกิจกรรมประจำวันได้เหมาะสมที่สุด ใช้เวลาในการดำรงสมณเพศได้อย่างเหมาะสมที่สุด รองลงมาได้แก่พระสงฆ์ในภาคตะวันออก ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคกลางน้อยที่สุด ตามลำดับ ยกเว้นในด้านการสวดศพ การออกปฏิบัติงานสังคม พระในภาคกลางมีกิจกรรมในปริมาณที่มากที่สุด แต่ในด้านการช่วยชาวบ้านพัฒนาชุมชนและปัจเจกสองประการนี้พระสงฆ์ในภาคกลางไม่ได้รายงานว่าได้ปฏิบัติเลย (ตาราง 21)

การทดสอบสมมุติฐานทั้ง 11 ข้อนั้น ตั้งแต่ข้อที่ 1-10 ผลการทดสอบโดยใช้ χ^2 -test พบว่าตัวแปรต้นทุกตัวของพระภิกษุสงฆ์มาจากภูมิภาคที่แตกต่างกันนั้น มีความแตกต่างกันในตัวแปรตามอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ยกเว้นความแตกต่างของทัศนคติโดยส่วนรวมของการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยที่ไม่พบความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่เมื่อแยกทดสอบโดยการตรวจสอบด้วย ANOVA แล้ว พบว่าทัศนคติต่อการศึกษามองว่าพระสงฆ์ในภูมิภาคต่างกันไม่แตกต่างกัน แต่ทัศนคติต่อการดำรงสมณเพศหรือการปฏิบัติตนเองของพระสงฆ์มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และเมื่อตรวจสอบโดยการเปรียบเทียบค่ามัธยฐานเลขคณิตของคะแนนที่ได้จากการทดสอบทัศนคติในด้านการดำรงสมณเพศนี้ พบว่าพระสงฆ์ในภาคอีสานที่สูงสุด รองลงมาได้แก่ภาคตะวันออก ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคกลางตามลำดับ โดยที่มีความแตกต่างกันของค่ามัธยฐานเลขคณิตของแต่ละภาคในทุกๆที่ทำการเปรียบเทียบยกเว้นแต่ไม่พบความแตกต่างระหว่างมัธยฐานเลขคณิตของคะแนน ทัศนคติของภาคเหนือและภาคกลางอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเท่านั้น

การอภิปรายผล

ในการอภิปรายผลของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะแบ่งการอภิปรายผลออกเป็น 3 ตอนดังนี้

- ตอน 1 การศึกษาของสงฆ์ไทยในปัจจุบัน
- ตอน 2 การดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยในปัจจุบัน
- ตอน 3 ข้อจำกัดของการศึกษาค้นคว้า

ตอน 1 การศึกษาของสงฆ์ไทยในปัจจุบัน จากผลของการสำรวจจากัดกันเฉพาะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างพบว่า จากจำนวนพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่าง 2603 รูปนั้น 71.60 เปอร์เซ็นต์เป็นพระที่อยู่ในวัดธรรมจักร ซึ่งเป็นวัดที่แข็งแรง พื้นฐานการศึกษาเดิมของกลุ่มตัวอย่างเหล่านั้นมีได้วาอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างต่ำ คือ 80.30 เปอร์เซ็นต์ มีการศึกษากว่า 6 หรือ มศ. 3 และประมาณ 27 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนนี้มีความรู้เดิมต่ำกว่า ป.4 จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมี 43.10 เปอร์เซ็นต์รายงานว่าการมุ่งหมายในการบวชคือเพื่อศึกษาหาความรู้ ในบรรดาตัวอย่างเหล่านั้นอาชีพหลักก่อนจะเข้ามาบวชคืออาชีพเกษตรกรรมซึ่งมีจำนวนถึง 60.90 เปอร์เซ็นต์ และเมื่อบวชเข้ามาแล้ว พบว่าในกลุ่มตัวอย่างเหล่านั้นมีเพียง 36.10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่ไม่ได้รู้ถึงหลักสูตรของสงฆ์เลย นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างก็ยังเป็นผู้ที่บวชเกินกว่า 1 พรรษาและยาวนานถึง 5 พรรษาเป็นจำนวนถึง 59 เปอร์เซ็นต์ แต่พระที่บวชนาน 6 พรรษาขึ้นไปจะเหลืออยู่เพียง 22.40 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น

จากผลการสำรวจทั้งหมดค่อนข้างพอประมาณได้ว่า คนไทยส่วนใหญ่ที่มีความรู้ต่ำ มีอาชีพทางเกษตรกรรม เป็นผู้เข้ารับการบวชเรียนมากที่สุด ซึ่งน่าใจได้ว่า คนกลุ่มนี้เป็นคนที่ไม่มีโอกาสเรียนในชั้นสูง ๆ ในตอนเด็กอันอาจเนื่องจากความยากจน อยู่ห่างไกลการคมนาคมและไกลความเจริญ ซึ่งก็ยอมรับโดยทั่วไปว่าโลกเขาวโรชาวนาของไทย บุคคลที่ขาดโอกาสเหล่านั้นจึงต้องศึกษาเพิ่มเติมโดยอาศัยการบวชเรียน เป็นโอกาสสำคัญที่จะทำให้ได้ทั้งตอบแทนคุณพ่อแม่ รักษานบพรมนิยมไทยเดิม และเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ตนเอง ทั้งหมดนี้สอดคล้องกับความนึกเห็นของ จามจุรี โณ ซึ่งเชื่อว่าการบวชเรียนในพุทธศาสนาเป็นกลไกในการให้การศึกษาแก่กุลบุตรชาวไทยอีกส่วนหนึ่ง (จามจุรี โณ 2512 : 36) และสอดคล้องกับบทความที่แสดงความคิดเห็นของพระราชวรมนี (พระราชวรมนี พุทธจักร กัณยาน 2522 : 6-14) ที่ว่า "... การที่วัดเป็นแหล่งการศึกษามาแต่โบราณนั้นเป็นช่องทาง ก่อความเป็น

ทางผ่านที่จะให้ลูกหลานของตนได้รับการศึกษาตามมีตามได้ จะเห็นได้ว่าภิกษุสามเณรที่บวชอยู่ประจำวัด ส่วนใหญ่ทั่วประเทศ เป็นผู้มาจากครอบครัวที่ยากจนในชนบทห่างไกล พระภิกษุสามเณรเหล่านั้น หลังไหลเข้าสู่วัดในเมือง และวัดในกรุงเพื่อการศึกษาขั้นสูงขึ้นไป ..."

ทั้งหมดนี้หมายความว่า "ถ้าไม่มีวัด ชาวชนบทและคนยากจนมากมายเท่านี้จะไม่มีโอกาสได้เล่าเรียน ... (มหาพาลงกรณราชวิทยาลัย 2517 : 11) จากเอกสารอ้างอิงทั้งสามชนิดนี้ ทำให้แน่ใจได้ว่าผลการศึกษาดังกล่าวเป็นจริงในสภาพปัจจุบัน และมองเห็นได้ว่าการให้การศึกษแก่พระนั้นจัดไว้เป็นการให้การศึกษานอกระบบชนิดหนึ่งด้วย "ซึ่งกลายเป็นว่าคณะสงฆ์ลงทุนผลิตคนให้แก่รัฐ โดยรัฐไม่ลงทุน" (พระราชวรานี 2517:56) แต่ในปัจจุบันเสียงสะท้อนกลับกลายเป็นมีโชคความดีของวัด แต่กลายเป็นว่าคนที่ไร้โอกาสจะได้ศึกษาเล่าเรียนในชั้นสูงด้วยความยากไร้และค้อยโอกาสนั้น กลับเป็นผู้ที่ได้รับค่าเบาะเย้ยจากกลางว่าเอาเปรียบสังคม จึงควรที่สถาบันสงฆ์และรัฐบาลจะต้องแกไขขอทราบเหล่านี้ให้เกิดความเสมอภาคขึ้น โดยให้จัดสภาพการของวัดให้คนที่มีความรู้ได้นิยมเข้ามาศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น ความเหลื่อมเหล่งของสังคมอันอาจเกิดจากคนส่วนหนึ่งที่ใกล้ชิดจะลดน้อยลง และคนที่คอยโอกาสส่วนหนึ่งจะไม่มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนในสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ใดมากขึ้น

หลักสูตรสงฆ์ที่สอนกันอยู่ในปัจจุบันคืออยู่แถวความความกึกเหินของพระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างถึง 75.80 เปอร์เซ็นต์ มีผู้ให้ความกึกเหินว่าในการบวชเรียนหลักสูตรเน้นทางธรรมมากไป ควรจะให้เรียนรูทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไปเพื่อจะนำไปใช้ได้ในชีวิตจริงและช่วยเหลือบุคคลในชุมชนได้ในเรื่องนี้ผู้เห็นด้วยถึง 75 เปอร์เซ็นต์ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด (ตาราง 18 ข้อ 17) นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างยังมีความกึกเหินเกี่ยวกับการเรียนการสอนของพระสงฆ์ที่จะบวชเพียงพรรษาเดียวว่าไม่ควรเรียนเป็นภาษาบาลี ทั้งนี้ผู้เห็นด้วยกับความกึกเหินข้อนี้ 59.7 เปอร์เซ็นต์

ข้อมูลจากการศึกษาที่ได้มาเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนของพระสงฆ์ดังกล่าวข้างต้นนี้ ตรงกับข้อคิดเห็นของ ส.ศิริรักษ์ (ส.ศิริรักษ์ 2522:126-127) ซึ่งเขียนไว้ว่า "...ยิ่งถนนหนทางที่อยู่ห่างไกลกรุง วิธีการศึกษาโดยอาศัยกาสาพัศค์เป็นสื่อมีอยู่มาก กรันได้การศึกษาพอควรแล้วพระเหล่านั้นก็มีภาระศาสนาออกมาสู่โลก ซึ่งก็เป็นการชอบ ... สำหรับผู้บวชระยะสั้น เข้มก็ไม่ได้อ่อนกัน

อย่างจริง ๆ จัง ๆ จนสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงจรรยา บวโกวาท ขึ้น
แต่แล้วหลายทอดหลายวัดก็สอนนวกภิกษุที่จะสึกใน 3-4 เดือนนั้น โดยเน้นไปในทางวินัยมากเกินไป
น่าจะเน้นไปในทางกัมมปฏิบัติ ให้เขาเอาธรรมะไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตจริงมากกว่า ... "

เมื่อนำผลไปพิจารณาประกอบกับศึกษาค้นคว้าของแบบสอบถามก็พบว่าส่วนมากผู้ที่ตอบให้ความเห็น
ในเรื่องหลักสูตร เน้นธรรมวินัยมากเกินไปได้แก่พระที่มีอายุน้อย และบวชเรียนพรรษาน้อย ซึ่งก็คง
จะไล่ลาสิกขาบวชออกไปเป็นฆราวาสในอนาคต หรือไม่ก็อาจเป็นพระสงฆ์ที่มองเห็นประโยชน์ที่จะได้
จากตัวพระไปใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมมากกว่าส่วนตนก็ได้

"... การเลือกเรียนวิชาของฆราวาสแบบวิชา เช่น จีวิทยา ปรังษา
วาทศิลป์ สังคมวิทยา ศิลปวัฒนธรรม ทั้งนี้เป็นต้นเท่านั้น ๆ ต้องมีความสัมพันธ์กับพุทธธรรม
โดยตลอด ทั้งนี้เพื่อพระจะได้รู้จักนำเอาพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้กับสังคมสมัยใหม่ ... "

(ส. ศิวรักษ์ 2522:123) สำหรับเรื่องการเรียนรู้เป็นภาษาบาลีควรจะเรียนในหมู่พระที่มีพรรษา
มากกว่า 1 พรรษาขึ้นไปเพื่อจะได้เข้าใจในสาระธรรมได้ลึกซึ้ง การที่พระภิกษุต้องมาเรียน
พระธรรมวินัยเป็นภาษาบาลีนั้น เป็นการยากที่จะเข้าใจทั้งภาษาบาลีและพระธรรมวินัยได้อย่างลึกซึ้ง
ภายในเวลา 3 เดือนหรือ 1 พรรษา

การให้การศึกษามีภาษาไทยแก่พระภิกษุเหล่านั้น ถือว่าเป็นของทำได้และจะทำ
"เพราะแก่นของพระพุทธศาสนานั้นเป็นอภิปรัชญา คนรุ่นใหม่รับได้ ถ้าเราสามารถทำให้เขาเข้าใจได้..."

(ส. ศิวรักษ์ 2522:199) ฉะนั้น ในความสำคัญของสังคมปัจจุบัน การปรับปรุงการศึกษาของพระสงฆ์
ที่สนองตามความต้องการของสังคม โดยไม่ลืมอุดมคติสูงสุดทางศาสนา และมุ่งให้พระสงฆ์ปัจจุบันเป็น
ศาสนทายาทที่ทันสมัยนั้น ถือได้ว่าเป็นการปรับตัวให้รวมกับความเปลี่ยนแปลง สภาพการณ์อย่างนี้
ย่อมจะทำให้เยาวชนไทย เข้ามารับบริการจากสงฆ์ตามประเพณีดั้งเดิมอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งอยู่
เป็นหลักชัยของศาสนาหรือเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ สำหรับท่านที่ลาสิกขาแล้วด้วย (ถาวร 2523 : 30)
สำหรับปัญหาที่ว่าให้พระสงฆ์มีแบบแผนธรรมมากไปนั้น จรูญ วงศ์สายัณห์ ก็เห็นด้วย
กับความคิดนี้โดยได้ความคิดเห็นว่า วิถีทางโลกที่พระภิกษุสงฆ์จะได้รับจากการศึกษาวิชาสามัญมากขึ้นนั้น
".....จะเป็นเครื่องมือในการที่จะพัฒนาจิตใจ

ที่จะทำให้พระภิกษุสามเณรเหล่านั้นสามารถเข้าใจความเป็นไปในโลกนี้ ใฝ่ค้นกับอุบาทว์กุณาสกิล ซึ่งเราจะเทศนาสั่งสอนต่อไป เพราะว่าเขาจะมีความรู้อะไร เรารู้เท่า ๆ กับคนเหล่านั้น ..."

(จรรยา วังศายัณห์ 2517:17) ปัญหาของพระเณรที่ไม่อยากเรียนก็จะลดน้อยลง การตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์เห็นเป็นการสมควร แม้ว่าทางคณะสงฆ์จะเล็งเห็นว่าจะเป็นเครื่องเร้าให้ผู้เขามาบวชเรียนเพื่อหาผลประโยชน์จากการเรียนทางโลกมากกว่า (สยามรัฐ วันจันทร์ที่ 5 พฤศจิกายน 2522:1,12) แต่ถ้ามองวิเคราะห์ให้ถี่ถ้วนว่าผลการศึกษาในทางโลกจะตกอยู่กับใคร จะตกอยู่กับคนไทยซึ่งเป็นทรัพยากรมนุษย์มีหรือ ? เมื่อเขาเหล่านั้นได้รับการศึกษาทางธรรมไปค้วย แน่่อนใ้ความบุคคลที่ได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์แล้ว แม้จะลาสิกขาออกไปก็จะเป็นทรัพยากรของประเทศที่มีคุณภาพทั้งทางด้านความรู้และจิตใจ ส่วนเรื่องธรรมวินัยของพระจะขาดตกบกพร่องไปนั้นจากการสำรวจพบว่าพระภิกษุสงฆ์ที่บวชเรียนในปัจจุบันยังมีเวลาว่างมากพอที่จะไ้ใช้เวลาไปในการอบรมมณีสัยและธรรมวินัยให้แก่พระที่บวชเรียนได้มากยิ่งขึ้น

ในเรื่องของเวลาที่ใช้ในการเรียนของพระ เค้าที่สำรวจได้มีการเรียนทุกวันสัปดาห์ละประมาณ 42.70 เปอร์เซ็นต์ และไม่ได้เรียนเลยถึง 16 เปอร์เซ็นต์ ในจำนวน 16 เปอร์เซ็นต์นี้ถ้าเทียบกับจำนวนพระที่มีอยู่เป็นแสน ๆ องค์ทั่วประเทศแล้วจะพบว่าเป็นจำนวนที่น่าเป็นห่วง อาจเป็นได้ว่าพระในจำนวน 16 เปอร์เซ็นต์นี้เองที่ทำให้สังคมของพระถูกกำหนดคติเห็นจากคนกลุ่มหนึ่งว่า สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันที่เอาเปรียบสังคมก็ได้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย :2517, 23-25) สำหรับส่วนของพระสงฆ์ที่ไม่ได้เรียนทุกวันนั้น ก็น่าเสียสยเวลาที่ผ่านไปของพระแต่ละองค์ที่ไม่ได้มีโอกาสจะเล่าเรียนได้เต็มที่ได้สมกับความมุ่งมั่นประสงค์ความรู้ในการบวชเรียน สมควรที่ทางคณะสงฆ์จะได้จัดให้มีการกำหนดเวลาหรือตารางเรียนตามวัดต่าง ๆ ให้เป็นไปในแนวเดียวกันและเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้รับการศึกษาเท่าเทียมกัน

พระครูที่จะทำหน้าที่สอนพระที่เขามารับการบวชเรียนนั้น ผลจากการศึกษาพบว่า ประมาณ 50 เปอร์เซ็นต์ได้แก่เจ้าอาวาส รองลงมาได้แก่พระผู้ใหญ่ ในกรณีนี้จะพบว่าอาจจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งกรรมที่ทำให้การเรียนการสอนของพระส่วนใหญ่ไม่ไ้รับอย่างสม่ำเสมอหรือทุกวัน เพราะเจ้าอาวาสมักจะต้องประกอบพิธีทางสงฆ์ ไปปฏิบัติภารกิจซึ่งเป็นเรื่องราวการที่ทางคณะสงฆ์สั่งมาหรือต้องไปปฏิบัติกิจของสงฆ์ตามที่ผู้มีอำนาจเป็นต้น นอกจากนั้นยังพบว่า "พระที่สนใจในการสอน

มักจะสอนเฉพาะในเวลาที้นานว่างเท่านั้น " (เอนส์ เบ็นซ์, 2512:155) ในประเด็นนี้ถ้าคุณผลจากทัศนคติของพระทอการ เป็นครูแล้วจะพบว่า 70 เปอร์เซ็นต์ของกลุ่มตัวอย่างชอบเป็นครูและ/หรือจำเป็นก็เป็นผู้ได้ ถ้าให้การศึกษาอบรมในด้านความรู้ทางวิชาชีพครูเข้าไปในหลักสูตรสงฆ์สำหรับพระที่บวชเรียนเกินกว่า 1 พรรษาแล้ว ครูที่จะสามารถสอนพระอื่น ๆ ได้ก็จะมีมากกว่าปัจจุบันและไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่ อาจแบ่งกันสอนหลาย ๆ องค์ เป็นการผ่อนภาระแก่พระรูปใหญ่หนึ่งเพียงรูปเดียว การเรียนการสอนก็จะมีประสิทธิภาพดีขึ้น เพราะพระหลายรูปช่วยกันสอน ไม่หนักเกินไปก็สามารถเตรียมการสอน คนกว่าได้มากขึ้น การขาดแคลนพระสงฆ์ในชนบท จนเหลือแต่หลวงตาเฝ้าวัดนั้นมีใช่เป็นปัญหาที่จะต้องโยนความผิดไปโทษมหาวิทยาลัยสงฆ์ แต่เป็นเรื่องที่พอแก้กันได้ในระดับของวัด ถ้าทางคณะสงฆ์เพียงแต่กำหนดแผนนโยบายในการให้การศึกษาของสงฆ์ให้แน่นอน เพิ่มสอนหลักสูตรครูลงไปกับการศึกษา แม้ไม่ได้มากหรือมีประสิทธิภาพเท่านักเรียนที่จบจากสถาบันครู แต่ก็คงจะดีกว่าที่จะไม่ได้ทำอะไรเลยมากนัก

สำหรับเรื่องอุปกรณ์การเรียนการสอนตลอดจนหนังสือซึ่งส่วนใหญ่ไม่เพียงพอ นั้น ทางกรมการศาสนาได้สังเกตเห็นในกรณีนี้ ได้พยายามจัดตั้งแผนกตำราและห้องสมุดขึ้น เพื่อการเผยแพร่หนังสือเพื่อเป็นความรู้ในการเรียนการสอนแก่พระ ต่อมาได้ถูกยุบแผนกนี้ไปตามคำสั่งของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 269 วันที่ 17 พฤศจิกายน 2515 (ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 269 2515 : 34-35) กรมการศาสนาจึงมอบงานและหนังสือต่าง ๆ ในห้องสมุดให้กองวัฒนธรรมไป ซึ่งปัจจุบันขยายงานเป็นสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ งานในกรณีนี้จึงไม่ได้ขยายงานต่อไป แหล่งป้อนความรู้แก่ภิกษุสามเณรจึงหมดสิ้นไป ซึ่งสมควรที่วัดทุกวัดจะได้หันมาสนใจในการจัดตั้งห้องสมุดของตนเองโดยหาสถานที่ในวัดนั่นเอง หนังสือก็จะได้มาจากการทอดผ้าป่า หนังสือและการบริจาคเป็นวิทยาทานให้แก่วัดของอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายกอย ๆ ทำไปก็จะเพิ่มขึ้นเอง ถ้าไม่เริ่มทำแล้ววันนี้แล้วจะเหมาะสมสำหรับการเริ่มต้น

จากการสำรวจในเรื่องของประโยชน์หรือความรู้ที่ได้จากการบวชเรียนของพระภิกษุสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่าง พบว่าพระสงฆ์ที่บวชเรียนแล้วสามารถนำความรู้ไปใช้เพื่อสังคมโดยรวมได้ถึง 69 เปอร์เซ็นต์ ใช้ประโยชน์เพื่อตนเอง 14 เปอร์เซ็นต์ และไม่ได้ทำอะไรเลย 17 เปอร์เซ็นต์

สำหรับ 2 ประเภทหลังนี้รวมแล้วมีจำนวน 31 เปอร์เซนต์ ซึ่งน่าจะได้นำเอาความรู้ไปช่วยพัฒนาสังคมไทยให้ดีขึ้นในภายภาคหน้าซึ่งสังคมทั้งทางศาสนาและทางโลกกำลังเสื่อมลง พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันจำเป็นจะต้องมีจิตสำนึกในหน้าที่ซึ่งตามพุทธทระณะที่ว่า "ถูกรักนุทั้งหลายเรอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่มหาชน" (มหาพุทธคณาภิธาน 2522 : 2) ทั้งนี้จะกระทำใ้ก็ต้องมีการจัดการอบรม สัมมนา เผยแพร่แนวทางในการนำความรู้ที่ได้จากการบวชเรียนไปใช้ในทางที่ถูกต้องตามความเหมาะสมและไม่ขัดกับพระธรรมวินัยต่าง ๆ โดยเน้นหนักในด้านของการพัฒนาชุมชน และศีลธรรม จริยธรรม ตลอดจนกาานิยมต่าง ๆ ของไทย

เมื่อทำการทดสอบความแตกต่างของความถี่เห็นหรือทัศนคติของพระสงฆ์จากภูมิภาคต่าง ๆ ที่มีต่อการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยแล้ว ไม่พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และเมื่อแยกมาทดสอบความแตกต่างของทัศนคติต่อการศึกษาของสงฆ์เพียงอย่างเดียวของพระสงฆ์ในภูมิภาคต่าง ๆ ก็ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเช่นเดียวกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการศึกษาของสงฆ์ทั่วประเทศนั้นถูกกำหนดขึ้นตามหลักสูตรตามแนวทางและตามกฎเกณฑ์ของคณะสงฆ์ในส่วนกลางซึ่งทำหน้าที่บริหารกิจการสงฆ์

สำหรับการทดสอบสมมุติฐานข้ออื่น ๆ จากข้อที่ 1 ถึง 10 นั้น พบว่ามีความแตกต่างกันอยู่ในแต่ละภาค (ดังแสดงในตาราง 22-31) ความแตกต่างในทั่วประเทศต่าง ๆ ที่ได้มานั้นพบว่า แตกต่างกันในด้านการศึกษาที่ระดับของการศึกษาที่ได้รับเมื่อบวชเรียนแล้ว จำนวนพระที่ทำหน้าที่ในการเรียนการสอน ความสม่ำเสมอของการศึกษาเล่าเรียน การใช้เวลาวางจากการเรียน สถานภาพของครูผู้ฝึกอบรมพระ ความถี่เห็นเกี่ยวกับหลักสูตรทางธรรม ประโยชน์ที่นำความรู้ไปใช้ได้ ความเพียงพอของอุปกรณ์-หนังสือ รวมทั้งวิธีการสอนซึ่งความแตกต่างในทุก ๆ กรณีนี้ ล้วนแล้วแต่สาเหตุซึ่งอาจเนื่องจากความไม่เสมอภาคกันของสภาพแวดล้อม ความเจริญของวัดที่ศึกษาเล่าเรียนอยู่ ฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละวัด ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ก็พอสรุปได้ว่ายังไม่มีสิ่งใดอยู่ในสภาพที่พร้อมและสมบูรณ์สำหรับการศึกษาของพระสงฆ์ในแต่ละภาคเลย ที่ว่าแตกต่างกันก็หมายถึงแตกต่างกันในความมีมากน้อยต่างกัน แต่ถาพิจารณาให้ละเอียดแล้วพบว่าแต่ละภาคก็ยังคงขาดและอยู่ในสภาพที่ต้องการ การแก้ไขปรับปรุงแทบทั้งสิ้น

ตอน 2 การดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยในปัจจุบัน จากผลการศึกษาจะพบว่า กิจกรรมหรือกิจวัตรของสงฆ์ที่ได้จากการสำรวจครั้งนี้ส่วนใหญ่ก็จะเป็นไปตามวินัยสงฆ์ อันคับหนึ่งของกิจกรรมที่พระสงฆ์ปฏิบัติคือการอ่านหนังสือ แต่เมื่อพบว่าจำนวนหนังสือที่พระสามารถจะอ่านได้มีไม่พอกับความต้องการแล้วนั้น หนังสือที่พระนำมาอ่านเป็นกิจกรรมสูงสุดนั้นจะเป็นหนังสือประเภทอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวกับทางพระด้วยหรือไม่ เรื่องนี้จะได้คำนึงถึง รองลงมาของกิจกรรมที่พระทำมากที่สุดคือ การพัฒนาวัด - ทำความสะอาดที่อยู่ การจำวัด - พักผ่อน ฯลฯ (ดูตามตาราง 21) แต่ถาพิจาณาเปรียบเทียบกิจกรรมที่เป็นหน้าที่ของสงฆ์ตามธรรมเนียมแล้วพบว่าพระสงฆ์ในอีสานดีที่สุดในเรื่องความประพฤติตามพระวินัยในเรื่องต่าง ๆ อยู่ในเกณฑ์สูงสุดโดยเฉลี่ย รองลงมาได้แก่พระภิกษุในภาคตะวันออก ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคกลางอยู่ในอันดับหลังสุด เช่น ในเรื่องบิณฑบาต พระภิกษุในภาคอีสานปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวัน ถึงร้อยละ 38.22 ของพระในภาคอีสาน แต่ในภาคกลางมีปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวัน เพียงร้อยละ 4.89 เท่านั้น "...สมัยนี้ที่จะหาพระผู้ใหญ่ถือบิณฑบาตเป็นวัตรก็หายากแล้ว เพียงแต่การท้าวทรวงมนต์ก็ขาดกัน แม้ในวัดใหญ่วัดโต....." นอกจากนั้น "ในด้านการปฏิบัติธรรม พระรุ่นใหม่ ๆ ของเราที่เรียนรู้อยู่สูง ๆ ก็มักจะเลิกกัน นี่ก็มาได้รับการเอาใจใส่ ให้พระได้ปฏิบัติธรรมกันอย่างจริงจัง ๆ จัง ๆ ดังแต่ก่อน เพราะที่ที่พระอาจารย์สอนกันมีฐานันท์ยังมีอยู่หลายสำนัก โดยเฉพาะทางภาคอีสานและภาคใต้ ถ้าคณะสงฆ์จะมีมาตรการให้พระใหม่ที่มาวัดได้เท่านั้น ๆ พรรษาเรียนสูงถึงขั้นนั้น ๆ ต้องออกไปฝึกหัดอบรมอริยาสีปละเท่านั้น ๆ เดือน ก็เห็นที่จะเป็นประโยชน์แต่ฝ่ายเดียว....." (ส. ศิวรักษ์ 2522 : 125) จากข้อความของ ส. ศิวรักษ์ ทั้งสองตอนนี้จะทำให้เห็นได้ว่าผลการวิจัยสอดคล้องกับความเป็นจริงในปัจจุบัน ซึ่งก็สอดคล้องกับสมมุติฐานการวิจัยข้อที่ 11 เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการดำรงสมณเพศของสงฆ์เท่านั้น ที่ว่าในภูมิภาคต่างกันพระสงฆ์มีการดำรงสมณเพศต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ซึ่งก็เห็นได้ชัดจากผลการศึกษาว่า ภาคอีสานดีที่สุดในเรื่องลักษณะที่ค้อยกว่าเพื่อน คือภาคกลาง ในความหมายที่ว่าดีที่สุดในที่นี้ ก็มีความหมายถึงดีกว่าภาคอื่น ๆ เมื่อเปรียบเทียบกัน แต่ถ้าดูจากตาราง 21 แล้วจะพบว่าไม่ได้ตีความหมายว่าสมบูรณ์และไม่มีข้อบกพร่องเลย ในความดี

ที่สุดของการปฏิบัติตนหรือการดำรงสมณเพศของสงฆ์ในภาคอีสานนั้นก็ยังไม่อยู่ในเปอร์เซ็นต์ที่สูงพอ ซึ่งจะเห็นได้ว่าไม่มีกิจวัตรใดที่ควรจะทำและเป็นหน้าที่สงฆ์ที่ใดจะแนบความถี่อย่างมากสุด ถึง 50 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนสงฆ์ในภาคอีสานนั่นเอง

สำหรับภาคกลางที่วัดน้อยที่สุดนั้น ในกิจบางชนิด เช่น การพัฒนาชุมชน เป็น 0 ปัจจุบัน เป็น 0 คือไม่มีใครรายงานว่าอยู่ในกิจวัตรสงฆ์เลย ถึงแม้ว่าจะมีบ้างแต่ก็คงจะน้อยมากจนลืมนึกถึง จึงไม่ใคร่รายงานไว้เลย แต่การสวดศพ และการปฏิบัติงานสังคมตามที่ถูกนิมนต์ไป เช่น เปิดป้ายห้างร้านต่าง ๆ นับได้ว่าเป็นกิจวัตรอันดับหนึ่งของสงฆ์ในภาคกลาง ซึ่งสูงกว่าภาคอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด "วัดเวลานี้มีประโยชน์ต่อคนกรุงเทพฯ มากที่สุด คือวัดเป็นที่ตั้งศพ เพราะศพนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสัมปรายภพคติประโยชน์.....พระร่ำรวยมาก เพราะสัมปรายภพคติประโยชน์" และ ".....พระพุทธศาสนาจะมีประโยชน์ต่อสังคมนั้น ให้เน้นสัมปรายภพคติประโยชน์ให้น้อยลง เน้นกิจกรรมที่มีคติประโยชน์ให้มาก และพยายามประยุกต์ปรมาตมคติประโยชน์อยู่ตลอดเวลา....." (ส. ศิวรักษ์ 2522 : 192 - 193) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผลการศึกษาก็สอดคล้องกับสภาพของปัญหาทางสงฆ์ในปัจจุบัน

นอกจากนั้นเมื่อพิจารณาทัศนคติต่อการดำรงชีวิตในสมณเพศของสงฆ์แล้ว ยังพบว่า มีทัศนคติในเชิงลบบางประการที่ควรจะได้อภิปรายถึง เช่น 64 เปอร์เซ็นต์ของพระภิกษุสงฆ์ที่เห็นว่าการปฏิบัติตามวินัยสงฆ์ทุกข้อไม่เหมาะสมกับสังคมในปัจจุบัน ในข้อนี้ถ้าพิจารณาแล้วจะพบว่า เนื่องจากปัญหาของสังคมเกิดขึ้นมากมายอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างเฉียบพลันของสังคม คนปรับตัวไม่ทันและยังหันไปรับเอาวัฒนธรรมของชาติอื่นเข้ามาประพจน์ปฏิบัติกันอีก อะไรก็ตามเมื่อปฏิบัติกันมาก ๆ เข้า ก็ตกทอดมาจนทำให้ผู้ปฏิบัติตามเกิดความไม่เข้าใจความหมายแห่งการกระทำของตนอย่างชัดเจน เห็นคนอื่นเขาทำได้เขาพูดกันว่าสังคมเปลี่ยนอะไร ๆ มันต้องยอมเปลี่ยนตาม เพื่อให้ทันกัน พระก็เลยคิดว่าวินัยสงฆ์ก็ควรได้รับการแก้ไขไปด้วย วินัยบางข้อก็เลยถูกภาวะของสังคมบังคับให้พระเข้าใจเอาเองว่าควรเปลี่ยนแปลงไปด้วยได้ ทั้งนี้เพราะพระเหล่านั้นขาดความรู้ความเข้าใจในศาสนาและวินัยสงฆ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกันอยู่ถูกต้องนั่นเอง ควรจะได้ให้การศึกษาย่างถูกต้องกระจ่างแจ้งแก่พระ ซึ่งก็คงเกี่ยวข้องกับการสอนให้เป็นภาษาไทยมากกว่าเป็นภาษาบาลีในพรรษาแรกของการบวชดังได้กล่าวไว้แล้ว

ผลจากการศึกษาพบว่า 59 เปอร์เซ็นต์ได้ให้ความเห็นว่าไม่ควรห้ามพระสงฆ์ ไทโรทัศน์และมหรสพต่าง ๆ และ 38 เปอร์เซ็นต์ยอมรับว่าการสวดเสเฮฮาในหมู่สงฆ์พึงกระทำได้นั้น ก็คงเนื่องมาจากสาเหตุของความไม่เข้าใจวินัยสงฆ์ว่าพระพุทธรูปองค์ใดทรงกำหนดไว้เพื่ออะไรนั่นเอง ความไม่เข้าใจก่อให้เกิดการเข้าใจอย่างผิด ๆ ได้ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นนี้

สำหรับเรื่องความเชื่อของพระสงฆ์ในปัจจุบันในเรื่องของการคุ้มครอง การปลุกเสก เครื่องรางของขลัง และพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ต่าง ๆ นั้น มีพระสงฆ์เป็นจำนวนมากที่เห็นว่าทำได้ไม่ผิด ในประเด็นนี้พบว่า "เป็นมิจนาอาชีวะ เป็นการเลี้ยงชีพด้วยกิจจานุวิชาณิกมหาศีลและนิคมรรคองค์ที่ห้า" (นิธิพนธ์ ชาลีจันทร์ 2523 : 158) ในจำนวน 47 เปอร์เซ็นต์ของพระที่เห็นว่าเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ไม่เป็นสิ่งที่ต้องห้ามสำหรับสงฆ์นั้น ก็ถือได้ว่า "นิคมัชฌิมศีลข้อ 2 ยังติดสุข เป็นเวทนาขันธอย่างหนึ่ง" (นิธิพนธ์ ชาลีจันทร์ 2523 : 158)

จากการศึกษาพบว่าพระภิกษุสงฆ์มีเวลาว่างในแต่ละวันและแต่ละช่วงมากซึ่งใช้ในการจำวัด และพักผ่อน ดังจะเห็นได้จากตาราง 21 ว่าการจำวัดและการพักผ่อนเป็นกิจวัตรที่พระทำและมีความถี่สูงสุดเป็นอันดับที่สาม ถ้าได้มีการนำเอาเวลาเหล่านี้ไปใช้ในการพัฒนาชุมชน ช่วยเหลือชาวบ้านทั้งทางจิตใจ ทางเศรษฐกิจและสังคมให้เพิ่มขึ้นแล้วจะเป็นการดำรงสมณเพศตามพุทธวัจน ส่วนที่ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2522 : ปกหน้าค่านใน) ทั้งนี้เพราะงานด้านพัฒนาที่พระสงฆ์ในกลุ่มตัวอย่างทำในขณะที่อยู่ในอันกับรองจากสุดท้าย และไม่ปรากฏว่าได้มีการปฏิบัติในข้อนี้สำหรับพระในภาคกลาง แต่กลับพบว่ามีพระในภาคกลางทำกิจวัตรที่มีความถี่สูงสุดคือ การสวดศพ และการปฏิบัติงานทางสังคมตามที่ถูกนิมนต์ไปซึ่งดูจากต้นฉบับคำตอบมักได้แก่ งานเปิดป้ายห้างร้านและโรงงานต่าง ๆ กับงานทำบุญ รายได้ของวัดในกรุงขณะนี้อันดับหนึ่งได้แก่การสวดศพ ถึงกับบางวัดมีบัญชีทางให้ดูว่าจะตั้งศพและสวดด้วยราคาอะไร เป็นการเน้นในเรื่องของการแสวงหาผลาผล ซึ่งถือว่านิคมัชฌิมศีลข้อ 10

(นิธิพนธ์ ชาลีจันทร์ 2523 : 158) ในขณะที่เกี่ยวกับการปลงอาบัติของสงฆ์ซึ่งถือว่าสำคัญในการดำรงสมณเพศของสงฆ์กลับตกไปเป็นอันดับที่ 3 จากสุดท้ายซึ่งแสดงว่าพระทำกันน้อยมาก โดยเฉพาะในภาคกลางและภาคเหนือ ซึ่งถือว่าเป็นภาคที่เจริญทำเป็นกิจวัตรแค่ประมาณ 6 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น แต่ในภาคอีสานทำถึง 44 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งก็ไม่ถึงครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่าง นับได้ว่าอยู่ในเกณฑ์ที่น่าวิตกยิ่งนัก

เมื่อพิจารณาผลของการศึกษาทัศนคติและกิจวัตรของสงฆ์ในปัจจุบันแล้ว อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าวินัยของสงฆ์หย่อนลงไปจากดั้งเดิมมาก ความประพฤติของสงฆ์ในสายตาของชาวบ้านในปัจจุบันเสื่อมถอยในค่านิยมของความบริสุทธิ์สูงมาก แต่จะไปโทษในพระสงฆ์อย่างเดียวว่าท่านประพฤติปฏิบัติไม่ดีย่อมไม่เป็นการยุติธรรม ความบกพร่องทั้งหลายเหล่านั้นถ้าได้วิเคราะห์อย่างยุติธรรมถึงสาเหตุของพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้องในสายตาของชาวบ้านแล้ว ย่อมจะพบว่าสาเหตุนั้นมาจากความไม่รู้หรือความไม่เข้าใจอันเนื่องมาจากการให้การศึกษาแก่สงฆ์ไปได้ผล "...เป็นเพราะพระไม่สามารถทำหน้าที่ตามบทบาทของท่านได้ ทำไมท่านจึงทำไม่ได้ เพราะอะไร ก็เพราะเราให้การศึกษาท่านไม่พอ การให้การศึกษาแก่พระเป็นความรับผิดชอบของสังคมด้วยหรือไม่ สังคมไม่เอาใจใส่เรื่องนี้หรือเปล่า....." (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2517 : 68)

นอกจากเหตุผลที่กล่าวแล้วจะพบว่า ตัวพระเอง หรือสังคมของพระก็ประสบปัญหาด้วย "...ปัญหาของพระคือพะวงปัญหาของตัวเอง ปัญหาที่ถูกเจ้าอาวาสบีบบ้าง ปัญหาที่ต้องมาเรียนมหาวิทยาลัย บ้าง ปัญหาบิดบาบาคตอนเข้าอาจจะไม่พอนั้นบ้าง...." "...วัดในกรุงเทพฯ นั้นไม่ใช่จะอยู่ได้ง่าย ต้องหมอบแล้วหมอบอีกเพราะในเวลานี้เจ้าอาวาสส่วนมากเป็นเผด็จการ ไม่ใช่ธรรมาธิปไตย...." (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2522 : 26 - 35)

ด้วยเหตุผลทั้งหมดข้างต้น ปัญหาของความประพฤติหรือการดำรงสมณเพศของพระที่ผิดเพี้ยนไปจากค่านิยมของไทยในอดีตมานั้น จึงเห็นได้ว่ามิได้มีมาจากสาเหตุที่ตัวพระอย่างเดียว มีมาจากสาเหตุของการศึกษาที่ท่านได้รับไม่เพียงพอ และจากสภาพของสังคมแวดล้อมที่มีบริบทความประพฤติของพระในปัจจุบัน การแก้ไขจะแก้ไขที่พระเพียงอย่างเดียวไม่ได้

จำเป็นต้องแก้ไขพร้อม ๆ กันไปทั้งทางด้านตัวพระโดยให้ทางคณะสงฆ์ศึกษาและปรับปรุง ข้อบัญญัติให้รัดกุม ให้การศึกษาให้ความรู้ความเข้าใจในศาสนาอย่างถูกต้องแน่ชัด และปรับปรุงแก้ไขสังคยสงฆ์ให้เป็นไปตามแนวทางที่พระพุทธองค์ได้ทรงสั่งสอนไว้ให้ดีขึ้น

ตอน 3 ข้อจำกัดของการศึกษาค้นคว้า ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ มีข้อจำกัดหลายประการคือ

1. กลุ่มตัวอย่างที่ได้มาจากการสุ่มนี้ได้มาไม่ทุกจังหวัด และข้อมูลที่ได้มาเสียไปมากเนื่องจากความไม่รู้หนังสือ ไม่เข้าใจวิธีการตอบแบบสอบถาม รวมทั้งความไม่ตั้งใจในการตอบแบบสอบถาม ตลอดจนความเกรงกลัวอำนาจของกรมการศาสนาด้วย จึงนับได้ว่าในข้อที่เป็นคำถามปลายเปิด ได้ข้อมูลมาเท่าที่พระจะตอบได้เท่านั้น และกลุ่มตัวอย่างน้อยไปเล็กน้อย

2. การนำข้อมูลบางตอนซึ่งเขียนลงมาในกระดาษคำตอบในลักษณะลามกและไม่สุภาพต่าง ๆ ไม่อาจนำมาอภิปรายหรือใส่ลงในรายงานได้ เพราะผู้วิจัยไม่สามารถทราบได้ว่าพระเป็นผู้ตอบหรือลูกศิษย์วัดที่กะนองเป็นผู้เขียน จึงไม่ขอกล่าวและอ้างถึงเลย เพียงแต่บอกได้ว่ามีจำนวนมากไม่น้อยกว่า 200 ฉบับ

3. การเก็บข้อมูลโดยการส่งทางไปรษณีย์ทำให้ได้ข้อมูลไม่ละเอียดเท่ากับที่ออกไปเก็บข้อมูลด้วยตนเอง เพราะพระผู้ตอบแบบสอบถามมีโอกาสดักถามและซักซ้อมความเข้าใจ แต่ทั้งนี้เนื่องจากการทำวิจัยทั่วประเทศครั้งนี้ได้เงินอุดหนุนเพียง 4 หมื่นกว่าบาทเท่านั้น จึงไม่พอจนต้องออกสตางค์เองอีกมาก จึงไม่สามารถเก็บข้อมูลด้วยตนเองได้

ข้อเสนอแนะ

1. ควรได้มีการปรับปรุงหลักสูตรของพระให้มีการศึกษาทางโลกมากขึ้น และให้พระที่มามหาวิทยาลัยพระปริยัติได้เรียนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง โดยอย่าได้คิดว่าการเปิดโอกาสให้พระได้รับการศึกษาเล่าเรียนสูงขึ้นจะเป็นการทำให้พระเข้ามาบวชเรียนเพื่ออาศัยผ้าเหลืองเป็นแนวทางในการศึกษาเลย และไม่ต้องกังวลว่าเมื่อพระบวชเรียนจนจบชั้นสูงจะสึกออกไปเป็นฆราวาสอีก การที่พระ

บวชเรียนได้ความรู้แล้วสึกออกไปนั้นเป็นสิ่งถูกต้อง พระพุทธเจ้าท่านกำหนดให้พระบวชเรียนเป็นพรรษา นั่นก็คือให้โอกาสได้สึกออกไปทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้มากขึ้น แต่ให้คิดเสียว่า คณะสงฆ์กำลังช่วยให้การศึกษาคนนอกโรงเรียนแก่คนในชาติ เป็นการช่วยประเทศพัฒนาคนอีกทางหนึ่ง

2. ควรจัดหลักสูตรทางโลกให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศและสังคม จัดหลักสูตรให้มีเนื้อหาไปในทางที่สามารถจะนำความรู้ไปช่วยพัฒนาชุมชนและทรัพยากรมนุษย์ของประเทศให้มากขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้พระได้ทำประโยชน์แก่สังคมมากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันได้มีการทำกิจกรรมน้อยอยู่แล้ว แต่ยังไม่ได้แพร่หลายและถูกต้องตามความต้องการของประเทศและสังคมโดยรวมทั้งหมด ถ้าทำได้ดังนี้บุคคลที่รังเกียจพระสงฆ์ว่าเอาเปรียบสังคมก็จะไม่สามารถนำข้อนี้มากล่าวอ้างให้สถาบันศาสนาเสื่อมถอยเป็นที่ดูถูกของคนทั่วไปได้

3. ในหลักสูตรของพระที่จะบวชเรียนเกินกว่า 1 พรรษา ควรบรรจุวิชาครูที่ทันสมัยเข้าไปด้วย เพื่อว่าพระที่บวชเรียนแล้วและมีความรู้ดีจะได้เป็นครูสอนพระนวกะหรือพระรุ่นต่อ ๆ มาได้ ไม่ต้องให้เจ้าอาวาสซึ่งมีภาระมากอยู่แล้ว ต้องมารับภาระในเรื่องนี้ ทั้งนี้เพื่อให้พระทุกวัดมีครูสอน และมีการเรียนการสอนทุกวันอย่างสม่ำเสมอไม่ใช่อสอนเวลาผู้สอนว่างเท่านั้น อนึ่งเมื่อจัดหลักสูตรวิชาครูและวิชาที่จะช่วยในการพัฒนาชุมชนและกำลังคนแล้ว ว่างว้างที่มากเกินความจำเป็นของพระจะโคหมดไป ความประพฤติที่ผิดธรรมเนียมวินัยก็จะลดน้อยลงด้วย พระและชาวบ้านก็จะใกล้ชิดกันมากขึ้น เป็นการช่วยดึงคนทั่วไปให้มีคุณธรรมทางอ้อม เพราะความใกล้ชิดจะสามารถให้โอกาสพระอบรมศีลธรรมจรรยาไปด้วยทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

4. สำหรับพระที่บวชเรียนเกินกว่า 1 พรรษา ควรจัดให้มีการฝึกปฏิบัติ (Practicum) ทางอริยวาสีบ้าง เพื่อจะได้หลุดพ้นจากคันทหาและภาวะของสังคมแวดล้อม เป็นการควบคุมความประพฤติและกำหนดการดำรงสมณเพศให้อยู่ในวินัยสงฆ์ได้ดีขึ้น อาจจะจัดให้ฝึกปฏิบัติเป็นวาระตามความเหมาะสม แต่ต้องมีใช้ครั้งเดียวแล้วพอ

5. คณะสงฆ์ซึ่งในขณะนี้ทราบทั่วว่า การดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยโดยทั่วไปขัดกับพระธรรมวินัยมากมายหลายประการ ควรจะได้จัดตั้งกรรมการซึ่งมาจากวัดในที่ต่าง ๆ

กำหนดกฎเกณฑ์ในการดำรงสมณเพศของสงฆ์เสียใหม่ บิดทางรั้วของปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สภาพของสงฆ์ไทยในขณะนี้ไม่ต่างจากสมัยรัชกาลที่ 1 ของกรุงรัตนโกสินทร์เท่าใดนัก ซึ่งใน ตอนนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงพิจารณาเห็นความเสื่อมของพระสงฆ์ จึงได้ทรงตรา "กฎพระสงฆ์" ซึ่งมีอยู่ 10 ข้อ ไว้ในหนังสือกฎหมายตราสามดวง แต่ ละข้อบรรยายชี้แจงแสดงเหตุผลอย่างพิศดารไว้ (ทองเบิ้ม บ้านด่าน 2524 : 72) ผลที่ได้คือความประพฤติของพระดีขึ้น อันเป็นผลให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสืบต่อมาได้จน ทุกวันนี้ ซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นการรักษาความเป็น "ไทย" และ "ประเทศไทย" ไว้ได้ตลอดมา

6. ทั้งฝ่ายคณะสงฆ์และกรรมการศาสนาควรจัดให้มีการอบรมสัมมนาพระทุกระดับ ให้เปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อการนิยมนวัตถุ ลามสักการะต่าง ๆ เช่น การก่อสร้างโบสถ์อย่าง ใหญ่โต สร้างกุฏิพระหรือหอระฆังซึ่งไม่จำเป็น กับทั้งไม่ให้สะสมของใช้ฟุ่มเฟือยต่าง ๆ เช่น รถยนต์ ตู้เย็น พัดลม เป็นต้น เพราะการที่พระภิกษุซึ่งแปลว่าผู้ขอ แต่มีของเหล่านี้ เป็นสมบัติมากกว่าผู้ให้เป็นเรื่องน่าคิด เป็นการเปิดช่องทางให้ผู้ไม่หวังดีโจมตีทำลายสถาบัน ศาสนาได้ง่าย

7. คณะสงฆ์ กรรมการศาสนา องค์การต่าง ๆ ตลอดจนผู้ที่มีจิตศรัทธาต่อศาสนา และมองเห็นความสำคัญของการศึกษาของสถาบันศาสนาซึ่งเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งของ ประเทศไทยควรจะได้ช่วยกันโฆษณาและเผยแพร่การทำบุญสร้างกุศลด้วยการอุทิศหนังสือและ อุปกรณ์การศึกษาแก่พระสงฆ์ในวัดต่าง ๆ เช่น ให้มีการทอดผ้าป่าหนังสือ เป็นต้น เพื่อให้ การศึกษาของสงฆ์มีประสิทธิภาพดีขึ้น เพราะถ้ามีวัดคอยงบประมาณจากรัฐคงจะไม่ทันกาล หรือไม่ถึงวันที่การศึกษาสงฆ์จะดีขึ้นเลยก็ได้

8. เมื่อทางฝ่ายสงฆ์ได้ช่วยตนเองพัฒนาการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ โดยทั่วไปแล้ว รัฐบาลควรได้คำนึงถึงว่าสถาบันสงฆ์ก็เป็นสถาบันที่ให้การศึกษแก่กุลบุตรไทย จึงควรให้การสนับสนุนทั้งในด้านงบประมาณ บุคลากร สถานที่ และอื่น ๆ เท่าที่จำเป็นด้วย

9. สำหรับประชาชนคนไทยทุกผู้ทุกนาม ไม่ว่าเชื้อชาติและศาสนาใด ผู้เขียน ขอส่งกระแสจิตอันแรงกล้าไปยังท่าน ไก่โปรดช่วยกันรักษาสถาบันศาสนาของประเทศไทยให้ ยืนยงมั่นคงตลอดไป เพื่อความอยู่รอดของประเทศไทยของพวกเราชาวไทย โปรดย้ำได้

เพิกเฉยหรือเปิดช่องทางให้ศัตรูของชาติได้ทำลายสถาบันศาสนาเป็นอันขาด ได้โปรดช่วย
กันแก้ปัญหาของศาสนาพุทธ และทุก ๆ ศาสนาในประเทศให้หมดไป มิฉะนั้นแล้วเราและ
ท่านจะไม่มีโอกาสไถ่ "เพลงชาติไทย" ให้ลูกหลานของเราได้ฟังสืบต่อกันไปอีกเลย

การนับถือศาสนาแตกต่างกัน มิใช่สาเหตุที่ทำให้การเป็นคนไทยของเราต่างกัน
จนไม่สามารถเกื้อกูลอุดหนุนจนเจือซึ่งกันและกันได้ ไม่ว่าศาสนาใดในโลกนี้ล้วนแล้วแต่จะ
นำผู้ประพฤตินั้นในศาสนาไปสู่จุดหมายเดียวกันคือความสุขสมบูรณ์ในชีวิต

บ้านเมืองจะเรืองรุ่ง
คุณธรรมยอมนำพา
แห่งใดไม่เสริมศาสน์
แห่งนั้น ย่อมยับเยิน

กองมฤง ศาสนา
ปวงประชา สุขเจริญ
ศีลพินาศ ธรรมทางเหิน
สุขจำเริญ บ่ หอนมี

(แปล ผดุงบุญลย์ 2517 : ท้ายเล่ม)

อันสตรีไม่มีศีล
บุรุษกายไม่มีศีล
อันพระสงฆ์ไม่มีศีล
ข้าราชการก็ลโมมี

ก็สิ้นศวย
ก็สิ้นเรี
ก็สิ้น
ก็เลวทราม

(กฤษณพูนิกม เชียงใหม่ 2511 : 52)

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก. แหล่งที่มาของกลุ่มตัวอย่าง

ภาคผนวก ข. แบบสอบถามการกักขังและ
การกำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย

ภาคผนวก ค. คุณภาพของแบบสอบถาม

ภาคผนวก ก

แหล่งที่มาของกลุ่มตัวอย่าง

ภาคเหนือ มี จำนวน 11 จังหวัดได้แก่

- 1 จังหวัดตาก
- 2 จังหวัดกำแพงเพชร
- 3 จังหวัดพิจิตร
- 4 จังหวัดแพร่
- 5 จังหวัดเชียงราย
- 6 จังหวัดสุโขทัย
- 7 จังหวัดเพชรบูรณ์
- 8 จังหวัดเชียงใหม่
- 9 จังหวัดพะเยา
- 10 จังหวัดลำพูน
- 11 จังหวัดอุตรดิตถ์

ภาคกลาง มีจำนวน 17 จังหวัด ได้แก่

- 1 จังหวัดนครสวรรค์
- 2 จังหวัดราชบุรี
- 3 จังหวัดนครปฐม
- 4 จังหวัดสุพรรณบุรี
- 5 จังหวัดฉะบุรี
- 6 จังหวัดปทุมธานี
- 7 จังหวัดเพชรบุรี

- 8 จังหวัด สมุทรสงคราม
- 9 จังหวัด สมุทรสาคร
- 10 จังหวัด อุดรธานี
- 11 จังหวัด กาญจนบุรี
- 12 จังหวัด อ่างทอง
- 13 จังหวัด นครบุรี
- 14 จังหวัด สมุทรปราการ
- 15 จังหวัด นครนายก
- 16 จังหวัด กรุงเทพฯ ฯ
- 17 จังหวัด อุทัยธานี

ภาคตะวันออก มีจำนวน 6 จังหวัด ได้แก่

1. จังหวัด ชลบุรี
- 2 จังหวัด ระยอง
- 3 จังหวัด ฉะเชิงเทรา
- 4 จังหวัด จันทบุรี
- 5 จังหวัด ปราจีนบุรี
- 6 จังหวัด ตราด

ภาคอีสาน มีจำนวน 15 จังหวัด ได้แก่

- 1 จังหวัด นครราชสีมา
- 2 จังหวัด ร้อยเอ็ด
- 3 จังหวัด ขอนแก่น
- 4 จังหวัด สุรินทร์
- 5 จังหวัด ชัยภูมิ

- 6 จังหวัด ศรีสะเกษ
- 7 จังหวัด เลย
- 8 จังหวัด ยโสธร
- 9 จังหวัด มหาสารคาม
- 10 จังหวัด บุรีรัมย์
- 11 จังหวัด หนองคาย
- 12 จังหวัด สกลนคร
- 13 จังหวัด อุบลราชธานี
- 14 จังหวัด กาฬสินธุ์
- 15 จังหวัด อุดรธานี

ภาคใต้ มีจำนวน 10 จังหวัด ได้แก่

- 1 จังหวัด นครศรีธรรมราช
 - 2 จังหวัด นราธิวาส
 - 3 จังหวัด สุราษฎร์ธานี
 - 4 จังหวัด ยะลา
 - 5 จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์
 - 6 จังหวัด สงขลา
 - 7 จังหวัด ตรัง
 - 8 จังหวัด ชุมพร
 - 9 จังหวัด พัทลุง
 - 10 จังหวัด ภูเก็ต
-

ภาคผนวก ข

แบบสอบถามการศึกษาศึกษาและการ
 ดำรง สมณชีพของสงฆ์ไทย

คำชี้แจง เกี่ยวกับแบบสอบถาม

1. แบบสอบถามฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของ โครงการวิจัย เกี่ยวกับงานด้านการศึกษาและ
 บทบาทของสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งได้รับความเห็นชอบแล้วจาก สภาวิจัยแห่งชาติและได้งบประมาณ
 แผนกเงินในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้
 2. ข้อมูลที่จะได้จากคำถามคำตอบในฉบับนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง 2 ประการคือ
 - 2.1 ในการพิจารณาหาทางปรับปรุงวิธีการและเนื้อหาในการศึกษาของสงฆ์ให้ได้
 ผลมากขึ้นตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเช่นในปัจจุบันนี้
 - 2.2 ในการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนิกต่าง ๆ
 3. ผู้วิจัยขอให้อำนาจรับรองว่าจะไม่มีการพิจารณาคำตอบของท่านเป็นรายบุคคล คำตอบของ
 ท่านไม่ว่าจะเป็นอย่างไร จะไม่มีผลกระทบกระเทือนถึงบุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น
 4. การตอบคำถามทุกข้อ ถ้าท่านตอบตรงกับความรู้สึกหรือความเห็นของท่านเอง และทรง
 ความความเป็นจริงในขณะนั้นมากเท่าใด ประโยชน์ที่จะได้แก่สงฆ์ไทยและพุทธศาสนิกชนจะมากขึ้นเท่านั้น
- ผู้วิจัยขอกราบนิมิตการพระคุณเจ้าเป็นอย่างสูง ที่ได้กรุณาให้ความร่วมมือตอบแบบสอบถาม
 ฉบับนี้ ข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากพระคุณเจ้าจะอำนวยความสะดวกการวิจัยครั้งนี้

คำถามเกี่ยวกับหนูลูก

กรุณาเขียน ○ สอดรอบข้อความที่ท่านถือว่าเป็นความจริงที่สุดหรือเกินข้อความที่แน่นอนไว้ให้ตรงตามความเชื่อและความเป็นจริง

1. จังหวัดที่ท่านอยู่ในปัจจุบัน
2. อายุในปัจจุบัน

ก.ต่ำกว่า 30 ปี	ข. 30-39 ปี
ค. 40-49 ปี	ง. 50-59 ปี
จ. มากกว่า 59 ปีขึ้นไป	
3. การศึกษาก่อนบวช

ก.ต่ำกว่า ป. 4	ข.ต่ำกว่า ม.6 (หรือ มศ. 3)
ค. ม. 6 (หรือ มศ.3)	ง. อปวชิรญาณ (หรือเทียบเท่า)
จ. ปริญญาตรีขึ้นไป	ฉ. วุฒิกฎ
ช. ไม่เคยเรียนเลย	
4. ท่านอุปสมบทมาแล้ว

ก.น้อยกว่า 1 พรรษา	ข. 1 พรรษา
ค. 2-5 พรรษา	ง. 6-10 พรรษา
จ. เกิน 10 พรรษา	
5. จุดมุ่งหมายในการบวช

ก. เพื่อศึกษาหาความรู้	ข. เพื่อความหลุดพ้น
ค. เพื่อทดแทนบุญคุณพ่อแม่	ง. บวชตามประเพณี
6. อาชีพหลักก่อนบวช

ก. ข้าราชการ	ข. ครู
ค. ธุรกิจการค้า	ง. ไร่/วิชาชีพ เชน แพทย์ หนายความ
จ. เกษตรกรรม	ฉ. ให้เช่า/ให้ทุนทรัพย์อื่น
ช. อื่น ๆ	

7. การศึกษาชั้นมัธยมศึกษา
- ก. ไม่ได้นักธรรม ข. ได้นักธรรมตรี
- ค. ได้นักธรรมโท ง. ได้นักธรรมเอก
8. การศึกษาชั้นเปรียญ
- ก. ไม่เคยได้เปรียญ ข. ได้ 1-3 ประโยค
- ค. ได้ 9 ประโยค ง. ได้ 6-8 ประโยค
- จ. ได้ 9 ประโยค
9. หน้าที่สำคัญที่ท่านถือว่าเป็นงานหลักสำหรับท่านในขณะนี้
- ก. เรียนหรือศึกษาหลักธรรม ข. เป็นครูสอนพระนวกะ
- ค. ทำงานทั่วไปในวัด ง. อื่น ๆ
10. ถ้าท่านเป็นครูสอนพระนวกะ หรือพระภิกษุทั่วไป
- ก. ท่านชอบการเป็นครู ข. ไม่ชอบการเป็นครู
- ค. ไม่ต้องการเป็นแต่จำเป็นต้องสอน ง. อื่น ๆ
11. ถ้าท่านกำลังเรียนหลักธรรมหรือเป็นพระนวกะ
- ก. เรียนทุกวัน วันละ ชม. ข. เรียนไม่ทุกวัน เฉพาะวัน
- ค. ไม่ค่อยได้เรียน วันละ ชม.
12. การใช้เวลาว่างที่เหลือจากการศึกษาพระวินัยและธรรมแก่ท่านจะ
- ก. ฝึกวิปัสณากรรมฐาน ข. ช่วยกิจกรรมต่าง ๆ ของวัด
- ค. จำวัดเมื่อว่าง ง. อื่น ๆ
13. ผู้ดูแลอบรมสั่งสอน ท่านทั้งทางวินัยและทางธรรม
- ก. เจ้าอาวาสวัด ข. อุปัชฌาย์
- ค. พระผู้ใหญ่ ง. พระซึ่งเป็นญาติ
- จ. พระจากวัดอื่น ฉ. ไม่มีคนอบรมสั่งสอน

14. หลักสูตรการศึกษาทางธรรมที่โรงเรียนอยู่ในปัจจุบันนี้
- ก. เนื้อหาสาระทางธรรมมากเกินไป
 - ข. เป็นการเรียนภาษาบาลีมาก
 - ค. ทำให้ได้ความรู้ทางธรรมอย่างดี
 - ง. เนื้อหาทางธรรมน้อยไป
 - จ. ใกล้เคียงทางธรรมและนำไปใช้ประโยชน์
 - ฉ. ไม่ได้เรียนอะไรเลย
- แท้จริงในทางโลก
15. ทานึกว่าความรู้จากการบวชเรียนของท่านจะมีประโยชน์ดังนี้
- ก. ช่วยแนะทางธรรมแก่ผู้ไม่รู้
 - ข. ช่วยพัฒนาสังคมหรือชุมชนได้
 - ค. เป็นแนวทางให้ท่านหลุดพ้น
 - ง. ช่วยในการนั่งทางวิปัสสนากรรมฐาน
 - จ. ช่วยรักษาโรคร้ายไว้เจ็บ
 - ฉ. ไม่ได้ทำอะไรเลย
16. อุปกรณ์การสอนเพื่อใช้ประกอบการศึกษาธรรม
- ก. มีอย่างเพียงพอ
 - ข. มีไม่เพียงพอ
 - ค. ไม่มีเลย
 - ง. ไม่มีการเรียนอุปกรณ์ไม่มีให้ศึกษาเอง
17. หนังสืออ่านประกอบการเรียน
- ก. มีมากเพียงพอ
 - ข. มีน้อยไม่พอ
 - ค. ไม่มีเลย
 - ง. ไม่มีการเรียนหนังสือจึงไม่มี
18. วิธีการสอนที่ใช้ในการสอนทางธรรม
- ก. การอธิบายและให้ถาม
 - ข. การศึกษาทบทวนด้วยตนเอง
 - ค. การอภิปราย
 - ง. หลายวิธีปนกันตามความเหมาะสม
 - จ. ไม่ได้เรียนไม่มีการสอน

ตอนที่ 2

ในความเห็นส่วนตัวของท่าน ท่านเห็นด้วยกับข้อความต่อไปนี้เพียงใด โปรดกาเครื่องหมาย ✓ (ถูก)

	ข้อกิกเห็น	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	ค่อนข้าง เห็นด้วย	ยังไม่ ความเห็น	ไม่ค่อย เห็นด้วย	ไม่เห็น ด้วยเลย
1.	การได้รับอุปสมบททำให้เข้าใจพุทธศาสนามากขึ้น					
2.	ความรู้ที่ได้จากการอุปสมบทนำไปใช้กับตนเองได้					
3.	ความรู้ที่ได้จากการอุปสมบทนำไปใช้กับสังคมได้					
4.	การอุปสมบทเป็นการทำให้คนเป็นคน "สุก"					
5.	วินัยสงฆ์ช่วยชักเกล้ายุวชนให้จิตใจดีขึ้น					
6.	การปฏิบัติตามวินัยสงฆ์ทุกข้อเป็นสิ่งจำเป็นในสังคม ปัจจุบัน					
7.	การทำกรรมฐาน (สมาธิหรือวิปัสสนา) เพื่อให้ จิตใจเบาบางจากกิเลสเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับพระ					
8.	การออกบิณฑบาตเป็นกิจที่พระควรปฏิบัติสม่ำเสมอ					
9.	การตรวจเสาะหาไม่วางมือในหมู่สงฆ์					
10.	การกุโทรพัทธ์และบรรพตตามงานทาง ๆ ไม่เหมาะสม สำหรับสงฆ์					
11.	การทักทายโศกเกราะช่วยคนมีทุกข์ให้หายทุกข์ไม่ถือ ว่าเป็นการทำผิด					
12.	การปลุกเสกเครื่องรางของขลังเพื่อให้บุคคลกราบไหว้ และเป็นที่เชื่อใจให้คนประพฤติกิเลสว่าเป็นการกระทำ ที่ถูกต้อง					

	ข้อกติกเห็น	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	ค่อนข้าง เห็นด้วย	ยังไม่มี ความเห็น	ไม่ค่อย เห็นด้วย	ไม่เห็น ด้วยเลย
13.	การออกเป็นธรรมเนียมไปตามสถานที่ต่าง ๆ เป็นหน้าที่ อย่างหนึ่งของพระ					
14.	การให้บริการสังคมด้วยการทำพิธีเปิดป้ายห้างร้าน ต่าง ๆ เป็นหน้าที่หนึ่งของสงฆ์					
15.	เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น พัดลม ตู้เย็น ไม่เป็นสิ่งที่ต้องห้ามสำหรับสงฆ์					
16.	หลักสูตรการสอนทางธรรมควรเน้นเนื้อหาให้มาก					
17.	ในการบวชเรียนควรได้เรียนรู้เรื่องทางโลกและ ทางธรรมควบคู่กันไปเพื่อนำไปใช้ในชีวิตจริงและ ช่วยเหลือผู้ตกอยู่ในชุมชนได้					
18.	การเรียนธรรมะสำหรับพระนวกะที่จะบวชเพียง พรรษาเดียว ไม่ควรเรียนเป็นภาษาบาลี					
19.	เนื้อหาสาระของความรู้ที่ได้จากการบวชอยู่ในเกณฑ์ดี					
20.	เรื่องของไสยศาสตร์เวทมนต์เป็นสิ่งที่หัดก็ไม่ได้ ในพระพุทธศาสนา					
21.	เวลาพักผ่อนของพระส่วนใหญ่ควรใช้กับการเรียน ทางธรรม					
22.	การทำวัตรเช้า - เย็นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง					
23.	การฉันวันละสองเวลาเหมาะสมสำหรับพระสงฆ์					
24.	ถ้าว่างไม่มีอะไรทำควรศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเอง					
25.	ควรส่งเสริมให้สงฆ์ได้มีโอกาสเรียนทางโลกสูง ขึ้นไปด้วย					

ตอนที่ 3

โปรดเติมข้อความตามความถึความเชื่อและความเป็นจริงลงในที่ว่างของคำถามต่อไปนี้
(โปรดตอบตามความเป็นจริงเพื่อการจัดการเรียนการสอนปฏิบัติกิจกรรมที่เหมาะสม)

1. กิจกรรมประจำวันของท่านหลังจำวัักเช้า (หลังตื่นนอน)
2. หลังจกัจึงหันเข้าทานทำอะไรบ้าง ?
3. เวลาว่างก่อนฉันเพลทานทำอะไรบ้าง ?
4. หลังฉันเพลทานทำอะไรบ้าง ?
5. ก่อนทำวัตรเย็นทานทำอะไรบ้าง ?
6. หลังทำวัตรเย็นทานทำอะไรบ้าง ?
7. ก่อนจำวััก (ค่ำ) ทานทำอะไรบ้าง ?

กราบหมั้การนำถวายความขอบคุณยั้งที่ได้กรุณากรอก
แบบสอบถามทั้งหมคนั้

กร.สวนา พรพัฒน์กุล
หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนกรินทรวิโรฒ วิทยาเขตกลาง

ภาคผนวก ก.

คุณภาพของแบบสอบถาม

ตาราง 38 แสดงค่าอำนาจจำแนก (t - test) ที่ได้จาก การวิเคราะห์แบบสอบถาม
ทัศนคติต่อการศึกษและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทย

ข้อที่	ค่า t	ข้อที่	ค่า t
1	3.7426*	14	3.3096 *
2	3.1243*	15	4.3109 *
3	3.2649*	16	5.1372 *
4	4.9167*	17	2.9380 *
5	2.9863*	18	3.1508 *
6	3.6138*	19	4.5296 *
7	4.3624*	20	3.2034 *
8	4.4752*	21	3.1916 *
9	2.4936*	22	2.4978 *
10	3.3634*	23	2.2463 *
11	2.8239*	24	3.3478 *
12	4.3614*	25	2.7321 *
13	4.5938*		

* มีนัยสำคัญที่ระดับ .05

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ "หลักพุทธศาสนา" กฐินพระราชทาน 2521 โรงพิมพ์
การศาสนา 2521, 87 หน้า
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ "พุทธศาสนากับการศึกษานอกโรงเรียน
เพื่อการพัฒนาชนบท" วารสารการศึกษานอกโรงเรียน 17 : 100 พฤษภาคม -
มิถุนายน 2523
- กระทรวงศึกษาธิการ นางนพมาศหรือตำรับเท้าศรีจุฬาอักษร โครงการพัฒนาการศึกษา
โรงพิมพ์คุรุสภา 2505, 95 หน้า
- คามฟูโอะ (นามแฝง) "มหาวิทยาลัยสงฆ์ : ความสำนึกในกาลเวลา" สยามรัฐสัปดาห์
วิจารณ์ 27(14) : 30 กันยายน 2523
- _____ "สังคมและศาสนา" สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 27(26) : 30 กันยายน 2523
- _____ "สังคมและศาสนา : กลไกให้การศึกษาแก่กุลบุตรชาวไทยอีกส่วนหนึ่ง" สยามรัฐ
สัปดาห์วิจารณ์ 25(4) : 26 กรกฎาคม 2521
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กับพุทธศาสนา โรงพิมพ์ชัยพจน์ 2523, 173 หน้า
- เจริญ วงศ์สายัณห์ พระสงฆ์กับบริการสาธารณะในด้านการศึกษา เอกสารเผยแพร่ชุดพระ
พุทธศาสนาสำหรับประชาชน อันดับ 1 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โรงพิมพ์ประยูรวงศ์
2517, 18 หน้า
- จ่านวย วิตะสิน การสำรวจความสนใจและทัศนคติต่อพุทธศาสนาของเด็กรุ่นใหม่ในจังหวัดนนทบุรี
วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2506, 122 หน้า
- ทรงรักษ์ ศตะนาวิน "การสอนศีลธรรม" วิสาขศึกษา ปีที่ 2 ฉบับที่ 15 กันยายน 2508
- ทองเบิ้ม บ้านค่าน (นามแฝง) "ความประพฤติของพระในสมัยก่อน" ศิลปวัฒนธรรม 2(6) : 92
เมษายน 2524, 92 หน้า

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พงศาวดารรัชกาลที่ 1 โรงพิมพ์คุรุสภา 2506, 423 หน้า

_____ ไทยรัฐ วันที่ 30 มิถุนายน 2524

ธีรญาณมุนี, สมเด็จพระ "ความประเสริฐแห่งพุทธศาสนา" ข้อฟ้า 9(2) : 2517

นพพร อุดยพันธ์ ความสนใจและทัศนคติของเยาวชนต่อพุทธศาสนา วิทยานิพนธ์ปริญญา

ครุศาสตร์บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2506, 122 หน้า

นิธิวัฒน์ ชวลีจันทร์ พุทธประวัติ นิตรนราการพิมพ์ 2523, 178 หน้า

นิบา วัน กอร์คคอม ธรรมทัศน์ในชีวิตประจำวัน แปลโดย สุจินต์ บริหารวนเขตต์ โรงพิมพ์

สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2516, 219 หน้า

นัยนา เกรวงศ์ "สิทธิมนุษยชนที่คนเฒ่า" แสงสุญญ 1(3) : 99 ตุลาคม - ธันวาคม

2523, 184 หน้า

_____ "พระภิกษุกับการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย" บ้านเมือง 26 ตุลาคม 2523

ประเวศ วะสี หมอชาวบ้าน 2(2) : 74 มกราคม 2524

นุสดี โยธินทวี สำรวจความเข้าใจในหลักธรรมที่สำคัญของพุทธศาสนาจากนักเรียนชั้น ม.ศ.4

สายอาชีพ (แผนกพาณิชยการ) วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2508, 76 หน้า

"พ.ท." (นามแฝง) "ทำไมจึงจะไม่เบื่อวิชาศีลธรรม" ครูเชียงใหม่ 5(8) : 10-14

พฤษภาคม 2517

พล ฉลาพิบูลย์ นอกกำแพงวัด โรงพิมพ์สหพันธ์การพิมพ์ 2517, 612 หน้า

พัชชา เปกานนท์ ความเชื่อและทัศนคติต่อพุทธศาสนาของนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

วิทยานิพนธ์ครุศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2512, 200 หน้า

พัญนา ชูเชื้อ การอบรมพุทธศาสนาและความเห็นของเด็กวัยรุ่นที่มีต่อพุทธศาสนาในโรงเรียน

วันอาทิตย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2508, 88 หน้า

พุทธทาสภิกขุ บรรพชา ห้างหุ้นส่วนจำกัดการพิมพ์พระนคร 2514 864 หน้า

พุทธนิคม, คณะ เชียงใหม่ ภาวนิต-คำคม โรงพิมพ์พุทธนิคม 2521, 62 หน้า

พิฑูร มลิวัดย์ ปฏิจจนุสุมปาต รุ่งเรืองสำนักสารพิมพ์ 2521, 150 หน้า

เพ็ญจันทร์ กุประเสริฐ การสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2513, 140 หน้า

กัญญา ศรีหงษ์ ทัศนคติและความสนใจของนักเรียนมัธยมศึกษาต่อพุทธศาสนา วิทยานิพนธ์

ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2501, 102 หน้า

มนต์ เมืองเหนือ (นามแฝง) "ตัวการบ่อนทำลายพระศาสนา" สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์

27(22) : 43 พฤศจิกายน 2523

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสงฆ์กับการพัฒนาหมู่บ้าน รายงานสัมมนา ปี 2522 ณ

สำนักธรรมวิจัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 3-5 กรกฎาคม เจริญวิทย์การพิมพ์

2522, 204 หน้า

สถาบันสงฆ์กับสังคมปัจจุบัน เอกสารเผยแพร่ชุดพุทธศาสนาสำหรับประชาชน

อันคัมที่ 2 กรุงเทพมหานคร 2517, 111 หน้า

พระสงฆ์กับบริการสาธารณะในสถานการศึกษา เอกสารเผยแพร่ชุดพุทธศาสนาสำหรับ

ประชาชน อันคัมที่ 1 โรงพิมพ์ประยูรวงศ์ 2517, 18 หน้า

ระวี ภาวิไล พุทธศาสนาในประเทศไทย คำบรรยายการตอบสนองของเยาวชนต่อภาวะท้าทาย

ในเอเชีย ณ กรุงเทพมหานคร กุมภาพันธ์ 2510 องค์การ ส.ป.อ. กรุงเทพฯ 2510,

30 หน้า

วชิรญาณวงศ์, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง ศาสนาโดยประสงค์ อนุสรณ์งานพระราชทาน

เพลิงศพ เสวกศรี พระวิจารณ์ราชกิจ 22 สิงหาคม 2517 โรงพิมพ์บางกอกราช

วิทยาลัย 2517, 216 หน้า

วันทนี วิชัยคำ การศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติของนิสิตต่างคณะและต่างชั้นที่มีต่อพุทธศาสนา

ปริญญาโท ศึกษามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา 2515, 69 หน้า

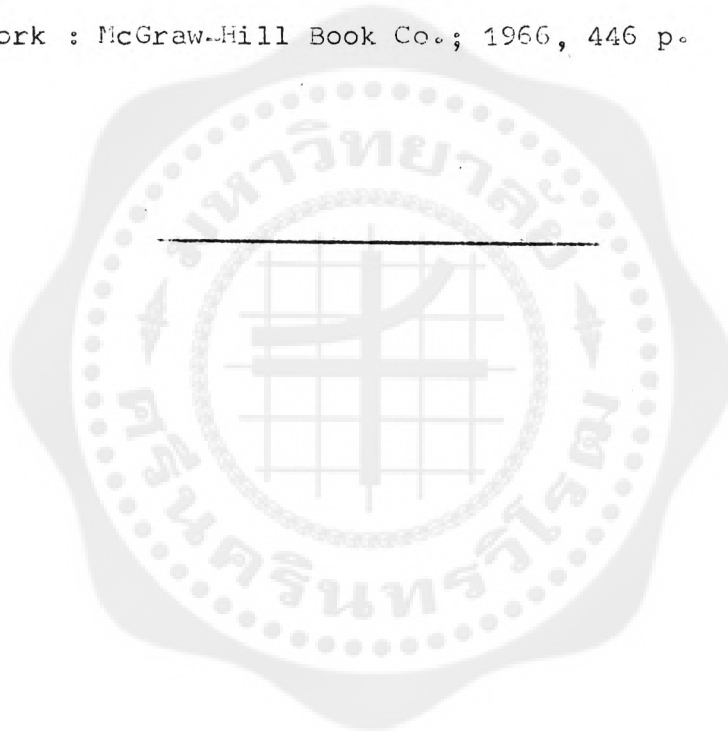
ราชมารมย์, พระ "ด้านหนึ่งของพระพุทธศาสนากับการศึกษา (ในประเทศไทย)" พุทธจักร

33(9) : 6 - 14 กันยายน 2522

- ศรีบุรพา (นามแฝง) พุทธศาสนาและอุดมธรรม สารศึกษาการพิมพ์ 2521, 97 หน้า
- กีลากร, กรม ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มที่ 1 2506, 508 หน้า
- _____ "เสนอแผนศึกษาสงฆ์ให้ได้ถึงปริญญาเอก" สยามรัฐ 5 พฤศจิกายน 2522
- ส. กิวิรักษ์ คณรองสองศาสนา สำนักพิมพ์ลายสือไทย 2522, 287 หน้า
- สลิลา วรธนัจฉริยา การศึกษาทัศนคติของนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่มีต่อศาสนา
วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2512, 80 หน้า
- สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา รายงานการประชุมสัมมนา เรื่อง หน้าที่และ
บทบาทของศาสนาในสังคม 2522, 77 หน้า (อัดสำเนา)
- โสภณคณาภรณ์, พระ นักศึกษาสงฆ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัดกิตติวรรณ 2523, 198 หน้า
- เสื่อยีร พันธรังสี ศาสนาเปรียบเทียบ แพรพิทยา 2513, 416 หน้า
- สำเนา เจิมพร แนวการสอนพุทธศาสนากับการสอนแผนใหม่ วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2503, 109 หน้า
- อวย เกตสิงห์, ศาสตราจารย์นายแพทย์ (เรียบเรียง) ความเข้าใจคัมภีร์พระการ -
เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา 2515, 30 หน้า
- เอนส์ค์ เบ็นซ์ ใครจะกบฏชะตาเอเชีย พุทธศาสนาหรือลัทธิคอมมิวนิสต์ จำนงค์ ทองประเสริฐ
แปล สำนักพิมพ์สมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย 2521, 328 หน้า
- Basabe, Fernando M., Yapanese Youth Confronts Religion, New York :
Charles E. Tuttle Company Inc., 1967, 292 p.
- Cronbach Lee Joseph, Essential of Psychological Testing, 3 rd. ed.,
New York : McGraw Hill Book Co; 1970, 752 p.
- Gardner, Larry Allan, "Religious Attitudes and Beliefs of Students in
Lutherion College with Reference to Their Value Structures and
Personal Variables." Dissertation Abstracts, 42 : 4620 - A, May
1975.

Kuhlen, G. Raymond and Arnold, Martha, "Differences in Religious Beliefs and Problems during Adolescence," Journal of Genetic Psychology, Vol. 65, May 1944.

Ferguson, George A., Statistical Analysis in Psychology and Education, New York : McGraw-Hill Book Co.; 1966, 446 p.

อนึ่ง สำนึก

อัน ความงาม มีอยู่ตาม หมู่ ชากผี

อัน ความดี อยู่ที่ เมธ สละยัง

ความ เป็นพระ ดูที่ เมธ ราชเรียนจริง

นิพพาน ดัง อยู่ที่ ตาย ธรรมกาย เอย

พุทธศาสนิกชน